KULIN KATALIN

IRODALOM

Tankönyv az általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

ЧОПСЬКА
СЕРЕДНЯ ШКОЛА № 2

ЛЬВІВ
"СВІТ"
2007

ББК 83.3(0-4УГО)-922
К 90

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11–4026 від 20.06.2007 р.)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

ШКОЛА
СЕРЕДНЯ ШКОЛА № 2

Кулін К. С.
К 90 Література: Підручник для 7 кл. загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою. – Львів: Світ, 2007. – 208 с.

ISBN 978-966-603-502-1.

ББК 83.3(0-4УГО)-922

ISBN 978-966-603-502-1

© Кулін К. С., 2007
© Видавництво "Світ", 2007

Kedves Tanulók!

Egy új tanév előtt álltok, s egy új tankönyvet tarttok a kezetekben, mely az előbbi irodalmi tankönyvektől felépítése szerint egy kicsit különbözik. Ez már nem csupán olvasókönyv, de nem is irodalomtörténet, tehát nem ragaszkodtunk a szerzők, a művek időrendi bemutatásához. Igyekeztünk azonban a világban végbemenő irodalmi, művészeti irányzatokhoz, stílusokhoz, koreszmékhez igazodni.

A magyar irodalmat a szájhagyomány útján terjedő népköltészettel kezdjük, ezen belül azokkal a népi imádságokkal, amelyek még magukon viselik a régi vallás, a sámánizmus jegyeit, de keverednek az új hitvilág, a kereszténység elemeivel.

A könyv nagyobb része a törökellenes harcokról szól. Az időrendet itt nem tudtuk betartani. 150 év török megszállás emlékeit csak a legnagyobb alkotók különböző műfajú művein igyekeztünk bemutatni – kezdve Tinódi Lantos Sebestyénnel, a végvári harcos Balassi Bálinttal – végezve Gárdonyi Géza nagyhatású regényével, az ***Egri csillagok****kal.*

A világirodalom bemutatását folytatjuk ebben a tanévben is. Moliére, Defoe, Swift kerül bemutatásra. Műveik érdekes olvasmányoknak, tanulságosaknak is bizonyulnak majd. Nem csupán tudásotokat gyarapítja, de szellemi fejlődésetekhez is sokban hozzájárul.

A szerkesztő

AZ IRODALOMRÓL

Az irodalom a szó művészete. Anyaga, eszköze a beszélt és az írott nyelv, így a szavak adta lehetőségekkel alkot művészi képet a világról, az emberről, a környezetéről. Az ember társas lény, csak bizonyos közegben, környezetben, időben és társadalomban létezhet. Függ a kortól, amelyben él, de a társadalomtól is. Kölcsönösen alakítják, formálják egymást. Vonatkozik ez az irodalomra is. „A költő alkot, s ez nem jelent kevesebbet, minthogy alakítja a valóságot, az emberiséget" – vallotta József Attila.

Az irodalom emberközpontú. Bemutatja azt a kort, amelyben a mű cselekménye játszódik, jellemzi azt a társadalmi berendezkedést, amikor és ahol a főhős élt. Megtudjuk belőle azt is, mit gondolt róla a hős és környezete (családi vagy baráti köre), tehát betekintést nyerünk gondolatvilágába – végső soron sorsa alakulásába. A művész sok mindennel érzékelteti a szereplők társadalmi helyzetét, hovatartozását: megjelenésével, beszédével, otthonuk berendezésével, munkaeszközeikkel stb. De még a gondolatvilágukkal is: a társadalom fejlettségi fokát, a kor világképét, jövőszemléletét. S egyszersmind a magáét is, hisz az ábrázoltakban benne van ő maga is azáltal, hogy érzékelteti, kinek az oldalán áll, kivel és mivel szimpatizál – vagyis kit és mit emel irodalmi rangra.

Azt gondolnánk, hogy műfajilag leginkább az eposz vagy a történelmi regény nyújt alkalmat a legtöbb és legalaposabb korismertetésre. Szó se róla – a *Szigeti veszedelem* vagy az *Egri csillagok* sokkal mélyebb benyomást hagy bennünk, mint a történelemkönyv egy paragrafusa. Egyik is, másik is művészeti alkotás, így a művészet eszközeivel teremt kellő atmoszférát, légkört. Nem csak tudatunkra, hanem fantáziánkra, érzelmeinkre is hat. Asszociációs (képzelettársítási) képességeinket mozgósítja, a már ismert vagy megélt tényekre, cselekményekre épít, illetve különböző olvasmányi élményeinket aktivizálja.

A történelemtudomány is emberközpontú. Vizsgálódásainak célja az ember, a világ múltja. Tényekre, adatokra épít. Állít és bizonyít, a logika szabályaival él. A tudatunkra hat. A tudomány azt írja le, ami volt vagy ami van. Az irodalom pedig azt, ami megtörténhetett vagy ami megtörténhet. Az irodalom tehát ismereteket nyújt, oktat, nevel, az érzékeinkre hat, formálja ízlésünket, jellemünket. Tárgya lehet a rút, a csúnya éppúgy, mint a vonzó, a jó, a kellemes. Az előbbi taszít, bírálatot vált ki bennünk, az utóbbi példát mutat, példaképet állít.

1. Mi a szóban terjedő, és mi az írásos irodalom? Hozzatok fel példát mindegyikre!
2. Soroljátok fel a népköltészet más ismert műfajait példákkal!
3. Mely szépirodalmi műfaj a kedvencetek? Miért? Nevezzétek meg a legkedvesebb olvasmányotokat!
4. Mi tetszett benne a legjobban: a főszereplő, a téma, a leírás valamelyik változata, a nyelvezete? Beszéljetek róla!
5. Mi a különbség a tudomány (bármely) és az irodalom emberközpontúsága között? Hogyan mondaná egy tudós szakember, például a meteorológus: „Dunna alatt alszik a rét." (József Attila) „S megpörgeti a falevél / zöld orsóit újra a szél." (Simon István) „Mint izzó égi rózsa, / aranykelyhű virág / kisüt az őszi nap, / ragyognak már a fák." (Juhász Ferenc)
6. Összegezzétek, mit tudtok az irodalomról!

A NÉPKÖLTÉSZET VILÁGA

Népi imádságok, könyörgések

Az írásos műveltség megjelenése előtt a szájhagyomány útján terjedő népköltészetről már tanultatok és több műfaját ismeritek. Ha az irodalomnak az anyaga a nyelv, a folklórénak annál inkább az. Régebbi korok társadalmi állapotáról adnak elképzelést, sokat elárulnak őseink lelki életéről és hitvilágáról. Ezt sokszorozottan tanúsítják a népi imák.

Időben nagyon messze nyúlnak a gyökerei. Még a kereszténység felvétele előtti (1000. év), sőt a honfoglalás (896) előtti időkbe, amikor eleink hite a sámánizmus volt, a vallások egyik kezdetleges formája. Azon az elképzelésen alapult, hogy a sámánok, a kiválasztott személyek, varázslók bizonyos izgató szerek és a varázsdob egyre vadabb pörgésére önkívületi állapotba estek, révültek, s ilyenkor kapcsolatot tudtak teremteni a természetfeletti lényekkel. A sámán varázsló, gyógyító és jövendőmondó képességekkel rendelkezett. Kései utódaikat ráimádkozóknak, ráolvasóknak nevezték, akik bájoló imádságokkal rontó, gyógyító szövegekkel igyekeztek megnyerni a jó vagy rossz szellemeket. Hittek a szómágiában, a szó bűvös erejében. Ezt bizonyítják a ránk maradt vagy még ma is élő különböző ördögűző, betegségelhárító, fogfájás és egyéb „nyavalyák" elleni ráolvasások, átkok. Ezek szövege legtöbbször eltorzított, értelmetlen szavak tömkelege, „abrakadabra". Egyesek önállóan, kísérő cselekmény nélkül nem létezhettek. Ilyen a szemen az árpát gyógyító arató kézmozdulat: „Árpát aratok, árpát kaszálok", vagy „Szaladj, árpa, learatlak, ha holnap reggel is itt érlek, akkor learatlak", más bajok elkerülésére: „Jégzápor, fene idő, távozjál el a határaimról, kőszikláról kősziklára..." Pozitív ráolvasás: „Annyi teje legyen a tehénnek, mint a kútban amennyi víz van". Szerelmes ráolvasás: „Úgy égjen a te szíved értem, ahogy elolvad ez a viaszk itten" (viaszöntéskor). A gyógyulás láttán: „Gyűjjön rád a jó egészség, hagyjon el a nyavalyád".

A gyógyító ráolvasásokat gyakran titokban tartották, nehogy elveszítse a szöveg a hatását, ha valaki tudomást szerez róluk.

A kereszténység felvétele után a sámánkultuszt nem lehetett kiirtani egyik napról a másikra. Még a megkeresztelkedett Géza fejedelem is titokban fehér lovat áldozott ősei szertartása szerint. A nép két hitvallás között tanácstalankodott. Imáikban, fohászaikban az ősi pogány elemek keresztény vonásokkal keveredtek. Az egyik vallás átvette a másik hit szimbolikáját. Egy példa az egyházi imádság „átköltésére", amit még nemrég jegyeztek le:

Mi atyánk, ki vagy a mennyegbe',
Uralkodol mindenekbe',
Szenteltessék meg szent neved,
Ég s föld imádjon tégedet...

Aratás előtt mondják.

A népi imádságok hosszabb lélegzetű könyörgések, fohászok. Ezek már több vallási motívumot tartalmaznak. Az első csoportba olyanok tartoznak, amelyek Jézus genealógiájával (származásával) foglalkoznak. Ilyen a következő:

Ég szülte Földet

Ég szülte Földet, Föld szülte fát,
Fa szülte ágát,
Ága szülte bimbaját,
Bimbaja szülte virágját,
Virágja szülte Szent Annát,
Szent Anna szülte Máriát,
Mária szülte Krisztus Urunkat, a világ megváltóját.

1. Miből származtatja a fenti imádság Krisztust? Mit mond nektek a Föld és a fa emlegetése? Milyen elemek ezek? Minek a metaforája?
2. Az *Ég szülte Földet* allegória. Minek az allegóriája?
3. Figyeljétek meg a vers ritmusát! Mi adja meg a ritmust?
4. A nép nem különböztette meg az *imát* az *imádságtól*. Ti láttok-e különbséget a két szó között?

***A második csoport a szenvedéstörténetet mondja el, a keresztény egyház hatására a passiójáték motívumai is felfedezhetők benne. Gyakran szerepel a Golgota, valamint párbeszéd Mária és Krisztus között. A szaggatottság, a gyakori ismétlés, a cselekményesség a balladákat idézi. Előadásmódjuk is hasonló.

Szerkezetileg szinte minden ima hármas tagoltságú. A **kezdő szakasz** inkább lírai jegyeket hordoz. Akárcsak a népdal, természeti képpel („Szól a kakas, / Kelj fel, Mária…") vagy fénymotívummal indít („Bejön hozzám Szent Úristen / világosító…"). A **második szakasz** az epikus, a cselekményes. A **harmadik szakasz** vagy záradék szinte állandó része az üdvözülés ígérete. Az üdvözülés és másvilágba vetett hit éltette oly soká a népi imádságokat. Ez a rész nem kötődik szorosan egy-egy imához, átvándorolhat másikhoz, de önállóan is létezhet. Ilyenkor egytagú imádságokról beszélünk.

A népi imák gyakran időhöz (naphoz, napszakhoz) kötöttek. Vannak: este, reggel, este és reggel, délben elmondandók, de vannak evés előttiek, utániak, vannak olyanok, amelyeket minden pénteken vagy minden szombaton, nagypénteken, nagyszombaton kell elmondani. Meghatározhatják az elmondások számát: napjában kétszer, minden nap, minden héten stb. Alkalmi imák: nagyböjti, nagyheti; bajban, veszedelemben: betegnél, haldoklónál hatásosak.

Előadásmódjuk nem egyszerű. (Igaz, vidékenként és előadóként változik.) Mondják hol lassan, tagoltan, hol csak mormolva, hol dallamosan, ütemesen, a népballadákat idézve. Az alábbi ima betegség esetén mondható.

JÉZUSNAK SZENT VÉRE

Reggel ha fölkelek Kimegyek ajtóm elejibe
Föltekintek magas mennyégbe
Ott látok egy kereszt debencét
Abban van Krisztus Jézusnak szent vére,
Aki avval megmosgyik
Aranykendővel megtörüközik,
Megnyeri a mennyeknek országát.
Él a világ hat ezrig, ha telik,
Mária nevit dicsillik,
Én sem szólom, sem itélem,
Mert megfogták Jézust,
A kegyetlen zsidók,
Kőoszlophoz kötözték,
Vasustorokva ustorozták,
Szent haját szálanként szaggatták
szálonként...
Küdd világ lefeketre
Fé keletre,
Bizon, bizon Teremtőm, Megváltóm,
Könyörüjj rajtam és családomon, ámen.

Szómagyarázat:

debence: edény; **lefeketre**: lenyugvásra (pihenésre)

1. Miből következtethettek arra, hogy ennek az imádságnak gyógyító ereje van?
2. Állapítsátok meg, szerkezetileg hány részből áll a szöveg!
3. Milyen képpel kezdődik az első szakasz? Olvassátok fel!
4. A Bibliából mely epizódra utal a második rész? Mondjátok el saját szavaitokkal!
5. Hány sorból áll a záró szakasz? Olvassátok fel! Mi a szerepe az imában?
6. Állapítsátok meg, melyek a pogány eredetű motívumok, s melyek a keresztények!

*** A népi imádságokat sokáig a pogányság megnyilvánulásának tartotta az egyház, s tiltották őket, így a templomon kívül rekedtek. Gyűjteni is elég későn kezdték, bár már Erdélyi János (1814–1868) ismert népköltészeti gyűjtő felhívta a szakemberek figyelmét ezek létezésére és felbecsülhetetlen értékükre. Egy-két darabot meg is jelentetett közülük. Terjedelmesebb kiadásban csak 1891-ben jelenhetett meg Kálmány Lajos (1852–1919) néprajzkutató gyűjtésében. Ő volt az, aki „nyelvkincseknek" nevezte őket, rámutatva, hogy ezekben az imádságokban megőrződött a nép nyelvi szelleme, képi látásmódja, hogy ezek a nyelvi ritkaságok voltak a költészet, a nemzeti irodalom elindítói.

AZ AZ ASSZONY MÁRIA

Elindultam egy útra
Hétszer szentelt szent útra,

Ott vagyon egy szent egyház,
Hétszer szentelt szent egyház,

Az előtt mondanak egy misét,
Hétszer szentelt szent misét,

Az előtt áll egy asszony,
Hétszer szentelt szent asszony,

Abban vagyon egy oltár,
Hétszer szentelt szent oltár,

Az előtt áll egy barát,
Hétszer szentelt szent barát,

A karján van egy gyermek,
Hétszer szentelt szent gyermek,

Az az asszony Mária,
A kis gyermek szent fia,
A mi Urunk Jézus Krisztus.

1. Ez az ima nem a szenvedéstörténetet mondja el. Hát mit?
2. Mit gondoltok, milyen alkalomhoz fűződik a fenti imádság?
3. Állapítsátok meg a szerkezetét!
4. Mely ismétlések fordulnak elő ebben az imában? Közülük melyik a pogány eredetű és melyik a keresztény?

A regösének

Az ősmagyar hitvilág sokáig élt a szájról szájra terjedő népköltészetben. Az írást-olvasást még a kereszténység felvétele után is csak a kiváltságosok egy szűk csoportja ismerte. Nem csoda, hogy a régi hiedelemvilág egyes ünnepek szertartásaiba, szokásaiba is beépültek. Ilyen volt a regölés, amely a téli napforduló tájékára esik. Lényege a szerencsekívánás és a fiatalok összeregölése volt. Ez a pogány ünnep karácsonytól újévig tartott és termékenységvarázsló erőt tulajdonítottak neki. (A *reg* szó eredetileg varázslást, ráolvasást jelentett, a *regös* a sámánok utódja lehetett.) Az évszázadok során karácsonyi népszokássá vált. Szerepelt benne István neve is, de István király, az államalapító nevét

összetévesztették a – sokkal korábban élt – bibliai vértanú Istvánéval, akinek december 26-án van a névnapja.

A regölés tulajdonképpen dramatikus játék, úgy zajlott le, hogy a legények, fiúk egy csoportja felkereste elsősorban azokat a házakat, ahol eladó lány vagy fiatalember volt. Ezeket összeregölték. Majd megregölték a gazdát is, hogy bő termése és nagy állatszaporulata legyen az elkövetkezendő évben. (A „rőt ökör", a „régi törvény", de még az ismétlődő sorok is ősi eredetű varázslóelemek.) A regösének rítusének volt, a refrént furulyával, kettős furulyával, csörgőbottal, „regőssíppal" (a tárogató őse) kísérték, ezzel tulajdonképpen lármát akartak csapni, hogy fokozzák a hatást.

Bevezetőképpen előbb bemutatkoztak, mondván, ők Szent István szolgái (vallásos motívum), hosszú útról jöttek, csodafiú szarvassal találkoztak (honfoglalás előtti pogány elem), elfáradtak stb.

A regölőket már a középkori oklevelek is megemlítik, énekmondóknak nevezik őket. A XVI. században is szólnak róluk, de nyomtatásban csak 1838-ban jelennek meg variánsai. Egyes vidékeken még ma is élő népi szokás.

1. Mit tudsz a regölésről?
2. Milyen célt szolgált a regösének? Mit jelent a *reg, regölés* szó? Mire következtethetünk ebből?
3. Mely elemek keverednek a regösénekekben?
4. Mely másik mai, téli népszokáshoz hasonlít leginkább a regölés? Abban van-e pogány elem?

REGÖSÉNEK

Ne fuss, ne szaladj,
Szent István királyunk!
Mi sem vagyunk ördögök,
Hanem a te szolgáid.
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Kelj föl, gazda, kelj föl!
Szállott isten házadra
Sereg angyalával,
Vetett asztalával,
Tele poharával.
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Emitt keletkezik
Egy fekete pázsit.
Abban legelészget
Csudafiu-szarvas
Csudafiu-szarvasnak
Ezer ága-boga,
Ezer misegyertya
Gyujtatlan gyulladjék,
Ojtatlan aludjék.
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Adjon az uristen
Ennek a gazdának
Egy kis ólat, egy nagy disznót,
Alá meg száz malacot.
Az egyikből kifusson,
A másikba befusson.
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Adjon az uristen
Ennek a gazdának

Négy kis ökröt, két kis bérest,
Csengős-pengős szekeret,
Arany ostornyelet.
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Itten vagyon egy leány,
Kinek neve (Rozi),
Amott vagyon egy szép legény,
Kinek neve (Gyuri).
Haj regő rajta,
Azt is megengedte
A nagy uristen!

Ugy csöndörödjenek,
Ugy pöndörödjenek,
Mint a cica farka,
Még annál is jobban,
Mint a kis nyul farka.

1. Hány versszakból áll ez a regösének? Hány részre oszlik? Miről van szó e részekben?
2. Hogyan nevezzük a versszakok végén ismétlődő sorokat? Melyik sor ismétlődik jelen esetben? Mit jelenthetett, és milyen elemre utal?

A magyar írásos irodalom kialakulása

Első magyar irodalmi nyelvemlékeink is vallásos jellegűek. A legrégibb közöttük, a *Halotti beszéd*, liturgikus egyházi szertartáshoz, a temetéshez kötődött. Valószínűleg fordítás latinból. A szöveget gyakran mondhatták el, így nyelve, stílusa egyre csiszolódott. Ma az akkori magyar nyelv magas fejlettségi fokára következtethetünk belőle. Példa erre a költői kérdések és felkiáltások sora, valamint egy szótőnek a nyomatékosító, háromszoros megismétlése: „Halálnak halálával halsz." 1200-ból maradt ránk.

A legrégibb magyar vers szintén fordítás latinból, keletkezése 1300-ra tehető. Műfajilag siralomének: Mária siratja keresztre feszített fiát, Jézust.

A kép, amely elénk tárul, megrázó: egy édesanya siratja és nézi végig kínhalálra ítélt gyermekét. A legmélyebb emberi érzés, a lelki fájdalom széles skáláját éljük át az anyával. A tehetetlen anya fiát jajgatva-becézve szólongatja, a halálhoz és fia kínzóihoz könyörög irgalomért, míg végül az egyetlen vélt megoldást kínálja-kéri: hadd halhasson meg gyermekével együtt.

Az *Ómagyar Mária-siralom* – bár nyelvezete a mai olvasó számára régies – már a magyar költői nyelv és verstechnika gyakorlottságáról vall a maga idejében. A vers fordítás latinból, de fordítója nem követte szolgaian a latin

nyelv szóhasználatát. Csak a ritmikához igazodott. A vers művészi megfogalmazásában, nyelvi fordulataiban, költőiségében, képeiben, rímeiben, alliterációiban (*alliteráció* – a szó eleji mássalhangzók összecsengése: világ világa, virágnak virágja) – a magyar népköltészet művészi eszközeinek gazdagságára ismerünk. A magyar népköltészet fejlettsége nélkül elképzelhetetlen lett volna a vers századokon átnyúló hatása.

Meg kell még jegyeznünk, hogy az *Ómagyar Mária-siralmat* 1922-ben találták meg Belgiumban a leuveni *(ejtsd*: lőveni) könyvtárban egy latin nyelvű, főleg egyházi beszédeket tartalmazó kódexben (régi kéziratos könyvben).

ÓMAGYAR MÁRIA-SIRALOM

Eredeti olvasás szerint:	Mai értelmezés szerint:
Volék sirolm tudotlon.	Valék siralom-tudatlan,
Sirolmol sepedik,	Siralomtól süppedek (siralomba elmerülök),
Buol oszuk, epedek.	Bútól aszok, epedek.
Választ világumtuul –	Választ világomtól –
Zsidou fiodumtoul,	Zsidó fiacskámtól,
Ézes ürümemtüül.	Édes örömemtől.
Ó én ézes urodum	Ó én édes uracskám,
Eggyen igy fiodum!	Egyetlen egy fiacskám!
Sirou anyát teküncsed,	Síró anyát tekintsed,
Buabelül kinyuhhad!	Bújából kinyújtsad (kihúzzad)!
Szemem könnyüel árad,	Szemem könnytől árad,
Én junhum fárad.	Én kebelem bútól fárad.
Te vérüd hullottya	Te véred hullása
Én junhum olélottya.	Én kebelem alélása.
Világ világa,	Világ világa,
Virágnak virága!	Virágnak virága!
Keserűen kinzatul,	Keservesen kínzatol,
Vos szegekkel veretül.	Vas szegekkel veretel.
Üb nekem, én fiom,	Ó nekem, én fiam,
Ézes mézüül!	Édes mint méz! (Édesb méznél /?/)!
Szegényül (szégyenül /?/) szépsé-güd,	Szegényül (szégyenül /?/) szépsé-ged,
Virüd hioll vizeül.	Véred hull (patakzik) vízként.

Sirolmom, fuhászatum –
Tertetik kiül (ezekkel)
Én junhomnak bel bua,
Ki sumha nim hiül.

Végy halál engümet,
Eggyedüm illyen,
Maraggyun urodum,
Kit világ féllyen!

Ó igaz Simeonnok
Bezzeg szova ére:
Én érzem ez butürüt,
Kit niha egire.

Tüüled válnum (?),
De nüm valállal,
Hul igy kinzassál,
Fiom, halállal.

Zsidou, mit tész, türvéntelen,
Fiom mert hol biüntelen,
Fugva, husztuzva,
Üklelve, ketve ülüd.

Kegyüggyetek fiomnok,
Ne légy kegyülm mogomnok,
Ovogy halál kináal,
Anyát ézes fiáal
Egyembelü üllyétük!

Siralmam, fohászkodásom –
Terjed (mutatkozik) kívül
Én kebelemnek belső búja,
Mi soha nem hül (enyhül).

Végy halál engemet,
Egyetlen éljen,
Maradjon uracskám,
Kit világ féljen!

Ó igaz Simeonnak
Biztos szava ére (Beteljesedett):
Én érzem a bútőrt,
Mit valamikor igére.

Elválnom tőled
De ne volna,
Hogy így kínzatol,
Fiam, halálra.

Zsidó, mit téssz, törvénytelen,
Mert fiam bűntelen hal,
Fogva, huzogatva,
Öklelve, kötve ölöd.

Kegyelmezzetek fiamnak,
Ne legyen kegyelem magamnak,
Avagy halál kínjával,
Anyát édes fiával
Egyetemben öljétek!

1. A versben egyetlen egyszer sincs említve sem Mária, sem Jézus neve. Mégis miből következtetünk rájuk?
2. Állapítsátok meg a vers bevezető és záró részét! Melyik hosszabb? Érzelmileg melyik súlyosabb?
3. Állapítsátok meg versszakonként az anya lelki gyötrelmeinek árnyalatait!
4. Milyen a versszakok rímképlete? Hányfélét ismertetek fel? Melyek ezek?
5. Mi az alliteráció? Keressetek a versben az említetteken kívül más alliterációt is! Mi a szerepük:
   a) a mondanivaló kidomborítása;
   b) a mű szerkezeti felépítése;
   c) a zeneiség fokozása?
6. Keressetek a versben nyomatékosító szótőismétlődést, és írjátok ki!

A Jókai-kódex és a Ferenc-legenda

A *Jókai-kódex* a legrégibb magyar nyelvű írott könyv. 1430 körül másolták egy ferences kolostorban. A kódex onnan kapta a nevét, hogy 1925-ben Jókai születésének 100. évfordulója emlékére a Magyar Nemzeti Múzeum megvásárolta és *Jókai-kódex* néven helyezte el könyvtárában.

A ferencesek kolduló szerzetesek voltak: koldusruhát öltve kéregettek, így tartották fenn magukat. A rend megalapítója Assisi Szent Ferenc volt (1181–1226). A vallás megújítását tűzte feladatul. A ferencesek a teljes vagyontalanságot, az evangéliumi szegénységet hirdették – ezzel egyfajta ellenzéki magatartást képviseltek az egyre inkább gazdagodó egyházon belül. Assisi Szent Ferenc vallásosságát az öröm és a szabadság, az evilági élet, a természet szeretete és csodálata jellemezte. Az előző tanításokkal ellentétben szerintük az evilági élet már nem a siralom völgye, hanem Isten csodálatos alkotása. Ebben a szellemben éltek és írták műveiket a ferencesek.

Tanaik Magyarországon is elterjedtek, kolostoraikban fordították és másolták a kódexeket. Az alábbi *Ferenc-legenda* a *Jókai-kódex*ből való. A legenda a farkas garázdálkodásait és gyilkosságait az éhség kényszerének a rovására írja. Ha a társadalom nem vetné ki, ha nem alázná meg Isten teremtményét az állandó, testet-lelket pusztító éhséggel, nem kényszerülne rablásra és gyilkolásra.

A **legenda** *latin* szó – olvasmányt jelent. Epikai műfaj. Valamely kiemelkedő vallásos személy életéről, csodatételeiről, csodaélményeiről szól. Az első magyar legendák latin nyelven születtek a XI—XII. században Szent Istvánról, Szent Imréről, Szent Lászlóról, Gellért püspökről. Az első magyar nyelven írt legenda 1310 körül keletkezett, ez a *Margit-legenda*.

AZ FORDÓLT FARKASRÓL, KI BÓDOG FERENCNEK MIATTA FORDÓLA NAGY SZÖLÉDSÉGRE

Történék némi csudálatosság és tisztes emlékezésre méltó Eugubia városában, mikoron méglen él vala szent atya. Mert vala Eugubia városának tartományában egy szernyű farkas testének nagyságával és gyülhőzésnek

éhségével keménséges, ki nemcsak baromi lelkeseket veszt vala el, de embereket és asszonyokat is megmar vala úgy, hogy mend az polgárok tartatnak vala azannyé dögben és félelemben, hogy mend fegyverkedvén mennek vala, mikoron járnak vala az váras földén, hogyhana kellett volna menniek erős hadra. De maga fegyveresek sem árthatnak vala az mondott farkasnak fogai ellen, ki gonosz szerencsének miatta elől löli vala, nem menekedhetik vala fene gyülhötségétől. Azért ezernyé félelm meghatá őket, hogy valaki nagy elig mert vala kimenni az városnak kapuja kűl. Azért úristen akará megjelentetni az felűl mondott polgároknak szent Ferencnek szentségét, mikoron lakoznák ugyanottan, megmutatá csudálatos mívelkedettnek miatta. Mert szent Ferenc könyörülvén rajtok szerzé magát az mondott farkasnak elibe menni. Azt a polgárok megértvén mondnak vala néki: „Atyámfia, Ferenc, az kapu kűl ne menje, mert az farkas, ki immáran sok embereket megmart, mendenestül fogván téged megöl." De szent Ferenc hívén úr Jézus Krisztusban, ki minden testi-lelkesnek uralkodója, nem pajzsval fegyverkedett avagy pikonokkal, de szent keresztnek jegyivel jegyezvén magát kiméne az kapon társával. Menden bizodalmát veté úristenbe; kik őbenne hiendnek, teszi őköt menden sereg nélkül nyomtatni és jártatni bazaliszkoszon és jáspiskión; nemcsak farkason, de oroszlányon és sárkányon. És ezképpen Krisztusnak hívséges szolgája Ferenc nem páncélval öltöztetvén avagy tőrvel, nem jütt viselvén avagy hadi fegyvereket, de szentséges hitnek vértével, keresztnek jegyivel jegyzettetetvén ragadá utát elibe. És ő félelmi nélkül állhatatost kezde elmenni. És ime sokaknak látására az helyekről, kikre nézni felhágtak vala, az szörnyü farkas mendenestől fogván szája felnyitván szent Ferenc ellen fut vala, ki ellen szent Ferenc veté keresztnek jegyét, őtőle is társától is farkast megehnyetvén és futamását megtartá isteni erőnek miatta és keményen megnyitott száját belrekeszté. És annak utána hozzá híván őtet monda néki: „Jőjj idé, atyámfia, farkas, és Krisztusnak felőle parancsolok néked, hogy sem nékem, sem egyébnek valakinek árts." Csuda! Legottan kereszt lévén belrekeszté ő szörnyű száját és az parancsolat levén legottan magát feje hajtván leterjeszté szent Ferencnek lábaihoz: farkasbalól lőn bárány. De ezképpen fekvőnek mondan: „Atyámfia, farkas, te töttél sok kárt ez tartományban, iszonyú gonosz tételmeket tökéllettél, teremtetteket irgalmasság nélkül elvesztvén. De nemcsak oktalan természeteket elvesztettél és megölél és megmarál, de is embereket, istennek személyére teremtetteket. Azért te méltó vagy szörnyű halálval miképpen gonosz tolvaj, gyilkos, kiért mend te ellened üvöltnek és zúgnak és tenéked mend ez váras ellenséged. De atyámfia, farkas, én akarok teközted és az emberek közt békességet tenni úgy, hogy tetőled továbbá meg ne sértesenek és tenéked menden elmúlt vétkedet megbocsátják úgy, hogy sem ebek, sem emberek tuábbá nem űzüznek." És az farkas testének és farkának és fileinek és fejének hajtásával mutatja vala mendenképen fogadni azokot, kiket szent Ferenc mond vala. És monda szent Ferenc: „Atyámfia, farkas, de hogy kell tenéked ez békességet tenned? Én fogadom tenéked, hogy addéglan adatok néked elég eleséget ez várasnak emberi miatt, míglen élsz úgy, hogy továbbá éhséget nem vallasz.

Mert én hiszem, hogy te valamit gonoszól töttél, te éhségednek gyűlhözségéért tötted. De én, atyámfia, farkas, miért én tenéked keresek íly kegyelmet, akarom, hogy fogadjad énnékem, hogy sonha valamely lelkest meg ne sérts, avagy embert, sem valami kárt mindennemű állatban tenni ne merj. Fogadod énnékem úgy?" És az farkas tettet is jegyét, kit feje hajtván fogad vala tenni mend azt, kik néki parancsoltatnak vala. És szent Ferenc monda: „Atyámfia, én akarom, hogy te adjad énnékem, hogy bízván hihetnek annak, kit fogadsz." És mikoron kiterjesztette vala szent Ferenc kezét hitvételért, az farkas felemelé első jobb lábát és szépem veté szent Ferencnek kezébe, az hogy jegyét adhatja vala. Tehát szent Ferenc monda: „Atyámfia, farkas, én parancsolok tenek úr Jézus Krisztus nevében, hogy jövel velem és ma semmit ne kételkedjél, hogy menjünk el ez békességet tenni úrnak nevében." És az farkas legottan elmegyen vala szent Ferencnek utána, miképpen széled bárány, kit látván az várasbéliek kezdének igen csudálkodnia. És az hír legottan mend az várasszerte meghirbövék úgy, hogy mend aggok és hősek, férfiak és asszonyemberek, nemesek és nemtelenek az várasnak utcájára gyülekezének, holott szent Ferenc lakozik vala az farkasval. De ez népnek sokasági gyilekezvén feltámada bódog Ferenc s tőn csudálatos prédikációt mondván, hogy lelkesek közibe istentől bűnért bocsáttatnak ilyen halálok és hogy veszedelmesb legyen pokol tüzének telhetetlen lángja, ki valkl örökkül-örökké kárhoztakot marni, hogynem mint farkasnak gyülöltsége, ki lelket meg nem ölhet, hanemcsak testet. És mint kell félni embernek pokol kínjába merüléstől, ha egy küsded lelkes ezennyé sokaságot íly félelemben és veszedelemben tart vala." Azért én drágalátosim fordóljatok istenhez és tegyetek penetencet és a farkastól megszabadojt titeket úristen az világan és jövendőn megmaró pokolnak tüzétől." És ez mondván monda: „Hallgassátok és drágalátosim, ez farkas, ki itt előtteetek áll, fogadá énnékem és fogadásábalól hitet ada tivéletek békességet tenni. És sonha meg nem sért titeket valamiben, ha minden napon fogadtok néki adnia elég eledelt. És én az farkasért kezes leszek, hogy békességnek kötelét erősen megtartja." Tehát mend az gyülekeztek nagy üvöltésvel fogadták egyetlenben éltetni az farkast. „És te atyámfia, farkas, fogadod tartani ez szegődést ez polgároknak, hogy sem lelkest, sem valaminemű állatot meg ne sérts?" És az farkas jelentvén fejének hajtásával, testének, farkának és füleinek szép mutatásival magát jelennen mutatja vala az fogadást tartani. És szent Ferenc monda: „Atyámfia, farkas, én akarom, hogy miképpen adád neköm hitödet, mikoron méglen valánk az várasnak kapuja kűl, azonképpen itt mind ez népnek előtte adjad nékem hitedet, hogy ezeket tartsad és engem, teérted kezes lévén, el ne hagyj." Tehát az farkas jó lába felemelvén adá hitet szent Ferencnek, kezébe ő kezesének mend ott állóknak előtte. És lőn oly csudálatosság és öröm szent Ferencnek mind íly ájojtatosságáért és csudának újságáért és farkasnak és népnek békességéért, hogy mend üvöltének hugyokra gyícsérvé és áldván úr Jézus Krisztust, ki bocsátá nékik bódog Ferencet és őköt ő érdelme miatt az kemén gonosz vadnak szájábalól megszabadojtá és íly szörnyű halálból békességbe és nyugodalomba vette. Azért az naptól fogván az farkas és az nép szent Ferencnek

miatta szerzett békességét tarták. És az farkas két esztendeig élvén az várasszerte ajtóról-ajtóra megyen vala koldólni, senkit meg nem sért vala, sem meg nem sértettetik vala valakitől tisztesen éltetvén. És nagy csuda sonha sem egy eb őellene nem ugat vala. Azután az farkas megaggván meghala. Mert ez mondott farkasnak békességes és engedelmes békességén az polgárok igen bánkódának, mert valamikoron szent Ferencnek utcáján járt vala, szent Ferencnek jószágát és csudálatos szentségét elméjekbe hívják vala Jézus Krisztusnak gyícséretire. Ámen.

Szómagyarázat:

fordólt – megtért; **Eugubia** – Gubbió; **gyűlhőzésnek** – gyűlöltségnek; **lelkeseket** – állatokat; **pikonokkal** – lándzsákkal; **jáspiskion** – áspiskígyó, vipera; **megenyhetvén** – megenyhítvén, megszelídítvén; **leterjeszté** – lefeküdt; **természeteket** – állatokat; **halálval** – halálra; **tuábbá** – továbbá; **űzüznek** – üldöznek; **sonha** – soha; **tettet is** – mutatja be; **tenek** – neked; **penetencet** – bűnbánatot; **egyetlenben** – közösen, együtt; **jó lába** – jobb lábát; **hugyokra** – csillagokra

*SZENT MARGIT LEGENDÁJA

Vallott nekem a Nyulak-szigete
Regék halk éjén. Ime, a titok:
Királyi atyja klastromba veté
Legendák szűzét, fehér Margitot.

Álom-leány volt: egy fojtott sikoly.
Ájulva hullt egy durva szó miatt.
S robogtak a királyi udvaron
Hajrázó, vad, bozontos férfiak.

Nyugatról várt sokáig valakit,
Nem vad bajszu, lármás, mokány nagy úr,
Dalos, törékeny, halk fiú legyen,
Asszonyos, kósza, könnyes trubadúr.

Már régen várt s megbénult a szive.
Zúgott a vár, prüszkölő kún lovak
Hátán érkeztek hetyke magyarok.
Ő nem jött: egy csöndes álom-lovag.

Ő nem járt a Duna táján soha,
Egy halk dalú és halk csókú legény,
És Jézusnak áldozák Margitot,
Ki ott halt meg a Nyulak-szigetén.

*Csillaggal jelöltük a kiegészítő olvasmányokat.

1. Mi a legenda? Milyen korban jött létre? Mi volt a célja?
2. Kikről szóltak a legendák? Mit tudtok a nyelvükről?
3. Mely kódex tartalmazza a legelső és legtöbb magyar nyelvű írást?
4. Ki volt Assisi Szent Ferenc? Milyen nézeteket vallott? Mit gondoltok, összeegyeztethetők voltak-e az akkori uralkodó vallási tanokkal? Miért?
5. Mi a gubiói farkasnak a története? Hát a tanulsága?
6. Tanulságos-e a farkas-legenda napjainkban is? Miért?

A lovageposz

A középkori katonáskodó nemesség köreiben egyre több volt a lovagság (gondoljatok a keresztes háborúkra!). A lovagi ideál, a lovagiasság az európai ember olyan, legelső eszménye, amely már az evilági dolgokban kereste és találta meg az élet értelmét. A lovagideál nem zárja ki a mély vallásosságot, követendő példaként állítja a hűséget, a hősiességet, az áldozatkészséget, a jámborságot, a testi és lelki ápoltságot. Az igazi lovag tele van részvéttel az özvegyek, árvák, a megalázottak iránt és eszményi szerelmes. Létrejönnek a lovagi etikett szabályai, sőt szertartásai: a lovaggá ütés, a lovagi fogadalom, a lovagi tornák stb. Mindez – természetesen – tükröződik az irodalomban is. A XII–XIII. században létrejön a **lovageposz**.

A lovageposzok szerkezete aránylag laza. A kutatók szerint több korábbi (IX–X. századi) geszta-énekekből tevődnek össze. A geszta-ének a népi epika legelterjedtebb műfaja a középkorban. Népi énekmondók adták elő kastélyokban ünnepi alkalmakkor. Leírni később kezdték. Az évek során hozzátettek, bővítették – egész füzérré alakították. Olykor több szerző keze nyoma és ízlése is nyomon követhető bennük.

A lovageposzok bővelkednek csodás, fantasztikus elemekben. Ezek olvasásra szánt művek, és egy műveltebb udvari réteghez szólnak. Nem véletlen, hogy a lovagi irodalom Európa legfejlettebb hűbéri államainak udvaraiban bontakozott ki, így Franciaországban, Németalföldön, Németországban.

1. Mi az eposz? Gondoljatok vissza, mit tanultatok róla a múlt tanévben! Melyek az eposzi kellékek?
2. Az eposz epikai műfaj. Milyen formában van megírva?
3. Mi a lovageposz? Hogyan és hol keletkezett?
4. Mi a hasonlóság és mi a különbség a lovageposz és a népköltészet között?
5. Mi a lovagi erkölcs lényege?

ROLAND-ÉNEK

(részletek)

Nagy Károly, Frankország (Franciaország) királya hódító háborút indított Spanyolország ellen, s ez már hetedik éve tart. Csak egy pogány király, Marsile, Saragossa ura áll ellen. Az ő békeajánlatára Nagy Károly követet készül küldeni hozzá. Unokaöccse, Roland gróf vállalkozna rá, de őt Nagy Károly nem engedi el, helyette Roland mostohaapját, Ganelont küldi, aki sértődöttségében árulóvá válik. Tanácsára Marsile megtámadja az elvonuló frank sereg utóhadát, melyet Roland vezet. Roland segítségül hívhatná Nagy Károlyt, ha megfújná kürtjét, de ezt nem teszi meg, szégyelli. Inkább sokáig harcol a túlerővel szemben. De amikor már seregéből alig vannak egy páran, mégis megfújja a kürtöt.

A kürt

151

Övéi nagy vesztét Roland gróf hogy látta,
Olivér társával ilyen szókat válta:
„Társam! Az istenért, mit mondasz minderre?
Hány jó vitéz hever fegyvertül átverve!

Édes Franciaországunk jut nagy siralomra,
Mert java bárói leölve halomra.
Jaj! Király barátunk, mért nem vagy te itten?!
Mondd, Olivér testvér, őt hogy' értesítsem?"

Szól ez rá: „Nem tudom – volna haszna, nem-e,
De inkább a halál, mint futás szégyene!"

152

Majd meg Roland így szól: „Csontkürtömbe fújok,
a szorosban Károly – mert mostan vonúl ott –
meghallja, és akkor visszahozza hadát."
Felelti Olivér: "Nagy szégyen volna rád.

Egész nemzetséged szidna, káromolna,
mert eme gyalázat rájuk háromolna.
Mikor mondtam: szómra ügyet se vetettél,
hát most már ne tedd meg, mit eddig nem tettél.
Ha most belefúnál: nem voln' nagy bátorság,

hiszen vérben úszik a karod, az orcád."
Mondja Roland büszkén: „Mert vitézül küzdém!"

153

Szól Roland: „Mind vészesb e harc viadalja,
csontkürtömbe fújok, Nagy Károly meghallja..."
Válaszol Olivér: „Nem lesz nagy vitézség!
Szóltam, de tanácsom semmibe se nézed.

Ha itt volna Károly, ily bajok nem esnek,
azokat a völgyben nem mondom vétkesnek..."
Azután folytatja: „Szakállamra mondom,
ha még látni fogom – én szép Auda hugom,
hogy keblén ne nyughass, lesz reá nagy gondom."

154

Kérdi Roland: „Mondsza' mi haragít téged?"
Olivér szól: „Bajtárs, mindez a te vétked!

Mivel nem bolondság az okos vitézség,
s a vakmerőségnél többérő: a mérsék.
Oktalanságodból itt elér halálunk,
többé Nagy Károlynak mi már nem használunk.

Ha hittél voln' nékem: itt volna a császár,
győzelmet hirdetne e kürt-riadás már.
Halott volna Marsile, avagy foglyul ejtve,
s im, így vitézséged mindent elveszejte.

Nem segíthetsz többé Károly dolgain te,
ítéletig sem lesz ember olyan, mint te.

Meghalsz e csatában, éri honunk szégyen,
szoros barátságunk itt ma füstbe mégyen,
még tüze sem hunyt ki az alkonyi pírnak."
S Roland és Olivér, ím, egymásért sírnak.

155

Hallja Turpin a két hősnek éles szavát,
sarkantyúval oda ösztökéli lovát,
s békítni óhajtván – ily szó fakad ajkán:

„Roland úr, könyörgöm, Olivér úr, kérlek,
az égre! ne hajtson egymás ellen méreg!
A halálra ítélt franciákat nézzed,
nem segíthet rajtuk a te kürtzengésed.

Károly messze innen, most már későn jönne,
a kürthangnak még csak az a célja lenne,
hogy a király értünk még bosszút vehetne,
e pogány örömmel haza nem mehetne.

Ha majd a franciák leszállnak a völgybe,
itt találnak minket véresen, megölve.
Gallylészákra akkor s lovakra föltesznek,
szánalomból, búból fölöttünk könnyeznek.

Temetnek ölébe némely szentegyháznak,
ordas, kutya, vadkan föl nem lakomáznak."
Bólintott Roland rá: „Turpin ezt jól mondá."

156

„Roland vitéz, kérlek, fújj bele a kürtbe,
a szorosba Károly tán épp most került be,
meghallja, és rögtön jön a nagy sereggel,
s itt lel minket holtan, borítva sebekkel.

És meg fog bosszulni a frank had mindenkit,
kit e véres csatán – levágott a pogány,
s temetetlen heverni nem hagynak itt senkit.
Ordas, kutya, vadkan nem lel bennünk étket."
Válaszolta Roland: „Helyes a beszéded."

157

Roland a csontkürtöt ajkához emelé,
elhelyezte, s úgy fujt hatalmasan belé.
Kürt búgása hosszú, magosak az ormok,
jó harminc mérföldre visszhang rája mormog.

Meghallja a császár s vele ott mindenki.
Szól Károly: „Harcolnak, e hang azt jelenti."
Ganelon azonnal válaszolni siet:
„Hazugnak nevezném, ha más mondana ilyet."

158

Melle nagy erejét Roland összegyűjtve,
kínnal, fájdalommal belefútt a kürtbe.
Világos vér száján nagy sugárban fakad,
halántéka dagad, lüktet, ki is szakad.

De hatalmasan búg a kürt ajakáról,
a szorosok mélyén mindjárt hallja Károly,
Ném is, meg a frankok a völgytorok alján.
Megszólal a császár: „Roland kürtjét hallám.

Ha fújja, a hadnak, nagy harcban kell lenni!"
Ganelon rá mondja: „Nincsen abból semmi.
Hajad s szakállad már őszbe borulának,
de nézlek, ha így szólsz még zsenge pulyának.

Roland dölyfös gőgjét nagyon ismered te,
csodálom, hogy Isten eddig elszenvedte.

Noples-t is bevette, lám, parancsod nélkül,
szaracénság kitört a vár belsejéből,
és a hős Rolandra támadott csapatja,
akkor ő a fűről a vért fölmosatta,
azért, hogy sebesen – e harc nyoma vesszen.

Egész nap elkürtöl *egy* rossz nyulat üzvén,
most is a pairekkel hahotázhat büszkén,
s nincs is ember, aki – őt harcra hivja ki!

No tehát: előre! Mérthogy itt megállasz!?
Francia föld innen: hej, messzi határ az!"

159

Hős Rolandnak vértül vörösödik szája,
s föl van hasadozva halántéke tája...

Búsan, fájdalommal ömölnek a hangok,
hallja Károly császár, figyelnek a frankok.
Szól a császár: „Búg ma e kürt igen hosszan!"
Mondja Ném: „Zendíti Roland hős kinossan!

És én úgy vélem, hogy csatának miatta,
de téged is befon, aki őt eladta.
Fegyverezd föl magad, kiáltasd jelszavad,
s öcséd' megmenteni vidd gyorsan a hadat.
Hiszen most már érted: ő kér segítséget."

160

Kürtöket megfúni császár parancsolja,
leszállnak a frankok, és fölöltik sorra:
páncéluk', sisakuk', veszik a pengéik',

mindnek a kezében dárda vasa fénylik.
S fehér vörös meg kék – zászlaik' is vették.

Valamennyi báró paripára pattan,
s visszafelé vágtat a völgytorkolatban.

Így szól egy a máshoz, útközben beszélve:
„Ha vitéz Rolandot még ott leljük élve,
lesz ott nagy kelete a szilaj ütésnek!"
Hiába! Hiába! oda már elkésnek!

161

Kiüt a nap már a keleti határra,
fényes fegyverzeten botlik meg sugára.
Vissza sisak, páncél veti a világot,
pajzsokon ragyognak nagy, festett virágok
Villámlik a kopja – zászló leng lobogva.

Had élin a császár haragosan nyargal,
mögötte a frankok mind bánatos arccal,
keserves könnyeket fájdalmukban hintnek,
aggodalom Rolandért ül a szívén mindnek.

- -

Ganelont a császár elfogatja közbe',
s konyhai népének adja megkötözve,
s fejükre, Begonra – bizza, ím ezt mondva:

„Szemed világánál jobban ügyelj erre,
e házam eladó ravasz gazemberre!" –

Száz társa Begonnak a gazt kézre kapja
ott a konyha-népség jobbja, meg rosszabbja –,
bajuszát, szakállát szálanként kitépik;
végigvágják négyszer öklükkel a képít.

Megverik botokkal a vesszőkötegekkel,
nyakára nagy láncot erősítenek fel,
s hogy vele medveként ily csúfot tevének,

fölvetik hátára egy silány gebének,
s addig így tartották – míg Károlynak adták.

162

A hegyek magosak, köd leple csúcsoknak...
Mély a völgy-tekenő, vizek gyorsan futnak...
Riad elöl-hátul szava sok kürtjelnek,
mind a Rolandéra egy hanggal felelnek.

Had élin a császár haragosan nyargal,
mögötte a frankság, mind bánatos arccal,
nem volt köztük egy sem, ki könnyüt nem ontott,
s nem kérte az Istent: ója meg Rolandot.

Hogy, ha majd elérnek a csata helyére,
vele csaphassanak a pogány fejére.
Hiába! Mi haszna a nagy sietésnek!?
Hiába vágtatnak! Mégiscsak elkésnek!

163

Zajgó szívvel vágtat Nagy Károly az élen,
ide-oda lobog szakálla fehéren.

Valamennyi bárók nyomában haladnak,
lángol a lelkükben tüze nagy haragnak,
hogy most nem lehetnek Roland kapitánnyal,
harcolni a harcon szaracén pogánnyal:
Ha ő megsebezve – ki ne volna veszve?

Ám Rolandnak van még olyan hőse hatvan,
milyen nem szolgált még semminemü hadban!

Vágtat Károly császár végig a szorosban,
szívében a harag tombol viharosan...

„Szent Szűz! – kiált. – Hozzám hajolj kegyesen le:
Ganelon nagy kínt, bút szakasztott szívemre.
Áll a krónikákban: ősi Ganelonnak –
kik már rég megholtak – szint' árulók voltak,
ő eme gazságot csak öröklé onnat.

Rómában kezdették az árulás dolgát,
mikor a vén Cézár életét kiolták.
Ámde büntetésük őket nyomon érte,
kínzó, sütő tűzön lakoltak meg érte.

Ganelon is olyan mint ősei, épen,
eladták Rolandot, elveszejté népem.
Letépi fejemrül fényes koronámat,
országomat védni lovag alig támad."

Szakállát zilálja, a könnye kicsordul,
kiáltja a frankság: „Sorsunk rosszra fordul!"

Azzal sarkantyúznak, s míg a szorost járák
egy se tartá vissza lova kantárszárát.
S még mielőtt a frankok odaérnek,
a csatát megnyerte – az ellent megverte
Roland hős; s fut népe a pogány vezérnek.

Gábor Andor fordítása

A kürtszóra Nagy Károly seregével Roland segítségére siet, aki már egyedül maradt küzdőtársaiból, ám ő maga is haldoklik.

Roland halála

... Érzi Roland, hogy immár halni fog:
agya veleje fülén kicsorog.
Vitézeinek üdvöt könyörög,
magáért meg Szent Gáborhoz rebeg.
Fogja kürtjét, félti hírét, a jót.
Jobbjában kardja, Durandal mered.

Nyilszálltányira a vad parlagok
közt Spanyolország felé támolyog.
Két szép fa, négy nagy márványkő van ott,
ahol a fennsík csúcsa legnagyobb.
Hanyatt dőlve a zöld fűre lerogy,
elalél, merthogy immár halni fog.

Magas a hegy, a fák még magosabbak,
négy márványkő van ott, fenn-tündöklőek,
Roland gróf ottan zöld gyepágyra hajlott.
Azonközben szaracén lesi őt meg:
magát a sok között mutatta holtnak,
tagja, orcái vérrel maszatoltak,
erős, szépséges és bátor e bajnok,
de elhittében mondjad eszelősnek:
felszökken, és futván-futva közelget,
érinti testét, fegyverét a grófnak.
„Legyőztem Károly öccsét!" – mond ki szókat.
„Arábiába viszem ezt a kardot!"
Hozzányúl, Roland szakállába kapkod:
a rángatásra a hős gróf fölhorkad.

Érzi Roland, hogy kardja nincs sehol;
nyitja szemét, ily szókat ajka szól:
„Úgy látom, nem vagy mi sorainkból."
El-sosem-hagyott kürtjét kapja föl,
s melyen arany meg gyémánt tündököl:
sisakhoz csapja, vas meg csont bomol,
Roland lábához hullván haldokol.
Szól lábához hullván haldokol.
Szól az: „Mondd, hitvány, ily merszet kitől
vevél, rám törni hogy merészkedöl?
Ki hallja, esztelenekhez sorol,
letört fejedtől kürtöm széle jól,
aranyja, drága éke leromol."

Érzi Roland, hogy nem sokáig élhet,
talpra áll, ahogy még talpra állhat,
nincsen pirosa többé arcszínének.
Szeme kardjára, Durandalra téved:
előtte barna kő, tízszer reácsap
keservében gyászának, nagy dühének.
Cseng az acél, de nem csorbul az él meg;
ily szóra kél a gróf: „Szent Szűz, segélj meg!

Ó, Durandal, jó kardom, be sajnállak!
Ím, meghalok, nem forgathatlak téged,
győztes csatában vasad hányszor védett.
Szereztem véled hány és hány vidéket
virág-szakállú Károly nagy királynak!
Nem vesz el tőlem senki, míg csak élek.
Ne szolgálj soha gyáva nép fiának!
Oly hőse, mint aki vívott tevéled,
nem lesz soha szent Franciaországnak!"

Csapja Roland a kemény sziklahátat;
cseng az acél, de nem csorbul, nem lágyabb.
Gróf látja, ketté nem törheti már azt,
meg- s megsiratva ily panasza támad:
„Ó, Durandal, be szép te ragyogásod,
napfényben ó be tündöklő világod!
Károly Moriene völgyében tanyázott,
midőn paranccsal elé angyal szállott,
hogy adna téged zászlós uraságnak:
így fűzött rám a nemes, nagy király ott.
Veled szereztem meg a breton tájat,
veled szereztem neki Anjout,* Maine-t,
szabad Normandiát, Poitout, Aquitaine-t,
meghódítottam őneki Provence-ot,
Poille-t, Calabre-t, nagy Spanyolországot,
a csehek földjét meg a bajorságot,
a lengyeleket és Magyarországot,
s adóadásra még Konstantinápolyt,
a skótoknak meg íreknek hazáját
s az angolokat, hogy csak őt uralják
és néhány vidéket, vaj' ki tudja számát,
hogy tiszteljék mind ő fehér szakállát!
Kardom miatt van bennem bú s kívánság:
haljak meg bár, ne bírja a pogányság.
Ne tűrd Uram: frank földem meggyalázzák!"

Csapja kardját Roland nagy barna kőbe,
többet levág, mint mondhatnám belőle.
Cseng a kard, nem tör, csorbul össze tőle,
de visszapattan mind a levegőbe.
Gróf látja, nincs mód, hogy kettőbe törje,

* A költő itt saját korából sorol föl országokat; ezek közül több még nem létezett, amikor az eposz cselekménye játszódik.

szánva kardját, vál szava kesergőre:
„Ó, Durandal, ó szent, ó, tündöklő te!
Arany fogódban van ereklye bőven:
Szent Péter foga, Vazul vére csöppje,
uramnak, Szent Dénesnek haja fürtje,
Szűz Anyánk köntösének drága csücske:
nem juthatsz pogány marokba, ökölbe,
de kapjon inkább keresztény örökbe.
Még vittél, volna mennyi hegyre-völgyre,
virág-szakállú Károly sok földjére,
melyekkel ő királyok legdicsőbbje.
Sose kerülhess gyáva férfikézbe!
Ne tűrd, Uram, frank földem szégyen érje!"

Érzi Roland, hogy halál vívja már,
fejéből szíve belsejébe száll.
Szaladva megy, hol fenyő árnya vár,
lefekszik, ahol zöldell a fűszál,
kardot és kürtöt két karjába zár,
feje büszkén Spanyolföld felé áll,
azért, hogy Károly, majd, a nagy király
meg mind a tábor, amely vele jár,
mondja: hódítóként érte halál.
Veri mellét, bűnért ne érje kár,
hódoló kesztyűt Istennek kínál.

Érzi Roland, hogy ideje betel,
Spanyolhont nézve csúcs hegyén hever,
egyik kezével ő mellére ver:
„Uram, sok nagy s kis bűnömért, mivel
megbánásodat akkor kezdtem el,
hogy megszülettem, s mostan végzem el,
halálom percén, kérlek könyörülj!"
Jobb kesztyűjét Istennek nyújtja fel:
angyalhad égből hozzá leröpül.

Arcával spanyol föld felé hanyatt
fekszik Roland gróf fenyőfa alatt,
fölidéz különb-különb dolgokat,
sok meghódított országokat,
frank földet, nyelvén szóló társakat,
nevelő urát, nagy Károly királyt,
s kik őt szerették, sok hű franciát,
nem küzdheti le könnyét, sóhaját:

bánja bűnét, kéri egek Urát:
„Atyám, ki nem szólsz hazugságokat,
ki fölserkentéd Lázár hűlt porát,
és Dánielt is megoltalmazád,
védj engem is, űzd bűneim sokát,
veszélyben köztük lelkemet ne hadd!"
Nyújtja kesztyűjét, hódolást mutat,
kezéből Szent Gábor átveszi azt.

Roland kardjára ejti homlokát,
kezét kulcsolja, lelket elbocsát.
Küldi Isten hozzá arkangyalát
s a tengervésztől védő Szent Mihályt,
Szent Gábor is égből velük leszállt,
viszik gróf lelkét földről mennybe át.

Illyés Gyula fordítása

Nagy Károly megsiratja Rolandot, majd nehéz harcban legyőzi ellenfelét. Az áruló Ganelon sorsa párviadalban dől el: fölnégyelik, Károlyt pedig Gábor arkangyal új hadjáratra buzdítja.

1. Elmondhatjuk-e, hogy a *Roland-ének* egy „dicsőséges" csatavesztés története? Miért?
2. A *Roland-ének* hősei nem sokoldalúan bemutatott jellemek. Mi a fő jellemvonása Rolandnak?
3. Mit tudtatok meg Olivérről, ki ő? Milyen vonásait ismertétek meg? Mi a közös kettőjükben?
4. Ti kinek adtok igazat a kürt megfújását illetően: Rolandnak vagy Olivérnek? Válaszotokat indokoljátok meg!
5. Milyen célért küzdött Roland és társai? Az alábbi felsorolásból válasszátok ki, melyik a helyes válasz:
   a) a harci dicsőségért;
   b) a zsákmányért;
   c) a királyért;
   d) a harci dicsőségért, Istenért, a királyért és hazáért!
6. Beszéljetek Roland kardjáról! Mi lett vele?
7. Az eposzokban gyakoriak az állandó jelzők. Ilyen például Homérosznál a „földrázó Poszeidon", a „bagolyszemű Pallasz", a „leleményes Odüsszeusz" stb. Ebben az eposzban mi az állandó jelzője Nagy Károlynak?
8. Soroljátok fel *a Roland-ének* alapján az eposz kellékeit!

NIBELUNG-ÉNEK

(részletek)

A német nép legnagyobb eposza a *Nibelung-ének*, de a világirodalomnak is egyik legismertebb középkori alkotása (1200 körül keletkezett). Tárgya s egyben főszereplője Siegfried *(ejtsd*: szigfrid), a legendás hős cselekedetei, meggyilkolása és Krimhildának, feleségének véres bosszúja Attila hun király udvarában a Nibelungok fölött. Krimhilda ugyanis 13 évig gyászolta férjét, s hogy szörnyű tettét könnyebben végrehajtsa, Attila királyhoz ment feleségül.

A *Roland-ének*től eltérően itt a szereplők sokkal több oldalukról mutatkoznak meg, jellemük fejlődő. Rendelkeznek a lovagi ideál valamennyi vonásával. Ám végül is a bátorság, a becsület, az alattvalói hűség, a szerelem – képmutatást, gonosz cselt, kijátszást, vad szenvedélyt, gyilkosságot szül.

Olvassátok el az alábbi szemelvényeket, közben írjátok ki, ki kicsoda az eposzban! Készüljetek fel jellemzésükre!

Előhang

Kriemhilda* álma

Számos csodát regélnek a régi énekek,
dicséretes vitézek híréről zengenek,
víg ünnepség fénye, panaszló gyász homálya,
lovagság hős erénye megírva hajdani krónikába.

Virult Burgundiában egy szép, nemes leány,
különb nem volt nála a föld hajlatán,
Kriemhiltnek nevezték, erényes, büszke, szép,
kiért sok hadverő hős áldozta testét, életét.

- -

Kriemhilt, ím, álmot látott, jóslattal terheset:
erős, szép, vad sólymot magasba röptetett,
és két sas széttépte, és nem segíthetett,
nagyobb csapást szívére a földi kín nem mérhetett.

Anyjának mondja álmát aggódással teli,
hallgatja Ute asszony, s csak egyképp fejtheti:
A sólyom, melyet láttál: egy férfi, jó, nemes;
kívánom, Isten óvja: rá titkos balszerencse les.

Miért említesz férfit, édes jó anyám?
az életet pár nélkül könnyebben élem ám,
nem vágyom én szerelemre, mélyén gond lakik,
azt akarom: szűz maradjak örökre, mindhalálomig.

De anyja e szókra rávág: Ne mondj ílyet nekem!
Óhajtom és remélem, szived boldog legyen,
derék lovag szerelme a nőnek üdvöt ád,
Isten ne szánja tőled egy hű vitéz csodálatát.

*Az eposz Kriemhilt-nek írja a nevét, ma már fonetikus átírásban használjuk.

Nem mondhatok mást, édes szülém,
lemértem már sok asszony megtört tekintetén,
hogy minden szerelemnek zsoldja gyötrelem,
mindkettő elkerüljön, szivemben békesség legyen.

Kriemhilt tisztasága mátkát megtagad,
gond nélkül így szállt, így tűnt napra nap,
találgatták, ki légyen, kit elfogadni kész,
míg elnyerte végül egy messzi, tündöklő vitéz.

Ő volt a sólyom, kit megjósolt az álma,
s kit néki szánt az anyja, s kinek gonosz halála
sok bosszúvért kívánt, sok testvért, rokont,
s még mennyi anya könnye, még mennyi lovag vére folyt.

Weöres Sándor fordítása

Az álombeli jóslat kérlelhetetlenül vezet a végzet felé. Az ének végén ez áll: „így válik minden öröm fájdalommá" – ebben a keretben zajlanak az események.

Egy másik helyen, a Rajna alsó vidékén, Niederlandban (*ejtsd*: níderland) nevelődik hőssé Siegfried királyfi. Szülei: Siegmund (*ejtsd*: zíkmund) király és Sieglinde (*ejtsd*: zíklinde) királyné. A királyfi rendkívüli testi erejéről, nemes szelleméről, jó szívéről lett híres országszerte.

Harmadik kaland

Hogy ment Siegfried Wormsba

Derült kedélyű hős volt jó Siegfried s gondtalan.
A hír hozzá is eljött: hogy fenn Burgondba' van
a legszebb lány, kin férfi-sziv lelje örömét.
Hajh, attól mennyi üdvöt, majd gyász is nyere még!

A lány szépsége híre nagymesszi elhatott;
magasztalák erényét s a jó indúlatot,
mely szűzies szivében, mindenkit megnyere.
Jött is sok bajnok érte a Gunther* földire.

De bár édes szerelmét sokan kérték igen:
igennel nem felelt még a szíve mélyiben
Kriemhilda egynek is, ki vággyal hajolt felé;
az ég akinek szánta: azt még nem ismeré.

*Gunther – Kriemhilda bátyja

Szemét most rá vetette a Siegelind fia.
Meg sem lehet előtte már másnak állnia:
legméltóbb a legszebbre ő, mindenek felett.
Szép Kriemhild nem sokára hős Siegfried nője lett.

Hős hívei s baráti váltig tanácsolák:
hogy keressen magának – hiszen nagy a világ! –
jót, szépet, dúst, kiben csak megnyughatik szive.
Jó! – mond a bátor ifju. – Indulok ízibe,

a szép burgundi szűzet, Kriemhildet kérem én;
ő legszebb a világon, hirből ismérem én;
nincs oly király, se császár, kihez méltatlan ő,
kinek ne volna dícsül e csodabáju nő!

Hogy meghallá e dolgot Siegmund, nemes király
(mert megmondták: fiának elméje mire áll,
nemes vitézi néki), búval tölté el őt,
hogy e kevély leányhoz fiának kedve jött.

Hallá a királyné is, jó Siegelind; s szegény
búsulni kezd a hírre, s aggódni gyermekén:
mert jól ismerte Gunthert s vitézit Siegelind.
Kezdték az ifjú hősnek kedvét elvenni mind.

Felelte a hős királyfi: Én, jó apám, anyám,
szívemet szerelemtől megóva tartanám,
ha, kit szívem kiválaszt, elvenni nem szabad.
S akármennyit beszéltek, csak e mellett marad.

S ha tőle el nem állasz – ősz apja így felel –,
én abban is megnyugszom, menj Isten hírivel,
sőt szándékod segítem, amennyiben tudom.
De Gunther udvarában sok büszke hős vagyon.

S ha más nem volna: Hagen, a zord szivű vitéz,
ő ellenedre, félek, mindent megtenni kész.
Hatalmas is, kevély is; félek, megbánhatod,
hogy e királyleányra vetetted szándékod.

Ugyan, de mi baj érhet? – a hős fiú felel. –
Ha meg nem nyerhetném is a lányt szép szerivel:
karomnak erejével kivivom, elhihetd,
s meghódítom mindnyájat; ne féltsd te Siegfriedet!

Siegfried tizenkét csatlósával Gunther burgundiai király székhelyére indul Wormsba. A díszes öltözetű vitézek már messziről nagy feltűnést keltettek még a királyi udvarban is. A király Hagent kéri, ismerné fel, kik ezek a daliák.

Mindjárt! – viszonza Hagen, s az ablakhoz megyen,
szemét körűlhordozza ott a vendégeken.
Tetszett neki a hősök ruhája, fegyvere;
de egyet is közűlök még ő sem ismere.

Mondá: Bármely vidékről valók e lovagok:
de fejdelem küldötti, vagy fejdelmek magok.
Szebb lovakat, ruhákat nem látott a világ!
Akárhonnan jövének, de büszke daliák.

Mondá Hagen továbbad: Megvallom, elhihetd,
bár soha életemben nem láttam Siegfriedet:
azért, akármiképp van, azon hitben vagyok,
hogy ő az a levente, ki ott felénk ragyog.

Hazánkba sohse hallott hír érkezik vele:
a büszke Nibelungok törzsét ő verte le;
Niblungon és Silbungon oly csodát mívele;
megölte mind a kettőt karjának ereje.

Mert egykor egymagában lovagla védtelen,
úgy hallom emlegetni, vadon sziklás helyen;
bérc rejtekében órjás-csoportra bukkana:
ott volt Niblung királynak tömérdek aranya.

Niblung tömérdek kincsét hordák elé azok
a titkos bérc-odorból; máglyányi halmazok
valának, min a Niblung-csoport osztozni kezd.
Siegfried megállt útjában, s bámulva nézi ezt.

Oly közel állt hozzájuk, hogy látá azokat,
azok is őt; az egyik ily szókra ott fakad:
– Hisz ez a niederlandi Siegfried, ki ide jött. –
Ilyen kalandja volt ám a Niblungok között.

A dalját jól fogadták Silbung és Nibelung;
s fölkérte őt egy szivvel két jó király-fiunk:
hogy köztük osztaná meg a roppant kincseket.
Előbb nem akará, de kértöknek engedett.

Volt annyi drágakő ott (úgy mondom más után),
hogy száz terhes szekér azt nem bírta volna tán;
termés arany meg még több, Niblung hegységiből,
s Siegfried kezére várt mind, hogy köztük ossza föl.

Niblung király szablyáját adák dijúl neki.
De, hajh, amire kérték, nem ment jó végre ki:
vesztökre vált az osztály; Siegfried jól akará,
de irigyen mordúltak egymásra s vissza rá.

Osztatlanul így kelle a kincset hagynia.
Vitézivel rátámadt a Niblung két fia;
de ő apjok kardjával, Balmunggal, megölé.
Így lett a Nibelung-kincs s Niblung-ország övé.

Tizenkét vakmerő hős barátjok volt nekik:
hatalmas óriások; de le nem verhetik;
haragja nagy voltában Siegfried levágta mind,
s még hétszáz hős leventét hajtott igába itt.

Jó Nibelung-kardjával, a Balmunggal. Sokan
szorítva félelemtől, hogy a vas torkukon,
uroknak ismerték el a bátor daliát,
s országot, várat néki siettek adni át.

Mondám: a két királyfit Balmunggal megölé.
Azért utóbb keményen kötött Albrik belé,
hogy két megölt uráért majd bosszut áll. Szegény!
Hamar megtört bosszúja Siegfried nagy erején!

Erős volt bár a törpe: nem birt Siegfrieddel ő.
Mint két szilaj oroszlán futtak a hegy felé.
Siegfried a bűvös csuklyát ott tőle elragadá,
s úr lett a rettentő hős a kincsek garmadán.

Kik ellenállni mertek, le voltak ölve mind.
A kincset visszahordá a bérc-odorba mind,
ahonnan most hozták ki a nibelungiak.
Őrévé Albrik törpét tevé hűsége miatt.

Előbb megesketé ám, hogy hű szolgája lesz —
Szolgált is új urának nagy igazsággal ez.
Ekképp beszéle Hagen. Ím, ezt tevé e hős,
nem volt még a világon levente ily erős.

Még egy kalandot említ a hír felőle meg:
a gonosz hegyi sárkányt miképpen ölte meg,
s megfördve benne: bőre kemény szarúra vált,
hogy vas se járja; rajt' ezt gyakran tapasztalák.

Azért csak jól fogadjuk a hőst, vitéz urak,
nehogy gyúljon szívében reánk sebes harag.
Oly deli ő, amilyen hős: nézzünk rá nyájason.
Hejh! Sok csoda van fölirva vérnyommal e kardvason!

Így lett a Nibelung-kincs és a Nibelung-ország Siegfriedé. Meg a bűvös csuklya, ami láthatatlanná teszi azt, aki felveszi.

Siegfried vendégeskedése Gunther király udvarában már egy éve tart, de még mindig nem sikerült látnia szerelmét. Végre egy váratlan esemény után – a király elleni csata, amelyből Siegfried is vitézül kiveszi részét – létrejön a találkozásuk. A győzelmi ünneplésen ott van Kriemhilda is. A két fiatal találkozása végzetes: egymásba szeretnek.

Siegfried a király marasztalására így továbbra is szívesen a burgund udvarban marad.

Gunther közben megtudja, hogy a Rajnán túl él egy Brunhilda nevű szép lány – ám nem is sejti, hogy az bűvös erejű. Feleségül szeretné venni, Siegfriedet kéri, hogy segítsen neki. Siegfried nem tudja lebeszélni, végül rááll egy feltétellel: ha megkapja ezért húga, Kriemhilda kezét.

Siegfried azt tanácsolja, szálljanak mielőbb hajóra. Kíséretében van Hagen és Dankwart is. Magával viszi a láthatatlanná tevő csuklyát is, ennek segítségével, Gunther mellé állva, legyőzi a bűvös erejű, vad természetű Brunhildát. Erről szól a következő rész.

Hetedik kaland

Hogy nyerte meg Gunther Brunhildot

De Siegfried, a vitézlő, titokban ez alatt
– nem vette észre senki – a csolnakhoz szaladt,
jó helyre oda rejtett varázs-csuklyájáért.
Magára vonta gyorsan, s látatlan visszatért.

Hogy visszatért: az udvart lovagokkal teli,
s a játékot rendezve Brunhild asszonyt leli.
Maga csak a tömeg közt járt lassan föl s alá;
jártát-keltét de még egy lélek se láthatá.

Kört vontak a fövenyre, hol a játék legyen:
hadd lássák a vitézek, izlandi s idegen.
Volt, nem nagyítom, hétszáz ott fegyverviselő,
kik nyilván megitéljék, ki vesztő, ki nyerő.

Ott állt a büszke Brunhild, és annyi fegyvere,
hogy száz király országát vívhatná meg vele;
aranypáncéla, melyet a selyemingre ölt,
és hajnal arca színe egyképpen tündökölt.

Utána meg szolgái, három vagy négy hozott
pirosló színaranyból vert drága paizsot,
acéllal is kiverve, keményen, vastagon.
Erős lesz fél karján ezt viselni, mondhatom!

Úgy emelék e pajzsot aranyhevederen,
min zöld kövek ragyogtak, s gyöngyök, töméntelen,
reszkettek száz színt játszó sugárral aranyán.
Hol van, kinek megadná magát e büszke lány?

A pajzs milyen tömör volt, hallottuk – ha igaz –,
középen a csatjánál három derék arasz;
merő arany- s acélból; de bírja jól a lány!
A kamarás: görnyedve s negyedmagával ám!

Hogy meglátá e pajzsot Hagen kemény vitéz,
Gunther királyra mindjárt bizony csüggedve néz.
No most, Gunther királyom, a fejünk oda ma!
Akit te kérsz, e lány az ördög menyasszonya!

Nagy hajító dárdát is, szélest, erőst, keményt,
hozának a leánynak, hogy játszna kedveként;
de szörnyű volt pedig az, iromba, módtalan,
széles vas-él futott rajt' végig két oldalon.

No halljatok csodát most: e szörnyű kelevéz
negyedfél mázsa vastól volt iszonyú nehéz.
Három kemény csatlós azt csak alig emelé.
Gunthernek ám borsódzott a háta is bele!

Gondolta: „Mi lesz ebből? E dárda, e paizs...
Megfutna e készülettől az ördög maga is!
Csak még egyszer lehetnék, élvén, Burghondba hon,
sohase háborgatnám e szűzet, mondhatom!"

S nem is kis aggodalmat érzett a dalia.
De hozzák fegyverit már, most helyt kell állnia.
Magára ölti őket, s készen van a király:
mellette híve, Hagen, búsan, csüggedve áll.

De most a Hagen öccse, Dankwart levente mond:
Hejh, nékem e kalandért szívem emészti gond.
Hősök volnánk-e, vagy mi? S most így vesszünk-e el?
Egy asszony, ennyiünket, hogy csúfosan lever!

Hogy ide is jövénk, hejh, de bánom azt igen!
De volna Hagennak csak a kardja keziben,
s szorítanám csak én is enyémet: fogadom,
Brunhild csalárd játékát megbánhatná nagyon!

Vitézi is megbánnák, bizonnyal elhihetd,
s ha százszor tettem volna békére bár hitet,
mintsem vesztét uramnak tűrjem békében én:
előbb e szép leányzót pokolra küldeném!

Páncélunk volna meg csak – hős Hagen felele –,
s jó kardvasunk kezünkben: utat nyitnánk vele.
Be könnyű voln' e földet bántatlan hagyni el...
Brunhild is alább hagyna, fogadom, gőgjivel.

Hagen szavát az ékes királylány hallhatá,
s csak úgy vállán keresztül nézett kacagva rá.
Ha oly vitéznek véli e jó lovag magát:
adjátok vissza néki kardját s páncélzatát.

Fegyverben áll-e, azzal nem is törődöm én,
akár csak puszta kézzel! – szólt Brunhild könnyedén. –
Még senkitől se féltem, akit csak ismerék;
Gunthernek is kiállom s szolgái fegyverét.

Megkapták kardjokat, mint parancsolá a lány
Dankwart lovag piros lett a nagy öröm mián.
Most játsszatok, ha tetszik! – mondá a jó vitéz. –
Kezünkben újra kardunk; királyom mentve lész'.

Nagy ereje Brunhildnak no most hamar kitűn.
Tizenkét jó legény egy követ emelve vűn
elébe a fövenyre: nagy volt a kő, nehéz,
csak úgy görnyedt alatt a tizenkét vitéz.

- -

Felgyűrte köntösujját fehér kezén a lány,
a roppant súlyu pajzsot emelte fél karján;

s megrengeté a dárdát: most lesz a hadd-el-hadd!
Reszkettek a vendégek Brunhild haragja miatt.

S ha nem jött volna Siegfried segítségül neki:
éltét Gunther király most biz elveszítheti.
De titkon odalépe, s megérinté kezét...
Gunther feszült idegjei mindjárt megérezék.

„Ki érintett?" – magában a jó hős gondolá.
Körültekinte gyorsan, de senkit nem talál.
Én vagyok – súgta Siegfried –, barátod és híved.
Ne félj a királynétól, ne reszkessen szíved.

S mondá: Bocsásd a pajzsot, majd tartom én, ereszd.
Figyelmezz jól szavamra, és tartsd eszedben ezt:
Színleld: te mintha tennéd, pedig majd én teszem.
Gunther király, szívében, hejh, megörült ezen!

De jól titokban tartsd ám, ne is mondd senkinek.
Brunhild királyleány így élted nem ejti meg,
melyet célul tűzött ki. De most csöppet se félj:
nézz bátran a szemébe, nézd csak, milyen kevély!

Most nagy erővel dobta dárdáját a leány,
nagyot csendült a dárda a Gunther paizsán.
Majd Siegfriednek karjáig fúródott az acél:
szökött a tűz a vasból, mintha fúná a szél.

A vastag pajzs vasát a nagy dárda áttöré:
a páncélt úgy megütte, hogy szikrázott belé.
Megtántorult a két hős, úgy jött a kelevéz:
ha nincs a varázs-csuklya, mindkettő belevész.

Kibuggyant az ütéstől Siegfried száján a vér.
De csakhamar karjába ereje visszatér.
Fogá a szörnyű dárdát, mit rádobott a lány,
s megrengeté – látszólag Gunther karjával ám!

Gondolta: nem hajítom halálra meg vele!
S fordítá: hegye hátul, elöl meg a nyele.
S nyelével úgy hajíta: suhogva szállt tova,
hogy megcsendült a lányon az aranyos ruha;

Páncéla meg szikrát hányt, mintha fúná a szél.
Bizony megérte Siegfried, mit szemre vett, a célt.
Megtántorúla tőle, s fél térdre hullt a lány.
De Gunther ily lökést, hejh, sohsem tett volna ám!

Brunhilda talpra ugrott, s keserün fölnevet:
No Gunther, jó királyfi, köszönöm ezt neked!
Valóban azt gondolta, Gunther király tevé;
pedig mi más erő volt, mi más kar, mint övé!

Bosszúval a leányzó most már ugyan siet.
Fölkapta gyors kezével a rémítő követ.
Háromszor megcsóválta, s eldobta jó tova,
Aztán utána ugrott, csengett rajt a ruha...

Tizenkét ölre hullott a kő a földre le;
de akkorát szökék, hogy elérte azt vele.
Gunther is odament most, Siegfried hozzá szökik:
és mintha *fogná* Gunther, Siegfried *löké* pedig.

Siegfried szálas s erős volt, s merész ezer között.
A követ messzibb dobta, és még tovább szökött.
Varázs-csuklya oly nagy erőt adott belé,
hogy szöktében magával Gunthert is emelé.

No, a szökés megtörtént, a kő is ott feküdt.
És senki más se látszott, csak Gunther mindenütt.
A szép Brunhild arcába haragnak pírja szállt.
Így fordítá el Siegfried Gunthertől a halált.

Hogy éppen látta Gunthert a küzdtér karaján:
cselédihez fennhangon így szóla most a lány:
Hűbéresim, cselédim, sors végze rólatok;
Gunther királyotoknak mindjárt hódoljatok!

Jó hősök ott azonnal lerakták fegyverök
lábához a királynak: parancsoljon velök,
földig hajolva mentek Gunther király elé.
Azt hitték, erejével hogy mindezt ő tevé.

Nagy keggyel elfogadta, s köszönte nyájasan.
Kezét a szép lány most megfogta bájosan,
S mondá: övé ez ország, a várak s csarnokok...
Örültek e dolognak a büszke bajnokok.

Fölkérte a leventét, hogy együtt menjenek
a palotába vissza. Örömmel tette meg.
Hajh, ott a sok cselédség de szolgálatra kész.
Örömmel vette Dankwart s Hagen két jó vitéz.

Siegfried sietve mente le (okos volt s bölcs igen),
meg' eldugá a csuklyát a csolnak öbliben,
azzal föl a terembe, a nőkhöz visszatért,
és mintha mit se tudna, mindjárt bámulva kérd:

Mit késtek, jó uram, még, miért nem kezditek?
Vagy a kecses királylány úgy megfélemlitett?
De hadd mutassa meg hát: mit tud, ha vivni kész!
Magát nem árulá el, s hogy mit tőn, a vitéz.

Felelt Brunhild királyné: Ugyan s hogy' eshetik,
hogy Siegfried azt ne tudná, amik történtek is?
Hogy végbe ment a játék, és Gunther megvere?
Hagen vitéz felelt rá, a Gunther embere:

Szívünket elfogta, szép hölgy, a félelem.
Siegfried a csolnakon volt, a kikötőbe lenn,
míg itt ti harcolátok, nem vette észre se;
azért nem tud felőle. Szólt a király hűbérese.

Mi jólesik e hír! Siegfried vitéz kiált.
Nagy elbizottságodnak meg kelle bukni hát!
Hogy mégis emberedre akadtál, hős leány!
Most már velünk kell jőnöd a Rajna-földre ám.

Brunhilda, hogy halogassa az elutazást, azt találja ki, hogy még tanácsot kell kérnie rokonaitól. Ezzel az ürüggyel futárokat küld barátaiért. Hagen és társai felismerik, mit forral ellenük Brunhilda. Ám Siegfried sem marad tétlen.

De azt nem engedem meg – Siegfried levente mond. –
Jól látom én, mi készül, ne bántson érte gond.
Majd jőnek ide vélem, segítni rajtatok,
kiket nem is tudtok még, idegen bajnokok.

Ne kérdjetek, barátim, meddig s hová megyek?
Nagy Isten ótalmában itt hagylak bennetek';
egy ezered-magammal majd visszatérek én.
Mint azok, e világon nincs több, se jobb legény!

Csak ne maradj sokára – felel Gunther király. –
Itt a veszély közel van, nehéz lesz várni rá.
Az: Megjövök – felelt rá –; királylánynak pedig
mondd, hogy te küldöttél el, úgy nem kételkedik.

Nyolcadik kaland

Hogy ment Siegfried a nibelungokér

- -

Siegfried elhajózott Nibelungiába, ott összeszedett legjobb harcosaiból ezret. Rájuk parancsolt, hogy öltsék fel legszebb ruháikat, mert ahová mennek, ott az udvarnál rajtuk majd „sok szép asszonyszem legel".

Hogy Siegfried mily gazdag volt, azt már tudjátok is;
övé volt Niblung-ország; és övé volt a kincs.
Eltarthatott belőle akárhány bajnokot,
bármennyit vettek abból: egy csöppet sem fogyott.

Siegfried tengerre másnap reggel korán kele,
gyors s jó vitéz leventék menének ám vele.
Hej, büszke paripákat s vittek sok szép ruhát.
Baj nélkül érkezének az Isenlandba át.

Sok szép leányka áll a kastély-párkányzaton.
S szólt Brunhild: Kik lehetnek, én meg nem foghatom,
kiknek hajója, látod, amott felénk evez,
rajt, mint a hó, fehér szép vitorla lengedez.

Felel Burgund királya: Az én kíséretem,
kiket nem messze hátrahagyék egy szigeten.
Magam küldém utánok a hős Siegfriedet el.
Az érkező daljákon be sok szép szem legel!

Fenn állt hajója ormán Siegfried, a dalia;
mellette a Niblungok, rajtuk pompás ruha.
Azt kéri a királylány: Uram király, felelj,
fogadjam a vendéget, vagy ne fogadjam el?

De sőt a nagy lépcsőig – mond – elejökbe menj.
Abból megismerendik: ha lát'd-e szívesen?

Megtette a királylány, mit a király kívánt.
Mindannyi közt Siegfriedet kitünteté kivált.

- -

Cselédiből kiválaszt, kiket legjobb' szeret,
Burgondba hogy kisérjék, bizony kétezeret.
Azonkívül vivék még a Nibelungokat.
A tengerpart felé így indúlt a nagy csapat.

Meg még nyolcvanhat asszonyt kíséretébe vett,
s száz fiatal leányzót, mind szebbnél szebbeket.
Nem is késtek tovább már, útjok sietteték.
Hejh, akik hon maradtak, de sirtak szörnyüképp!

Így hagyta el hazáját még szűz-szemérmiben.
Még rokonit a parton csókolgatá igen;
szívbéli búcsuzással indúlt aztán tova.
Szülötte földét többé nem is látá soha!

Vígságban és örömben egész útjuk telék;
muzsikaszó, mulatság, volt a hajón elég.
Röpültek kedvező szél s vitorla szárnyain...
De hejh, hány anya szívét ezért még várja kín!

De Brunhild még az úton magát nem adta meg
Gunthernek, bár az érte hő vágy miatt remeg.
Biztatja: majd csak otthon, ha Wormsba érnek el.
Csakhamar el is érnek... De erről más dal énekel...

- -

Miután Brunhild megérkezik Burgundiába, kettős lakodalmat ülnek.

Megoszlott a kiséret azután kétfele.
Az egyik asztalfőre hős Siegfried ült, s vele
Kriemhild, a szép királylány; nekik szolgáltak ott
egyéb daliák között a niblungi bajnokok.

Leült Gunther király is, Brunhilddal oldalán
Hogy meglátá Kriemhildet (megszánta őt talán?)
ott ülni Siegfried mellett, csak sírva elfakad,
szép arcán sűrű könnye mint záporár szakad.

Azt kérdi tőle Gunther: Édes szívem, mi lel,
hogy szemed tiszta fényét könyűk özönlik el?

Örülnöd kéne inkább, íme a tied
országom, annyi váram, és annyi hős hived!

De sírni biz okom van – felelt a szép leány. –
Ugy fáj az én szivem, hogy! Kriemhild húgod mián.
Hűbéres oldalán kell-e látnom ülni őt?
Ó, hogy' ronthattatok meg így egy királyi nőt!

Gunther viszonza: Hagyd el, ne vedd olyan zokon!
Majd máskor elbeszélem: meglásd, hogy volt okom,
miért Siegfriedhez adtam tulajdon véremet.
Ilyen nemes vitézzel bizony boldog lehet.

Amaz felelt: Be szánom erélyét, bájait!
Elbújdosnám, ha tudnék, világvég tájaig,
s amíg csak meg nem mondod, nem is lennék tiéd:
Kriemhildet e Siegfriednek nejévé mért tevéd?

Gunther király viszonza: Megmondom hát, legyen:
neki is van országa, sok vára, mint nekem.
Ő is király, miképp én, s hatalmas, gazdag ám.
Gyönyörű húgomat hát hozzá ezért adám.

De mondhat már akármit, csak nem vidult a szép...
Asztaltól a lovagrend azonban oszla szét;
kezdődött torna, játék, csengett, rivallt a vár...
Vendégei közt az űlést Gunther sokallta már.

Mondák: Urak! a tornát hagyják abban hamar,
mert a király s királyné fekünni már akar.
Brunhild a szép Kriemhildát a nagy lépcső felett
találta... Még szivükben nem fészkelt gyűlölet.

Brunhildát szüntelenül nyugtalanította a gondolat: Siegfried valóban király-e, vagy férje, Gunther hűbérese, alattvalója. Hogy végére járjon, meghívja mindkettőjüket vendégségbe. Egy lovagi torna okán tör ki a két királyné között a végzetes veszekedés.

Tizennegyedik kaland

Hogy veszekedtek a királynék

Egy alkonytájban éppen nagy lárma hallatott
az udvarból; vitézlő urak mulattak ott

lovagjátékokkal csak hogy teljék az idő.
Ablakba fut, szemlélni, a sok szép úri nő.

Ott a szép két királyné, büszkén örömteli,
a két legjobb leventét gyönyörrel nézdeli.
A szép Kriemhild megszólal: Oly férjem van nekem,
ki uralkodni méltó mind e vitézeken.

Brunhild asszony viszonza: Eredj, te kérkedő!
Ha nem voln' a világon, hanem csak te meg ő:
akkor uralkodhatnék egész világ felett;
de míg Gunther király él: addig csak nem lehet!

Kriemhild meg újra kezdi: Ugyan csak nézd el őt!
Hogy' áll, mi daliásan a többi hős előtt!
Mint csillagok között a szép tele hold ragyog...
Bizony, rá nem hijába hogy oly kevély vagyok!

Brunhild asszony meg így szólt: Bármily derék urad,
szép, daliás lehet bár: mégis első marad
az én Gunther királyom! Csak ismerd el magad:
ő csakugyan felülmúl minden királyokat!

Kriemhild megint viszonza: Eh! Férjem oly derék,
hogy kétszer megérdemli ajkam dicséretét.
Elsőbb ő a világnak sok nagy királyinál.
Hidd meg, Gunther királlyal hogy ő egy rangban áll!

No csak ne vedd, Kriemhilda, amit mondék zokon;
hidd meg: hogy úgy beszéljek férjedről, volt okom.
Mindkettejöktől hallám, hogy láttam legelőbb,
s velem versenyre kelni Gunthernek kedve jött.

Mikor szerelmemet megnyeré a hős király:
maga mondá, hogy az ő szolgálatában áll;
azért *hűbéresünk ő*, csak olybá nézhetem.
Szép Kriemhild arra így szól: Jaj volna úgy nekem!

Hogy' bántak volna vélem ily szeretetlenűl
bátyáim: hogy hübérest adtak voln' férjemül!
Azért, Brunhild, megkérlek, és rossz néven ne vedd,
az ily beszédtől eztán kímélj meg engemet!

Sajnálom, édesem, de... – a királyné felel –
hűbér-jogunkat érted nem veszíthetem el.
Aki mienk: karjával tegyen szolgálatot!
Szép Kriemhild erre már nagy haragra gyúladott;

Arról bizony letégy, hogy szolgálatára várj,
míg a világ világ lesz! Maga Gunther király,
legyen bármily hatalmas, nem áll fölötte, nem!
S ha százszor kell is tőled ily szókat értenem.

– –

Minő fuvalkodott vagy! – a királyné felel. –
No majd meglátjuk, hogy több tisztesség jelivel
melyikünket fogadnak: téged vagy engemet?
Ekkor már mind a kettő harag miatt remeg.

Kriemhild asszony meg így szólt: Jó, azt megláthatod;
mivel Siegfriedemet te szolgádnak állatod,
mindkét király szolgái lássák meg azt ma még:
hogy *előtted megyek be*, mikor templomba mék!

Megláthatod, hogy én is nemes vagyok s szabad;
hogy felülmúlja becsben az uram uradat;
s ezért még senki gőggel nem vádol, úgy hiszem.
Magad láthat'd még ma, meg valamennyi szem,

hűbéres nőd miképp megy lovagjaid előtt,
s miképp fogják becsülni mindnyájan többre őt,
mint bármely királynét, ki koronát visele.
S mindkét asszony bosszúval, irigységgel tele.

Brunhild meg újra kezdi: Így, független ha vagy,
kíséretemtől akkor, kérlek, külön maradj
szolgálóiddal együtt, ha mész misére fel.
Ne aggódj, éppen úgy lesz – Kriemhilda így felel.

– –

Csodálta minden ember: hogy hát mióta jön
a két királyi asszony templomba így külön;
miért nem jőnek együtt, mint ekkorig tevék?
Ezért esett sok hősnek nagy búja és veszélye még!

A templom előtt állt meg Gunther király neje:
csevegve, múlatozva nevetközött vele
és szép kiséretével sok deli fiatal.
Akkor jött a szép Kriemhild, bájos lánykáival.

Mit valaha csak úrhölgy szép ruhát horda még,
mellettük álom volt csak: mert mind gyémántban ég
s aranyban és selyemben; hogy nem bír, aminő
pompát ezek viseltek, mutatni húsz királyi nő!

S akárki mit kívánhat, olyan még nem akadt,
ki látott volna eddig ily szép ruhát sokat,
amilyet itt viseltek Kriemhilda hölgyei...
S nem másért, csak Brunhildon bosszúját tölteni.

Akkor találkozának a templom küszöbén.
Brunhild büszkén megfordult; Kriemhild felé jövén,
szidalmazó szavakkal tartóztatá fel őt:
Hűbéresné ne menjen a királyné előtt!

A szép Kriemhilda erre haraggal válaszol:
Bölcsebben tetted volna, s javadra, hogy ne szólj.
Szép tested... Önmagadtól esett reája folt...
Hogy' lehet az királyné, ki más rimája volt?

Kit akarsz itt rimázni? – királyné rá riad.
Téged! – felel Kriemhild. Az. S ugyan mely ok miatt?
Mert Siegfried volt, hős férjem, ki szép tested' birá,
s elvette szűzességed', és nem Gunther király!

Hol hagytad eszed' akkor? Mily csúnya egy eset!
Hozzá ereszkedvén le, ki csak hűbéresed!
Mi panaszod lehet még? Várom, hogy újra kezdd!
Várj! – szólt Brunhild. – Megmondom Gunther királynak ezt!

Mit bánom én, ha mondod? Lát'd, gőgöd megcsala.
Ha szolgálóddá, bántó szókkal, nem téssz vala:
tám megkíméltelek voln'; de magad akarád,
s jó szemmel soha többé nem nézhetek terád.

Brunhilda sírni kezdett. Kriemhild föl sem vevé,
a királyné előtt ment székesegyházba bé
egész kíséretével. Ott támadt nagy harag,
melyért ködfátyol vont be még sok szép szemsugarat.

S bármint dicsérték Istent, s mondák benn a misét,
Brunhildnak hosszú volt künn, s oly nehezen esék,
mert háborgott a lelke, szíve szétzúzva volt...
Hejh, még ezért a búért sok jó vitéz lakolt!

Brunhild, kíséretével, a szentegyház előtt
járdalt. Csak jőjjön Kriemhild; hadd kérdezzem fel őt,
hogy így mert szólni nékem, gonosz nyelvével, ez!
Vagy Siegfried kérkedék? Hejh, bizony vesztére lesz.

Most jő a nemes Kriemhild, a kíséret nyomon.
Most szól a nemes Brunhild: Megállj csak, asszonyom!
Te engem megrimáztál: bizonyítékokat!
Mert mérges szavad, tudd meg, a szívemen akadt.

Kriemhild megállt: Miért nem hagysz mennem, asszonyom?
E gyűrű a bizonyság, ez itt, az ujjamon,
Siegfried hozá el tőled, hogy nálad feküvék.
Brunhildnak sohse volt ily keserves napja még.

De szólt: E gyűrűt tőlem ellopta valaki.
Hová lett, ki a tolvaj? Nem tudtam soha ki.
Most jő hát napvilágra! Csakhogy kitudhatom!
A két asszony haragja már lángra gyúlt nagyon.

Kriemhilda szólt: Hiába rám a lopást veted!
Jobb volna: hallgatnál, ha kedves becsületed.
Nézd, derekamon öved: ez a bizonyíték:
hogy Siegfried bírt le téged... Lásd, hogy nem hazudék!

S mutat egy ninivéi selyemből varrt övet,
min szép sorban ragyognak arany s gyémánt kövek.
Hogy ezt meglátta Brunhild, csak sírva elfakadt.
De tudja csak meg Gunther e nagy bántalmakat!

Szólt is szegény királyné: Küldjétek csak ide
Gunther királt: hadd tudja ő is meg, ízibe,
a húga hogy csúfolta, nyilván, saját nejét:
hogy én Siegfriednek voltam rimája már elébb!

Jött a király s vitézi. S hogy könnyek közt lelé
szerelmes Brunhildját, lágyan hajolt felé.
Mondd meg csak, drága szívem: bántott-e valaki?
Felelt az: Ó, ha tudnád, mit állottam ma ki!

Húgod, gonosz nyelvvel, megmará becsületem';
de megpanaszolom: halld csak: azt mondja – jaj nekem! –
Siegfried rimája voltam, az ő Siegfriedjéé...
Gunther csak annyit szólt rá: No azt rosszul tevé.

Rég elveszített övem' ő hordja , nézd, magán!
Ő sárarany gyűrűmet! Ó, mire szült anyám!
S Gunther király, e szégyent ha rajtam hagyhatod:
Tudd meg, hogy át nem lépem menyegzős ágyadat.

Gunther király most így szólt: Hívjátok Siegfridet.
Ő dicsekvék-e azzal? Tegyen reá hitet.
Megvallja, vagy tagadja: ő jó s igaz vitéz.
Hívják a hős Siegfridet, s ő menten jőni kész.

Hős Siegfried alig lépett a versengők közé,
a baj okát se tudva, azonnal kérdezé:
Mit sírnak itt e hölgyek? Mondjátok meg hamar,
S miért hívatátok engem? Királyom mit akar?

Gunther király viszonza: Nagy búbánat van itt;
Brunhild, a feleségem, panaszol valamit:
hogy azzal dicsekedtél: te bírtad őt elébb.
Nőd, Kriemhild mondta. Szólj, hős, tőled jött e beszéd?

Tőlem nem! – mondá Siegfried. – S ha mondta hitvesem:
nem nyugszom, míg nem bánja meg azt keservesen.
És kész vagyok letenni, itt nyilván, a hitet,
hogy tőlem, nem sok egy szó, annyi sem eredett.

Felelt Burgond királya. Jó; nékem ez elég:
ha igaz hitet téssz rá – s itt mindjárt tett le még –,
és minden vád alól itt tüstént föloldalak.
A burgond daliák ott mind körben állanak.

Hős Siegfried esküvésre emelte jobb kezét.
Szólt a király: Nem tőled jött, látom, a beszéd.
Hiszem, hogy ártatlan vagy; s föloldlak, jó barát,
nem tőled jött a szó ki, csak Kriemhild fogta rád.

Szólt Siegfried ujra: És ha rossz szivből teheté,
hogy könnybe vonjon oly szép szemet, mind hölgyedé:
én fájlalom leginkább, szavamra hiheted.
Hű s bátor hősök váltnak ott hű tekintetet.

Asszonyt úgy kell tanítani – hős Siegfried szóla most –,
hogy fogja meg a száját, és ne szóljon gonoszt.
Tiltsd nődnek, tiltom én is enyémnek szüntelen.
Az ilyen hiú vitázást igazán szégyelem!

Sok szép asszony veszett már így össze szó felett.
De Brunhild jó kedvének egyszerre vége lett,
hogy Gunther udvarában mindenki szánja őt.
Hős Hagen is, hogy hallá, mindjárt hozzája jött.

Kérdé, mi lelte, hogy sír? Az mindent elbeszélt.
Ott Hagen megfogadta, és ráadta kezét,
hogy: Meglakol ezért még a Kriemhild férje, meg!
És addig vigadók közt engem ne érjenek!

Most odaértek Ortwein és Gernot daliák.
Ők is Siegfried királynak vesztét tanácsolák.
Jött végre Gizelér is, az Ute szép fia.
Mihelyt hallá a dolgot, így szólt e dalia:

Jaj, jó vitéz leventék, hogy-hogy tennétek ezt?
Még csak gondolni is nagy halálos vétek ez!
Mit tett Siegfried, mi oly nagy haragra volna ok?
Ejh, gyakran semmiségért vitáznak asszonyok.

Hát kakukkfit neveljünk? – Hagen viszont felel. –
Én is levente volnék: s békében tűrjem el,
királykisasszony nevével, hogy játsszék szabadon?
Nem, inkább meghalok, ha meg nem bosszúlhatom!

Most maga szóla Gunther: Irántunk jóra kész,
hű s egyenes volt mindig: hadd éljen a vitéz!
Bosszúra vagy halálra vajh hol van a nagy ok?
Sok jó szolgálatért, de sőt adós vagyok.

Ellenben erre így szólt a metri Ortwein:
De nagy ereje tőlem őt meg nem őrzi ám!
Engedd, hogy úgy árthassak neki, ahogy tudok.
Ok nélkül fenekedtek rá így e bajnokok.

De még egyik sen bántá. A zord Hagen maga
Gunther király fülébe szüntelen suttoga:
Ne élne csak e Siegfried: hány ország bírna rád!
Gondolkodóba ejték e szók Gunther királt.

Ez így abban maradt. S a játékra tértenek.
Hejh, a fövényen aztán hány lándzsát törtenek.
Kriemhilda ablakáig hangzott föl a csata.
Gunther híveiben erre bosszúság támada.

Szólt a király: Hagyjátok bosszús haragtokat.
E hős nevünkre díszt hoz, és bátorságot ad.
Aztán minő hatalmas! erősek karjai!
Jaj, ha csak megalajtja: ki merné bántani?

Nem úgy! – kiálta Hagen. – Nyugodtan alhatott;
nagy titkon én intézem el azt. De meglakol
Brunhild minden könnyéért, az egyet fogadom,
Megbosszulom keservét e gőgös lovagon!

Gunther király azt kérdezé: Hogyan lehetne? Szólj!
Könnyen, nemes királyom! – Hagen válaszol. –
Nehány futárt bocsátunk, e tájon idegent,
mint Lüdeger királytól, hogy háborút izent.

Te mondd vendégeidnek: hogy ellenébe mész
minden hadaddal. Erre, meglásd, egyszerre kész
nekem segítni Siegfried.És meg van halva, hidd,
ha sikerül nejétől kitudnom valamit!

Jaj, ily gonosz tanácsot hogy Gunther elfogad!
Most összevissza súgtak, tervelgettek sokat,
s megállapodtak, míg más meghallaná neszit...
Hajh, két nő haragjáért hány bajnok elvesz itt!

Hagen, mintha Siegfried védelmére tenné, kifaggatja Kriemhildát, mi a férje testének sebezhető helye. Az álnok lovag arra is ráveszi a különben férjét féltő asszonyt, hogy jelölje meg kereszttel a férje ruháján a kritikus helyet. Egy vadászaton aztán kihasználja a helyzetet, s ez Siegfried életébe kerül.

Tizenhatodik kaland

Hogy ölték meg Siegfriedet

- -

Szép kristálytiszta, hűvös s jóízű volt a kút.
Gunther király lihegve a víz fölé hajolt,

ivott nagy hosszú korttyal és akkor fölkele.
Utána, vágyva hajlék Siegfried a friss vízre le.

Jaj, gyanutlan szívének! Kardját és kézívét,
elvitte félre Hagen, nagy loppal, míg ivék.
Majd gyorsan visszaugrott, kapá a dárdanyélt,
s kikémlelé a hősnek ruháján azt a jelt.

Míg Siegfried a kút habját gyönyörrel szürcsölé,
az épen a keresztkén döfé vasát belé.
Kiszökken szíve vére, hogy Hagenen a ruha
talpig piros lőn. Ily bűnt hős nem teszen többé soha!

Azzal szívében hagyta Siegfriednek a vasat,
s bőszülten és zilálva a völgy felé szaladt.
Futott, mint senkitől nem egész életébe még.
Siegfried, mihelyt megérzé halálos nagy sebét,

tombolva felszökött a forrás mellől vadul,
a nagy iromba dárda kiáll bordáibul,
kardját, ívét kereste. Hajh, lelte volna meg:
amint érdemli Hagen, hejh meglakolna, meg!

Hogy nem lelé a sebzett íját s a kardvasat,
nem volt mit fölragadjon, nagy szélű pajzsa csak:
azt fölkapá a kúttól, azt űzte sebtibe.
Hejh, nem kerülheté el Gunther király hive,

s habár halálra sebzve: csapása rettenet:
Hogy pajzsa széliről le záporként pergenek
a drága kövek, gyöngyök; a pajzs is összetört;
szeretne bosszút állni a rút gyalázatért.

Megtántorúla Hagen, amint reácsapott.
A föld, a nagy ütéstől, jajt, döngve hallatott.
Csak kardja voln' kezében: most Hagen halva voln'!
Bosszúra gyúlt a sebzett, fájt is irtóztatón!

Színében elhalványúlt, csak hogy le nem rogyott.
Ereje, hős testéből, végképpen elfogyott.

Már a halál jegyét is hordá sápadt színén.
Hejh sok bú kél ezért még szép asszonyok szívén.

S lehúllt a Kriemhild férje a virágok közé.
Omlott a szíve vére, s a fűvet szinezé.
Akkor vádolni kezdé kín-sajtolt szavain,
kiknek gonosz tanácsa vesztét okozta, im.

Így szólt sebben: Ti gyáva hitszegők!
Ezért valék-e hű hát? Hűségem, ím, megölt!
Sok jótétim fejében jót vártam tőletek.
Legjobb barátotok volt, akit megöltetek!

Jaj s szégyen arra is, ki eztán születni fog,
e szörnyű példát látva! Mert véres bosszútok,
gyanútlan szivüt, engem, könyörtelen megöl.
Méltók, kizárva lenni hősök köriből!

A lovagok, hol elhúllt, hozzá futottanak.
Hajh, soknak is közülük örök gyász volt e nap.
Kiben csak egy csöpp szív volt: most érte kesereg.
S volt-é csak egy, kitől ezt nem érdemelte meg?

A burgundok királya siratta maga is.
De szólt a haldokló: Hagyd! Szived, könyűd hamis!
Ki siratná meg a kárt, amely lőn általa?
Bizony méltó a vádra: jobb, tevé vala!

De szólt a szörnyű Hagen: Mit is bánnád meg ezt?
Legalább mától fogva több gond, bú nem epeszt.
Nincs senki e világon, ki álljon ellenünk!
S én voltam, ím, ki által e félelmes letünt!

Be könnyen is dicsekszel! – Siegfried emigy felel. –
Gonosz szándékidat, hejh, csak láttam volna el:
meg tudtam volna óvni kezedtől magamat!
Nem fáj másért a szívem, csak nőm, Kriemhild miatt!

Ó, könyörűljön Isten kicsinyke fiamon,
kit, amíg él, örökre gyalázat átka nyom:
hogy valakit ily orvúl megöltek bátyjai.
Ó, volna bár időm rá, méltóan elpanaszlani!

Mert ily gonoszt, mióta e föld s világ fönnáll,
nem tettek, mint te rajtam tevél, Gunther király!
Gyalázattól mentélek és nagy bajtól meg én:
Be rosszul fizetél meg, hogy érted ezt tevém!

Kínjában ennyit szólt még a holtra vált vitéz:
Ha volnál életedben még egy jót tenni kész,
ó nagy király, utolsó órámban hadd legyen
ajánlva kegyelmedbe, szerelmem, özvegyem!

Ó, éreztesd szegénnyel, hogy mégis véred ő!
Ha rajtam az valál már: ne légy rajt' hitszegő.
Rám várhatnak sokáig atyám s hűbéresim...
A leghűbb szivtől lett hajh ez a fű véres, im!

Ott szörnyü kín facsarta, hogy majd kettészakadt.
S még szólt, gyötört szivével: Orgyilkolástokat
majd meg fogjátok bánni, megbánni még nagyon!
Önmagatok' – nem engem – csapátok itt agyon!

Hős vértől lettek ott a virágok nedvesek.
Még a vitéz vívódék, de már csak keveset,
mert mélyen vág fölöttébb a halál fegyvere.
S csakhamar halva omlott a véres fűre le.

(A forrástól, Siegfriednek holott halála volt,
halljátok megjelentem ti néktek a valót.
Az *odenwaldi* erdőn, *Odemheim* faluban,
ott csörög ma is a forrás, s ez bizton tudva van.)

Az urak, amint látták, hogy a hős halva van,
pajzsra föltevék őt, mely tiszta vert arany;
aztán körűle állva tanácsot ültenek:
miképp titkolhassák el, hogy Hagen ölte meg.

Legtöbbet így akarták: véletlen esék;
a többi mit se tudjon; s egy mondja e mesét:
amint a hős magában vadásza egyedül,
rablók rohantak rá az erdő sűrüiből.

Én ęlviszem – mond Hagen –, s nem törődöm vele,
ha mindent, ahogy történt, megtud is a neje,
ki úgy megszomorítá Brunhild jó asszonyomat,
mit kérdem: bármiképp sír, bár szíve meg is szakad!

Siegfried kincseit – mivel halála után a burgundiaké lesz – a Rajna folyóba süllyesztik Kriemhilda elől.

Több mint egy évtized múlva Kriemhilda – már mint Attila (más néven Etele) hun király felesége – meghívja a burgundiakat, nem minden hátsó gondolat nélkül, vendégségbe. Gunther kíséretében van Hagen is. A nagy bosszú most beteljesedik. Kriemhilda lemészároltatja a burgundiakat, csak Gunthert és Hagent hagyja életben – hisz ők ismerik a nibelungok kincsének rejtekhelyét. Hagen arra hivatkozik: megesküdött, hogy míg gazdái közül egy is él, a titkot nem árulja el. Erre Kriemhilda lefejezteti bátyját is. De a pökhendi Hagen még ekkor is ellenáll, becsmérlő szitkokat szórva Kriemhilda fejére. Erre felindultságában a nő Siegfried kardjával megöli a cselszövőt. Most már senki sem ismeri a titkot. Látván Kriemhilda szörnyű vérengzését, Hildenbrand ledöfi az asszonyt is. Ezzel a tragédia, s Kriemhilda álombeli jóslata beteljesült.

Kinek meg kelle halni – mind földön feküvék.
Hideg vas járta által dicső Kriemhild szivét.
Keservesen jajgatni kezd Detre s Etele
a szörnyű pusztitáson, mit a halál mívele,

a legdicsőbb leventék halál fiai mind.
Éreznek, akik élnek, mély gyászt és szörnyű kint.
Keserűség váltá a fényes vigalmakat...
Mint mindig, szerelemből hogy szenvedés fakad.

Nem mondhatom meg azt már: mi történt azután.
Csak hogy nem lelt vigaszt már lovag, nő s ifjú lány,
s jó fegyveres legények... Mindent, hajh, gyász fedez.
Itt vége a regének. – A Nibelung-ének ez!

Szász Károly fordítása

Szómagyarázat:

odor – öblös üreg; **dalját** – daliát; **kelevéz** – dárdaszerű, hosszú szúró fegyver

1. Milyen szavakkal vádolja Siegfried halálában a hitszegő Hagent?
2. Mivel dicsekszik Hagen? Mit nevez meg tette legfőbb indokának?
3. Hogyan értelmezitek ezeket a szavakat: „Önmagatok' – nem engem – csapátok itt agyon!"?
4. Mi rokonítja a *Nibelung-éneket* a *Roland-énekkel* (hősök, erkölcsi normák, elhivatottság stb.)?
5. Miben különbözik a két eposz egymástól (a szereplők rendszere, jellemzésük, céljuk, eszközeik céljuk eléréséhez)?
6. Ha elkészítettétek a bonyolult szereplőrendszer „Ki kicsoda" táblázatát, feleljetek a következő kérdésekre:
   a) ki volt Siegfried, s melyek a jellemvonásai;
   b) ki volt Gunther, s melyek a jellemvonásai;
   c) ki volt Kriemhilda, s melyek a jellemvonásai;
   d) ki volt Brunhilda, s melyek a jellemvonásai;
   e) ki volt Hagen, s melyek a jellemvonásai?
7. Kinek változott, fejlődött a jelleme a cselekmény folyamán? Kinék nem? Magyarázzátok meg, miért és mennyiben?

8. Miért válik Kriemhilda, az egykor naiv, tiszta, ártatlan leány a gyilkos vérbosszú megszállottjává? Jellemző-e ez az eposzokra? Miért?
9. Melyek voltak a lovagi kor emberének erkölcsi vonásai?
10. Melyek azok, amelyek nektek a legszimpatikusabbak?
11. Melyek azok, amit ti a leginkább követendőnek tartotok?
12. Mit gondoltok, a jövő generációjában milyen lesz a „lovagi ideál", s miben, hogyan nyilvánul majd meg?

A HUMANIZMUS

Janus Pannonius

(1434–1472)

A XIV. században jelentős művelődéstörténeti korszak veszi kezdetét: a reneszánsz (felvilágosodás). Itáliából indult, majd elterjedt egész Európában. Előidézője, megalapozója az egyre inkább megerősödő polgárság volt. Elengedhetetlen mozgalma a **humanizmus** (*latin szó:* emberséget, emberszeretetet jelent).

A humanizmus a magára eszmélt embert tette vizsgálódásainak központjává és tárgyává. Eszménye a „homo universale" – a sokoldalúan képzett, a szépet, a kényelmet szerető ember, aki lerázza magáról a vallási béklyókat, szabadon mozog és gondolkodik. (Ez nem jelenti azt, hogy a reneszánsz ember istentagadó volt, csupán az eltúlzott vallási dogmákról mondott le. Jusson eszetekbe a kor nagy festőművészeinek – Leonardo da Vincinek, Michelangelónak, Raffaellónak és másoknak – szenteket megörökítő képei.) A művészek gazdag polgárok birtokán, a fejedelmi királyi udvarokban alkottak, pártfogóik pedig szívesen vállalták a mecénási tevékenységet. (A mecénás: *latin szó*: a művészetek és a tudományok pártfogója, anyagi támogatója.)

A humanizmus Olaszország után elsőnek Magyarországon kezdett elterjedni Mátyás király itáliai kapcsolatai révén. Számos humanista tudóst, költőt, írót, zenészt, építészt, történelemírót hívott meg udvarába. Ő maga is kora egyik legműveltebb embere volt. Könyvtára, a Bibliotheca Corvina, kódexei, a corvinák Európa-szerte híresek voltak. A humanisták latin nyelven írtak, bárhol is éltek. Így az első tudatosan magyar költő, Janus Pannonius is latinul írt. Neve költői név, a humanisták szokásainak megfelelően latin nevet vett fel, így lett Magyarországi János. Családi neve Csezmicei János volt. Délszlavóniában született elszegényedett köznemesi családban 1434-ben. Apja korán meghalt, nevelésével édesanyján kívül nagybátyja, Vitéz János nagyváradi püspök

foglalkozott. Alig töltötte be a 13-ik életévét, nagybátyja Olaszországba, Ferrarába küldte tanulni a kor legjobb iskolájába. Itt kezdett verselni is, de a poetikán kívül tanult jogot, nyelveket, retorikát: ékesszólást. Mindez elengedhetetlen volt a leendő diplomatának, udvari kancellárnak – hisz azt szerettek volna nevelni belőle. Később Padovában egyházjogot tanult, s megszerezte a doktori címet.

1458-ban Janus Pannonius visszatért Magyarországra. 1459-től pécsi püspök – feudális nagyúr – lett, mégsem érezte jól magát, szellemi honvágy ébredt benne Olaszország iránt. 1465-ben még egyszer meglátogathatta fogadott hazáját. Mátyás követként küldte a pápához, ám valami politikai hibát követhetett el, mert ettől fogva kegyvesztett lett.

A 60-as évek végén egyre halmozódott benne a keserűség, ráadásul betegsége is mindinkább gyötörte: tüdőbaja volt, s már vért köpött. Ellenezte Mátyás terjeszkedési politikáját is. Mikor megindultak a csehek ellen, Janus Pannonius úgy vélte, a király feladta a harcot a törökökkel szemben. Elkeseredésében nagybátyjával részt vett egy Mátyás elleni összeesküvésben, melynek leleplezése után Itália felé menekült. Útközben Zágráb mellett érte a halál 1472-ben.

Munkássága főleg rövidebb lélegzetű epigrammákból, panegiricusokból (dicsőítő ének) áll, de írt elégiákat is. Epigrammáiban kipellengérezi az apróbb emberi fonákságokat, gyarlóságokat. Egyik gyengén verselő barátjához például ezt írja:

Gryllus, amíg te zengsz, hallgatnak a tücskök a pusztán.
Némulnál te el, és zengene künn a tücsök.

(Gryllusra) *Hegedüs István* fordítása

Egy másik epigrammájában a korabeli oktatás szomorú helyzetéről mond keserű szavakat:

Ábécére tanítod a gyermekeket, Galeottó;
Oktass hajfestést, s fölvet a pénz mihamar.

(Galeottóhoz) *Kálnoky László* fordítása

Egyes verseiben arról panaszkodik, mennyire egyedül érzi magát a hazájában, ugyanakkor büszkeséggel, öntudattal töltötte el, hogy ő az első, aki igazi, világi költészetet teremt Magyarországon. Ezt a büszke hivatástudatot fogalmazza meg a következő epigrammában:

PANNÓNIA DICSÉRETE

Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
s most Pannónia is küldi a szép dalokat.

Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!

Berczeli Anzelm Károly fordítása

1. Miért állítja szembe egymással a versben a költő Itáliát és Pannóniát? Mit jelképez ez a két táj a versben?
2. Mit mond epigrammájában a költő: mi teszi nagyhírűvé Pannóniát?
3. Miért lehet méltán büszke a költőre saját hazája? Gondoljatok vissza Janus Pannonius életrajzára!
4. Mit gondoltok, miért latinul és nem magyarul írta Janus Pannonius a verseit?

Az epigramma

Az epigramma eredetileg verses sírfelirat volt. Ilyen például az alábbi:

HUNYADI JÁNOSNAK, MÁTYÁS KIRÁLY ATYJÁNAK SÍRFELIRATA

Pannoniánk védője, török hadak ostora, János,
Itt nyugszik, ha a föld rejti el őt csakugyan;
Ám, hogy Belgrádnál letiporta, legyőzte az ellent,
Síron is áttört ő, élve, a csillagokig.
Büszke babért, diadalt a vezérek már sokan értek
Nagy Capitoliumon*: égbe csak ő maga szállt.

Fodor András fordítása

Az epigramma a régi görög költészetben vált önálló műfajjá. Rövid, tömör költemény, amely csattanós formában fejez ki egy bölcs gondolatot.

Az epigramma két részből áll: az első az érdeklődést felkeltő, valamely tényt vagy megállapítást közlő bevezetés, a második az azzal többnyire élesen ellentétes, szellemes és meglepő következtetés. A görög költészetben inkább komoly, érzelmes hangulatú volt, később a római irodalomban gúnyolódó, szatirikus jelleget öltött.

Janus Pannonius mind a kétféle epigrammát művelte.

1. Mi az epigramma?
2. Mit gondoltok, miért volt rövid és tömör az epigramma?
3. Állapítsátok meg, milyen két szerkezeti részből áll Janus Pannonius epigrammája! Melyiknek komoly, melyiknek szatirikus a mondanivalója?
4. Mivel tudjátok bizonyítani, hogy a *Pannónia dicsérete* műfajilag epigramma?

*Capitolium (*ejtsd:* kapitólium) – az ókori Róma központja

HISTÓRIÁS ÉNEKEK, ÉNEKMONDÓK

•

Tinódi Sebestyén

(1505 körül – 1556)

A XVI. században a mohácsi csatavesztés után Magyarország három részre szakadt: középső részét elfoglalta a török, a nyugati és az északi részeket a németek birtokolták, a keleti részben pedig kialakult a független erdélyi fejedelemség.

A törökök terjeszkedését a végvárakban harcoló katonaság igyekezett megakadályozni. A végvárak katonái sokszor a legnagyobb nélkülözések, veszélyek közepette hazaszeretetből s „az jó hírért, névért s az szép tisztességért" vívták hősies harcukat. Az ő küzdelmüket örökítették meg a **históriás énekek**, amelyeknek szerzői – az **énekmondók** – művelt, írástudó emberek voltak, s akik főleg csak igaz, megtörtént eseményeket szedtek versbe.

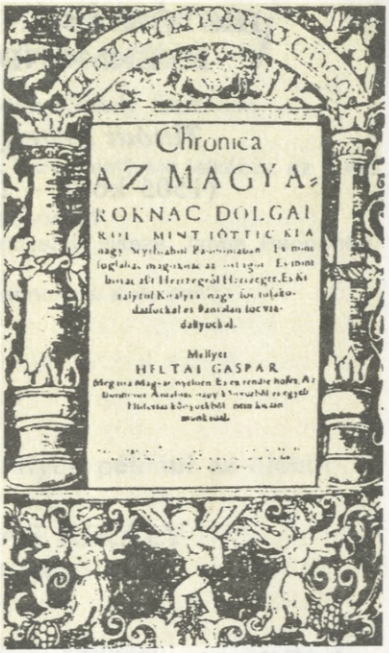
Az énekmondók legtöbbször egy-egy főúri családnál kerestek pártfogókat. Az Ugocsa megyei Perényiek támogatták **Ilosvai Selymes Pétert**, aki Toldiról írt históriás éneket 1574-ben. Az Ung megyei Homonnai Drugeth Gáspár lantosa, **Görcsöni Ambrus** Mátyás királyról szerzett históriás éneket.

A legismertebb históriás énekszerző **Tinódi Sebestyén** volt, aki énekeit *Cronica* (Krónika) címmel 1554-ben nyomtatásban is megjelentette.

Az énekmondók munkássága jelentős hatást gyakorolt a magyar nyelvű irodalom fejlődésére. Műveiket a későbbi korok írói is gyakran felhasználták forrásként.

1. Miről szóltak a históriás énekek? Kik voltak a szerzői?
2. Hogyan tarthatta ébren hallgatói érdeklődését a több száz soros históriát előadó énekes?
3. Mit gondoltok, miért jelentette meg a legtöbb énekszerző nyomtatásban is a művét?
4. Soroljatok fel néhány írót vagy költőt, akik az énekmondók által megénekelt témákat dolgoztak fel!

Tinódi Sebestyén Lantos 1505 körül született Tinód községben. Dunántúli jobbágycsalád gyermekeként látta meg a napvilágot. Török Bálint dunántúli főúr szolgálatában volt katona, majd íródeák. Miután ura 1541-ben török fogságba került, a várakat és nemesi udvarokat járta, híreket gyűjtött és belőlük írt énekeket terjesztett. Ezek a históriás énekek a magyar katonák hősiességét örökítették meg. A maga költötte dallamra sokszor több száz soros éneket szerkesztett, melyet maga kísért zenével, többnyire lanttal – a hírterjesztés, az újságolás szándékával az ország legkülönbözőbb részein. Ismétlődő dallamait a hallgatóság könnyen megtanulta. Számos éneke későbbi költőink remekműveinek forrása lett.

Chronica
AZ MAGYA-
ROKNAC DOLGAI
HELTAI GASPAR

Ritka megbecsülésben volt része: 1553-ban nemesi rangra emeltetett „a mesterségben való tehetségéért s históriáknak magyar ritmusokba való ékes foglalásáért".

Kassán telepedett le, itt házat, földet és szőlőt kapott; birtokán halt meg 1556-ban, vagy ahogy ő mondta: az angyalokhoz ment a sajátjánál jobb muzsikát tanulni.

A lenti címert ő maga tervezte és rajzolta.

A CRONICA ELŐSZAVA

(részlet)

Tinódi Sebestyén minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak...

Ez jelölvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy a hadakozó, bajvivó, várak-, városok-rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanuság, üdvösséges, tisztességes megmaradásokra... Én azt meggondolván, és látván ez szegin Magyarországban, mely csuda veszödelmes hadak kezdének lennie: ezöknek megirásra, hogy ki lenne vég emléközet, senkit nem hallhaték. Mindezök meggondolván, és uraimnak, barátimnak erre való intésöket gyakorta hallván: készöríttetém enmagamat ez szegin eszömmel ezöknek gondviselésére foglalnom, és ez egynéhány istóriát megirnom, összveszednöm, és az községnek kiadnom, ki lenne az több krónikák között végemléközet, kinek munkájába sokat fáradtam, futkostam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézöktül, kik ez dolgokba jelön voltanak, érteköztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem irtam, – az mi keveset irtam, igazat irtam, ha valahol penig vétök volna benne, azt ne én vétkömnek, hanem az kiktől értököztem, tulajdonitsátok; és kérlek titöket énnéköm megbocsássatok...

Továbbá üdvösségös egészségtök kivánom. Erdélben Kolozsvárból... 1554. esztendőben.

Szómagyarázat:

jámboroknak – jámbor, szelíd (ember); **készöríttetém** – kényszeríttettem; **istória** – história; **község** – *itt*: közösség; **penig** – pedig; **értököztem** – érdeklődtem, tudakozódtam

BUDAI ALI BASA HISTÓRIÁJA

(részlet)

1. Vitéz Ali basa dolgában bölcs vala,
   Drégel vára alatt táborával szálla,
   Az vár törésére álgyúkat állata,
   Négy álgyúja, hat taraszkja néki csak vala.

2. Jó vitéz Szondi György benn porkoláb vala,
   Békefalusi Gergely ő társa vala,
   De akkor házához kikéredzett vala,
   Az megszálláskoron el-kirekedött vala.

3. Töretni az basa kezdé Drégel várát,
   Ott ám lerontatá egy szép magas tornyát,
   Szondi ott elveszté egy vitéz szolgáját,
   Jó Zoltai Jánost, meghala torony alatt.

4. Első ostromot basa nagyot tétete,
Ott sok terek vesze, ő nem sokat nyere,
Ezt tevé Szondi Györgynek jó vitézsége,
Ott meg akar halni, azt ő már elvégezte.

5. Sőt az várnak falát, tornyát igen törte,
Basa oroszfalui pappal kérette;
Az várat megadná, magát ne vesztené, –
„Már későn költ ahhoz" – Szondi csak ezt izené.

6. Sok foglya őnéki, kettőt ő hivata,
Két énökös apródját előállatá,
Azok előtt ily testamentomot szólla:
Az Ali basának két apródját ajánlá.

7. Ezen igen kéri basát, ő nagyságát.
Vitézségre tanítsa ő két apródját,
És eltemettesse Szondi Györgynek tagját,
Mert majd itt meglátják az ő szörnyű halálát.

8. Gyorsan mind az négyet skárláttal ruházá,
Pínzzel kápájokat megtölté, megraká,
Az Ali basának szépen kibocsátá;
Ő minden marháját az közöbre hordatá.

9. Égeté, elveszté; istállóba méne,
Jó lovait hegyes tőrrel általveré,
Lelkét az Istennek ajánlá, ígyéré,
Nagy derék ostromát Ali basa kezdeté.

10. Nagy szép dárda Szondinak kezében vala,
Sebesőlve, térdön állván ő vív vala,
Romlott toron alatt által lőtték vala,
Az fejét az hegyiről alá vetötték vala.

11. Jó Drégelnek vára lőn basa kezében,
Szondinak az testét vivék eleibe,
Fejét keresteté, az testhöz viteté,
Mint oly vitéz embört, nagy szépen temetteté.

Szómagyarázat:

taraszk – tarack: rövid csövű ágyú; **porkoláb** – várparancsnok; **testamentomot szólla** – végrendelkezett; **skárlát** – világosvörös színű (finom posztó); **minden marháját** – minden vagyonát; **közöbre** – középre; **ígyéré** – ígérte

1. 1552 nyarán a török több várat elfoglalt. Drégely vára nem tudott megállni a török túlerővel szemben. Szondi György előtt nem volt más kiút: vállalta a hősi halált. Keressétek meg azt a versszakot, amelyben erről szó van!
2. Jellemezzétek a hős magatartását! Miért nem alkudott meg a törökkel?
3. Milyen vonásairól ismertétek meg Ali basát?
4. Tinódi nyomán Arany János is megörökítette Szondi György hősi halálát a *Szondi két apródja* című balladájában. Olvassátok el az alább közölt részleteket belőle! Állapítsátok meg, Tinódi melyik versszakának felel meg!

Hadd zúgjon az álgyú! pogány Ali mond,
És pattog a bomba, és röpked a gránát,
Minden tüzes ördög népet, falat ont:
Töri Drégel sziklai várát.

* * *

A vár piacára ezüstöt, aranyt,
Sok nagybecsű marhát máglyába kihordat;
Harcos paripái nyihognak alant:
Szügyeikben tőrt keze forgat.

* * *

„Aztán – no hisz úgy volt! aztán elesett!
Zászlós kopiával hős Ali temette;
Itt nyugszik a halmon, – rövid az eset –;
Zengjétek Alit ma helyette!"

5. Arany balladájában szándékosan a krónika régies hangján beszél. Vajon miért teszi ezt?

A REFORMÁCIÓ KORA

Heltai Gáspár
(1510–1574)

Heltai Gáspár élete és munkássága szintén a reneszánsz korra esik, de már egy más áramlatra, a reformáció időszakára (XVI. sz.). A reformáció a katolikus egyház átalakulását célozta meg. Ideológiai és művészettörténeti szempontból az volt a forradalmi benne, hogy nemzeti nyelven szólt a széles tömegekhez, anyanyelvre fordította le a Bibliát, nemzeti nyelvű szertartáskönyveket használt. 1590-ben megjelent Károlyi Gáspár és paptársai fordításában a magyar nyelvű Biblia is a vizsolyi nyomdában. Mindez lehetővé tette az irodalom fejlődését is nemzeti nyelven. Ez a sokrétű, sok műfajú irodalom pedig nem jutott volna el a széles olvasóközönséghez a könyvnyomtatás nélkül. Óriási jelentősége volt tehát a XV. század derekán a német Johannes Gutenberg által feltalált tipográfiának az 1440-es években. Magyarországon a könyvnyomtatás első képviselője a Mátyás király idején Budán működő Hess Gáspár volt.

Ebbe a korba született bele Heltai Gáspár. Születési és halálozási éve (1510–1574) is bizonytalan. De még az is bizonytalan, amit ő állít magáról, hogy 26 éves korától tanult csak magyarul. Heltai német anyanyelvű magyar író és nyomdász volt.

Nagyszebenben született (ma Románia).

Előbb katolikus, majd lutheránus elveket vallott. Wittenbergben folytatott egyetemi tanulmányokat, amely város a lutheranizmus (reformáció) fészke volt. Akkor már csak magyarul prédikált és írt. 1549-ben nyomdát alapított egyik társával. Ez lényegesen különbözött a többi magyarországi nyomdától: azok működését a főúri patrónusok ellenőrizték, tehát függtek feudális uraiktól. Heltai ezzel szemben önálló vállalkozást folytatott, ügyeibe a városi tanács nem szólt bele. 1564-ben papírhiány miatt papírmalmot építtetett birtokán és buzgó lutheránus létére ő lett a reformáció egyik legnagyobb magyar nyelvű igehirdetője. Kiadott bibliafordításokat és hitvitázó iratokat.

Ő maga is sokat írt. A reneszánsz széppróza egyik magyar megteremtője lett. Alkotásaira a világiasság és az irodalmi igény jellemző. Kitűnően megtanult magyarul, népi ízű, zamatos prózában írt.

Első klasszikus magyar nyelvű prózai alkotása a *Száz fabula* (1566).

Fabulái – bár klasszikus témákhoz igazodnak – a reformáció tanait hirdetik, erkölcsi nemesítő mesékké formálódnak. Ezekbe beleszövi saját eszméit is és véleményét a világról.

Első magyar világi témájú novelláskönyve a *Ponciánus császár históriája*. Itt a szórakoztatás és a művészi igény párosul, s az érett reneszánsz szép példája.

Énekeskönyvet is megjelentetett 1574-ben *Cancionale* címen, benne többek között közli Tinódi Sebestyén Lantos és más lantosok, hegedősök történeti

tárgyú műveit. Mátyás királyról is adott ki csattanós végű történeteket, amelyek számos Mátyás-anekdota és – monda népszerűsítéséhez járultak hozzá. Utolsó műve a *Magyar Krónika (Chronica az magyaroknak dolgairól)*, melyben a magyarok történetét írta meg a mohácsi vészig. Krónikáját annak a rétegnek szánta, akik múltjuk eseményeiről nem tudtak latin nyelven olvasni.

A FARKASRÓL ÉS A BÁRÁNYRÓL

Egy farkas, igen szomjú, elméne innya a patakra. Midőn ijutt volna, alátekénte a patakon nagy messze, és láta ott egy bárányt, hogy innék a patakból. Alásiete ez okaért a bárányhoz, és mondá annak: „Miért zavarod fel a vizet énnekem? Miért nem hagysz innom?" Mondá a nyavalyás* bárány: „Hogy zavaríthattam volna fel a vizet tenéked, holott ide alá ittam legyen: te kedig tova fel, honnég aláfolt ide a víz." Mondá a farkas: „Micsoda? Lám, szömbe mersz szökni velem! Miért szidogatsz?" Mondá a bárány: „Jaj, nem szidlak, jó uram." Mondá a farkas: „Mind te, mind szüleid és minden nemzeted ellenségim voltanak énnékem. Az apád is ugyanezen bosszúságot művelé rajtam hat hónappal ezelőtt." Mondá a bárány: „E világon sem voltam én akkor." Mondá tovább a farkas: „Mindenütt csak kárt tész. Vetésemet sem tarthatom meg miattad, mert mindenütt elrágod." Felelé a bárány: Hogyhogy rághatom el vetésedet, holott nincsen fogam?" Megbúsulván a farkas, mondá: „Pokol érne okadásoddal. Bezzeg megfüzetsz." És ottan megfojtá s megövé.

Értelme: E fabulával írta meg Ezópus e világi dúsoknak és kegyetleneknek hamisságát és kegyetlenségét, hogy nem gondolván sem az Istennel, sem annak igazságával, a szegény ártatlanokat minden ok nélkül megnyomorítják. Dühös nevet költnek az ebnek, csak hogy megölhessék. Vagy ötte meg a hájat, avagy nem, de pálcát keresnek neki. Ugyan bűnös a csörc, vagy vétközett a szegény ember, avagy nem. Pauper ubique iacet. Jaj e nagy hamisságnak!

1. Mi volt a vétke a kisbáránynak?
2. Hogyan bizonygatta igazát a farkas?
3. Milyen emberi tulajdonságokat jelképez a farkas? Hát a bárányról mit tudtok mondani?
4. Heltai szavai szerint a farkasok „pálcát keresnek" az ártatlanoknak. Hogyan értelmezitek ezt a kifejezést?
5. Ezt a fabulát Ezópus nyomán írta Heltai úgy gondolván, korának is érvényes üzenete van. Ti mit gondoltok, elavult-e a fabula mondanivalója mára? Véleményeteket indokoljátok meg! Ha tudtok, hozzatok fel példát véleményetek igazolására!

A fabula

A **fabula** (*latin* szó: kitalált történetet jelent) mulatságos, tanulságos esetet mond el jelképesen, legtöbbször állatokról. Olyanokról, amelyek jó vagy rossz

*itt: szegény, ágrólszakadt, szerencsétlen

emberi tulajdonságokról szólnak, olyan jellemvonásokat bírál vagy tesz nevetségessé, mint az irigység, kapzsiság, torkosság, bujaság, hamisság, álnokság stb. A fabula általában két részből áll: magából a történetből és az ebből leszűrendő tanulságból. Példabeszédként is gyakran szerepel oktató, tanító céllal. Prózai vagy verses epikai műfaj.

A magyar irodalomban Heltai Gáspáron kívül még Fáy András művelte nagy sikerrel.

FABVLAKNAK KÖNYVE.

III. FABVLA.

Az egerről Bekáról es Hegyről.

EGY eger furos vala á patak mellet, es ereget alal[mat] volna á vizenn de nemmis bete. Találnan egy bekat á partron tanchot kezde tőle, miképpen alal me hetne á vizen. A beka veuen egy fonalat, meg kötöz az egernek á labat az ő labához, mondvan: Vÿ á hatarra, es en alal viszlek: tarch kezed nem magadat. Midőn hatara ült volna á beka, befarkatek á vizbe es úszni kezde. De mikőn á kezepin volna, be kezde meriülni á vizbe es az egeret vtanna vonnÿ[k] fele. Eßzerbe veuen á nyualhyas eger, mi volna á bekának szandekia, kaports kodni es tuffakodni kezde á beka ellen. Midőn ezokaert ketten ellenkeppé vefzarkódoznek á vizfanéc, meglatta egy heÿ az egeret es alá fzaluan herczlen meg kapa az egeret, es fel kezde az egbe vinnie. Es mint orbat tayta fuig, á fonalon á beka is. Es le fúlnan mind á kettőt meg ölte.

ERTELME.

E Fabulanal meg ielentÿ Æſopus, mi legyen á hamifságnak es alnokfágnak jutalma. Mert igaz

KÖNYVE.

igaz az Iſten, ki mikoron latya, hogy hamifságbol valaki másnak vefzedelmet ir itt, az ő áldot békeſségbőt vgy rendeli azt az igazhözzetet, hogy nem másnak, hanem magának ſzkeppen azt vele. Igaz ezokaert á kömönödas. Hoǧ valaki á mas ember lournak vermet ás, az önemmag lounak nyaka feggyik meg benne, lob ezokaert embernek tamboumak lenni, es felebarattyual igazan cselekedni, tiſzta ſzúböl mindén alnokſagnelkúl.

IIII. FABVLA.

Az Ebről es Iuhrol.

EGY komondor be idéze egy iuhot á bíro elebe. Es á feleledbe vadolni kezde á iuhot, miuel hogy egy kenyeerrel tartoznek neki. A fzegeny iuh meg ragada, miuel hogy femmiuel nem volna ados neki, ezt is mondá, hogy ſoha ſzémeuel ſem latta volna. A biro bizonſagra bochata ki á pereſſekbe. Es midén á komondor begyitéette vel na ſzamokat, be allatta elébe bizonſagul egy fiukat á tehenyben. Es valam mondá á bíronak le lure Vram: [illegible] allat igen bűnes allatis. En tudom, hogy á komondor ne egy kenyeer

1. Mi a fabula? Fogalmazzátok meg saját szavaitokkal!
2. Emlékezzetek vissza, mely állatmeséket tanultátok az 5. osztályban! Mi volt a címük? Volt-e szerzőjük, kik?
3. Milyen emberi tulajdonságokat képviseltek az 5. osztály fabuláiban az állatok?

*AZ EBRŐL ÉS AZ KONC HÚSRÓL

Egy eb szerencsére találá egy szép konc húst. Azt szájába vévén, által kezde úszni egy folyóvízen. Midőn a vízbe tekéntene, láta, hát egy szép konc hús vala a vízbe. Maga nem hús vala, hanem a szájabeli konc húsnak az árnyéka. És mikoron az árnyék után kapna a vízbe, kiesék a konc hús a szájából, és ekképpen megcsalatkozék az eb, és bánkódván kiméne a partra.

Bornemisza Péter

(1535–1584)

Miként Janus Pannonius, ő is Olaszországban, majd a bécsi egyetemen tanult. 1564-től a Balassi-család prédikátora, s mint ilyen, magyar nyelven idézi a bibliai történeteket. Szenvedélyesen védelmezi a magyar nyelv ügyét, hiszen a XVI. század a magyar nyelvű irodalom kibontakozásának az időszaka, melynek egyik jeles íróegyénisége volt. Élete végéig kitartott a kor haladó, reformációs célkitűzései mellett, emiatt élete csupa nyugtalanság, üldöztetés, menekülés. Fogságot is szenvedett.

Az önmagát elemző, kortársait bíráló, ostorozó műveit az emberek okulására írta. Görög tragédiákat is dolgozott át. Műveit – melyek közül a legkiemelkedőbb az *Ördögi kísértetek* – saját nyomdájában adta ki.

Fiatal korában a gyermek Balassi Bálint nevelője volt.

SIRALMAS ÉNNÉKÖM

Siralmas énnéköm tetűled megválnom
Áldott Magyarország, tőled eltávoznom;
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Az Fölföldet bírják az kevély nímötök,
Szerémségöt bírják az fene törökök.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engömet kergetnek az kevély nímötök,
Engöm környülvettek az pogán törökök.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Engöm elúntattak az magyari urak,
Kiízték közőlök az egy igaz Istent.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Legyön Istenhozzád, áldott Magyarország,
Mert nincsen tebenned semmi nagy uraság,
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

Ez éneköt szörzék jó Husztnak várában,
Bornemisza Pétör az ő víg kedvében.
Vajjon s mikor leszön jó Budában lakásom!

(1557 táján)

Szómagyarázat:

vajjon – lesz-e még; **lakásom** – régen azt is jelentette: ott-lakás, ott-tartózkodás; **Fölföld** – Felföld, Észak-Magyarország; **Szerémség** – régi déli országrész, ma a volt Jugoszlávia területe; **eluntattak** – az unni igéből származik, eredeti jelentése: megcsömörlik, undorodik valamitől; **nagy uraság** – nagy királyság, erős központi hatalom; **úr** – régen: király; **víg kedvében** – vigasztalódó, vagy vigaszt kereső kedvében

1. Bornemisza Péter *Siralmas énnékom* kezdetű verse *Cantio optima (Nagyon szép ének)* címen maradt ránk. A magyar irodalom búcsúversei közé tartozik. Kitől és mitől vesz búcsút a költő?
2. Amikor a törökök 1541-ben elfoglalták Budát, Bornemiszának el kellett hagynia szülővárosát. A költeményben „jó Buda" mégsem csupán a költő lakóhelyét jelenti. Hanem még mit? Hogyan fonódik össze a költő személyes sorsa Magyarország szenvedéseivel? Idézzétek a vers idevonatkozó sorait!
3. Milyen érzést fejez ki a refrén? Milyen más szerepe van még a versben?
4. A költő fiatal diákként került Husztra hosszú üldöztetések után. Hogy mennyi időt töltött a városban vagy a várban, ismeretlen számunkra. Egyik prózai művében beszámol a vár 1557-es ostromáról. Ezért ezt az évszámot veszik a vers megírásának időpontjául. Hogyan fejezi ki a költő, hogy megszerette Husztot s környékét?
5. Az elválás fájdalma és a visszatérés vágya mellett megfogalmazódik ebben a költeményben a XVI. századi Magyarország történelmi állapota is. Beszéljetek róla!

Balassi Bálint

(1554–1594)

A XVI. századi reneszánsz legkiemelkedőbb s egyben a régi magyar irodalom legnagyobb lírai költője. Életműve az addigi irodalmi eredmények összegezése és páratlan tehetségű továbbfejlesztése.

Bár műveinek egy része elveszett, így is hallatlanul gazdag életmű maradt ránk. Ma ismert munkáit – száz versét, egy színművét, prózai fordításait és leveleit – kéziratos másolatok őrizték meg számunkra, melyek mélyen érző, szenvedélyes, az élet szépségeit befogadó és ábrázolni tudó, vívódó, szabad és nagylelkű embert állítanak elénk. Műveltségét és hazafiúi érzelmeit tekintve is kiemelkedő egyéniség.

Zólyom várában (a mai Szlovákiában), ősi főnemesi családban született. Fényes jövő várt rá. Élete mégis csupa küzdés és hányódás. Apja kegyvesztett lett a bécsi udvarnál, a család menekülni kényszerült az országból, s Balassi csak pereket és zilált anyagi ügyeket örökölt apjától.

Egész életében próbált felülkerekedni a nehézségeken, nyeregbe kerülni, de nem sikerült. Évekig élte a végvári vitézek hányatott sorsú életét. Házassága Dobó Krisztinával nem sikerült. 1589-ben Lengyelországba bujdosott, hogy részt vegyen egy török ellen induló hadjáratban. A hadjárat azonban elmaradt, s 1591-ben visszatér hazájába.

1594 májusában Esztergom vára alatt hősi halált halt egy török ágyúgolyótól.

Az első igazán nagy magyar nyelvű költőnk, aki a magyar nyelvet a klasszikus irodalom magaslatára emelte, nem csak énekelt a hősiességről, nem csak másokat lelkesített, hanem ő maga is helytállt, példát mutatott hősi halálával.

Verseit csodálattal és álmélkodással adták kézre a főúri családok, a költő azonban nem érhette meg, hogy nyomtatásban lássa azokat.

BÚCSÚJA HAZÁJÁTÓL

Minden állat dicsér Uristen tégedet... nótájára

Ó én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki keresztyénségnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!

Egriek, vitézek, végeknek tüköri,
Kiknek vitézségét minden föld beszéli,
Régi vitézséghez dolgotokat veti,
Istennek ajánlva legyetek immár ti!

Ti is, rárószárnyon járó hamar lovak,
Az kiknek hátokon az jó vitéz ifjak
Gyakorta kergetnek s hol penig szaladnak, –
Adassék egészség már mindnyájatoknak!

Fényes sok szép szerszám, vitézlő nagy szépség,
Katonatalálmány, új forma ékesség,
Seregben tündöklő és fénlő frisseség,
Éntülem s Istentül legyen már békesség!

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem,
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
Maradjon nálatok jó emlékezetem,
Jusson eszetekbe jótétemrül nevem!

Vitéz próba hellye, kiterjedt sík mező,
S fákkal, kősziklákkal bővös hegy, völgy, erdő,
Kit az sok csata jár s jószerencse leső,
Legyen Isten hozzád, sok vitézt legellő!

Igaz atyámfia s meghitt jó barátim,
Kiknél nyilván vagynak keserves bánatim,
Ti jutván eszemben hullnak sok könyveim,
Már Isten hozzátok, jó vitéz rokonim!

Ti is, angyalképet mutató szép szűzek,
És szemmel öldöklő örvendetes menyek,
Kik hol vesztettetek s hol élesztettetek,
Isten s jó szerelem maradjon veletek!

Sőt te is, én szerelmes ellenségem,
Hozzám háládatlan, kegyetlen szerelmem,
Ki érdemem*.....
.....

Ti penig, szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nekem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenként égjetek, vesszetek,
Mert, haszontalanok, jót nem érdemletek.

Szómagyarázat:

keresztyénségnek viseled paizsát – célzás arra, hogy Magyarország felfogja a török hódítóknak az egész keresztyén világra irányuló csapásait; **tüköri** – példaképei; **rárószárnyon** – sólyomszárnyon (ráró – vadászölyv); **hamar lovak** – gyors lovak; **frisseség** – dísz, pompa; **bővös** – bővelkedő; **sok csata jár** – *itt:* portyázó csapat; **legellő** – tápláló; **vagynak** – vannak; **könyveim** – könnyeim; **menyek** – menyecskék, asszonyok; **kegyetlen szerelmem** – Losonczy Annára, nagy szerelmére céloz; **fejenként** – egyenként

1. A költeményt Balassi akkor írta, amikor sok-sok csalódás után búcsút vesz hazájától, hogy ismét Lengyelországba bujdossék. Hazája emlékét és addigi életének egy-egy mozzanatát idézi fel. Melyeket? Keressétek meg a vers idevágó sorait!
2. A versben – a búcsúzás lelkiállapotának megfelelően – különféle érzelmeket: büszkeséget, fájdalmat, gyönyörködést, megbocsátást, szemrehányó keserűséget, ragaszkodást fejez ki a költő. Keressétek ki a versből a felsorolt érzéseknek megfelelő sorokat!
3. Olvassátok el a verset úgy, hogy a hanghordozással, a hangerő változtatásával ki tudjátok fejezni az érzelmek sokszínűségét!
4. Milyen jelzőkkel találkoztatok a versben? Milyen érzéseket ébresztenek? A jelzőkön kívül milyen más szóképeket használ még Balassi? Mi a versbeli szerepük?
5. Hasonlítsátok össze ezt a költeményt Bornemisza Péter búcsúversével! Milyen rokon vonásokat fedeztetek fel?

HOGY JÚLIÁRA TALÁLA...

Ez a világ sem kell már nékem
Nálad nélkül, szép szerelmem,
Ki állsz most énmellettem,
Egészséggel, édes lelkem!

Én bús szívem vidámsága,
Lelkem édes kévánsága,
Te vagy minden boldogsága,
Véled Isten áldomása.

*Ki érdemem... – a folytatás hiányzik, a ránk maradt kéziratban ezek a sorok olvashatatlanok. Tartalmára a többi szakasz szerkezetéből következtethetünk. Bizonyára ilyenféle búcsúzást tartalmazott: „Isten téged is áldjon meg!"

Én drágalátos palotám,
Jó illatú piros rózsám,
Gyönyerű szép kis violám,
Élj sokáig, szép Júliám!

Feltámada napom fénye,
Szemüldek fekete széne,
Két szemem világos fénye,
Élj, élj, életem reménye!

Szerelmedben meggyúlt szívem
Csak tégedet óhajt lelkem,
Én szívem, lelkem, szerelmem,
Idvez légy, én fejedelmem!

Júliámra hogy találék,
Örömömben így köszönék,
Térdet, fejet neki hajték,
Kin ő csak elmosolyodék.

Szómagyarázat:

egészséggel – *itt*: köszöntés, üdvözlés; **áldomása** – áldása; **széne** – színe

1. Balasi Bálint Losonczy Annához írt költeményeiből egy egész versfüzért állított össze, amelyben Annát a régi római költők példájára költői néven Júliának nevezte. Ez a verse Júliával való véletlen találkozásának pillanatát örökíti meg. Képzeljétek el és mondjátok el, miként történhetett ez a találkozás!
2. Milyennek képzelitek el e vers alapján Júliát?
3. Balassi verseiben a szerelem megannyi árnyalatát érzékelteti: a kedvesével való találkozás boldogságának játékos örömét, az epekedő vágyakozást, a szakítás szomorúságát. Mely verssorokat tudnátok felhozni ennek bizonyítására?
4. Milyen szóképekkel fejezi ki érzelmeit a költő? Nektek valamennyi közül melyik tetszik a legjobban?
5. Hogyan, hányféleképpen szólítja meg a költő Júliát? Milyen érzést fejez ezzel ki, és hogyan jellemzi általuk Júliát?
6. Balassi Bálint valamennyi verse dallammal együtt megírt ének. Ezt a versét egy török dallamra írta. Milyennek képzelitek el a költemény dallamát?
7. Állapítsátok meg a vers rímképletét! Milyen strófának nevezzük az így rímelőket? Emlékezzetek vissza, mit tanultatok erről az előző osztályban!

A metafora

A **metafora** (*görög* szó: átvitelt jelent) két tárgy vagy fogalom összevonása, azonosítása valamely külső vagy belső hasonlóság alapján. Van köznyelvi és költői metafora. A köznyelviek annyira megszokottak, hogy már nem is gondolkodunk el azon, mit és minek alapján vontuk össze a tárgyakat: a fazék füle, az üveg nyaka, a hold sarlója stb. A művészi metafora tömörít és láttat, a képzeletünkre hat. Elég, ha csak Petőfi ismert sorára gondolunk: „Kikelet a lány, virág a szerelem." Balassinál: „Angyalképet mutató szép szüzek..."

1. Mi a metafora? Emlékezzetek vissza, mit tanultatok az 5. osztályban róla!
2. Mondhatjuk-e azt, hogy a metafora összevont hasonlat? Próbáljatok megvizsgálni egy metaforát ebből a szempontból!
3. Kit nevez Balassi a fenti versében, *drágalátos palotám*nak? Bontsátok fel a szóképet!
4. Keressetek példát a metaforára a Balassi-versekben!

***A Balassi-versekben három nagy témáról beszélhetünk. A legtöbbet a *hazaszeretet, a végvári harcok, a vitézi élet* foglalkoztatja. Emellett nagy hévvel átélt *szerelmes versei* tűnnek ki őszinteségükkel, igazi érzelmi telítettségükkel. (Őelőtte a magyar irodalom nem ismerte ezt a személyes lírát.) A harmadik csoportba az úgynevezett *Istenes versek*et sorolhatjuk, amelyek végigvonulnak költészetének minden periódusán. Hol a győzelemért könyörgött, hol elkeseredetten számolt be szerelmi bánatáról, illetve kudarcairól, hol mindenről lemondva Isten kegyeibe ajánlotta magát.

Amikor Esztergom alatt golyó éri, sebláztól gyötörve megindítóan könyörög bűnbocsánatért. A következő, *Az te nagy nevedért...* kezdetű költemény akkor született, amikor sok rágalom, bántás érte „ellenségei részéről".

AZ TE NAGY NEVEDÉRT...

Az te nagy nevedért tarts meg én Istenem,
Győzhetetlen erőddel állj bosszút értem,
Hallgasd meg már sok imádságimot uram énnékem,
Ne feledkezzél teljességgel így el én felőlem,
Bizonyos reménségem
Segéll, most ideje, légy jelen nékem!

Én reám most mert nagy sokan feltámadtak,
Olyanok, kik veled semmit nem gondolnak,
Sürgetik lelkemet, mert szörnyű halálomra járnak,
Én penig segítségül csak téged egyedül várlak,
Im majdan elfogyatnak,
Ha elhadsz és torkokban vetsz azoknak.

Én életemet, uram, te támogatod,
Búal borult lelkemet megvigasztalod,
Ellenségimnek az kölcsönt te bővön megadod;
Igazságoddal az álnok szüveket is megrontod,
S nyilván megbizonyítod,
Hogy segélli az hív embert jobb karod.

Te néked akkor hálát adok örömmel,
Áldozom szüvem szerént szép dicsérettel,
Az te felséges nagy nevedet áldván tisztelettel,
Mint te teremtetted ember járhatok bátor szűvel,
Dicsérlek énekekkel,
Hogy veszteket láthattam két szememmel.

1. Az első versszak a bevezető strófa. Mire kéri itt a költő az Istent? Miért mondja, hogy *„...most ideje, légy jelen nékem!"*?
2. Mi a második versszak legfontosabb sora? Miért?
3. A harmadik versszakban már benne van a remény is. Olvassátok fel ezt a részt!
4. Az utolsó versszakból már a megnyugvás is kiolvasható. Mely sorokból?

A BAROKK KORA

Zrínyi Miklós

(1620–1664)

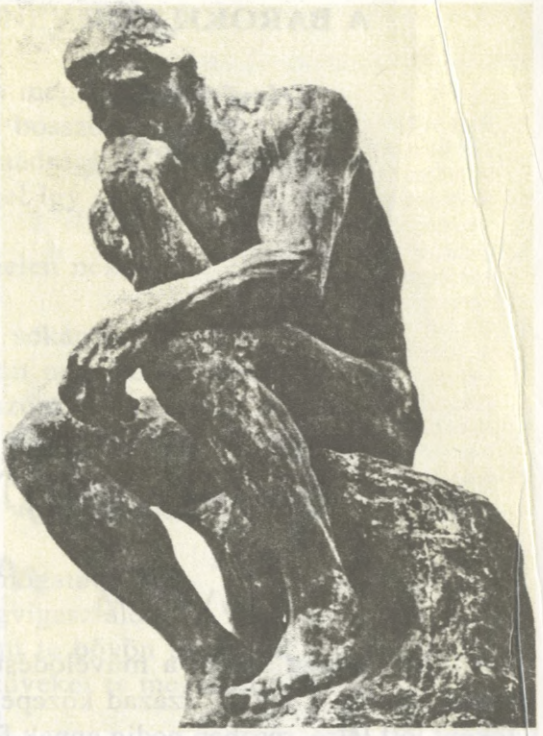

A XVI. század végén a művelődéstörténetben a reneszánszt felváltotta a **barokk**, amely a XVIII. század közepéig tartott. Részben a reneszánsz ellentéteként jött létre, részben pedig annak folytatásaként. Már magát az elnevezést – olaszul különöst, furcsát jelent – eredetileg gúnynévként használták. Mert a reneszánsz nyugalmas, kiegyensúlyozott, harmonikus megjelenítése helyett (pl. az építészetben) a barokk előtérbe helyezi a meglepőt, a kiszámíthatatlanságot, a nyugtalanságot, a zsúfoltságot, az ünnepélyességet, a kavargást, a lobogást, a lebegést (pl. a képzőművészetben). Viszont folytatása is a reneszánsznak, mert az előző kornak a vívmányai nélkül sem az építészetben, sem a képzőművészetben nem tudott volna létezni. Nem is beszélve a tudományos, főleg a természettudományos felfedezésekről. A kor vezető társadalmi szerepét a feudális főurak, a nemesség, az arisztokrácia képviselte. A művészetet a saját ízlésüknek és hatalmuknak a szolgálatába igyekeztek terelni. Míg a reneszánsz kor embereszménye az univerzális, a sokoldalú egyén volt, a barokké a hatalommal rendelkező udvari ember. Erkölcsileg a gazdagság és az erő került előtérbe. Kifejlődik a hősiesség, a tetszelgés, a magamutogatás kultusza, ami a későbbiekben nagyban kedvez a színjátszás, a drámai műfajok kialakulásának.

A barokk eleinte vallási köntösben lépett színre: az ellenreformáció köntösében. A katolikus egyház elveszett dicsőségét, tekintélyét, sőt uralmát kívánta visszahozni, megszilárdítani. Míg a reformáció tiltotta és tiltja Isten és a szentek képi megjelenítését – a katolikus templomok, székesegyházak szemet káprázta tó képein és szobrain pompázatos, lobogó ruhákban-leplekben jelennek meg az égiek. Ezek a szentek hús-vér emberként örülnek, szenvednek, vágyakoznak, megformálásuk realisztikus, olykor már a naturalizmus határát súrolják. A

barokk stílus jegyeit leginkább az építészetben és a képzőművészetben ismerhetjük fel. Az irodalomban ez már egy kicsit bonyolultabb.

Az irodalmi barokk stílusa a szenvedélyességet, a pátoszt, a túlfűtött érzelmeket bonyolult, dagályos, többszörösen összetett mondatokban tárja elénk. Kedveli a szóképeket, ezek közül is a néha egymással ellentétes költői jelzőket, a metafora különböző fajtáit, az allegóriát, a jelképek halmazát. Műfajilag nem teremtett újat, csak a régieket formálta a barokk ízlésnek megfelelően. Kedvelte az eposzt, a drámát, később a regényt. Szerkezetük lazább volt a reneszánsz megszabta szigorú követelményeknél: a zsúfolt mondanivaló bonyolult megformálása szinte szétfeszítette a kompozíció kereteit. A magyar irodalmi barokk képviselői: Pázmány Péter, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen és a radványi születésű Gyöngyösi István.

Rodin: Gondolkodó

Zrínyi Miklós (1620–1664) korának egyik legnagyobb politikusa, hadvezére, költője és gazdag emberi tulajdonságokkal rendelkező egyénisége. 1620-ban született a horvátországi Csáktornyán. Családjának valamennyi férfitagja felmenő ágon híres törökverő volt. Ezt birtokaik fekvése is megkövetelte: földjeik az ország délnyugati részén, a törökökkel szomszédos területeken húzódtak. A költő dédapja, a szigetvári hős ezekben a harcokban világraszóló hőstetteket hajtott végre, amelyek az utódokban még inkább fokozta a harci kedvet.

Az ifjú Zrínyi korán árván maradt: hat éves korában már anyátlan, apátlan árva lett. A szülői végrendelet Miklós és az egy évvel fiatalabb Péter nevelését Pázmány Péterre, az ellenreformáció lelkes irányítójára és prédikátorára, valamint magára a Habsburg királyra bízta. Így aztán Zrínyi Miklósból Pázmány hithű katolikust nevelt, a Habsburg-ház pedig lelkes hívévé igyekezett tenni, hogy a korán megmutatkozó harci képességeit felhasználhassa saját terjeszkedési törekvéseihez. De Zrínyi hamar rájött arra, hogy a Habsburg Birodalom érdekében folyó nyugati háborúkból a magyarságnak semmi haszna. Hogy a magyar végek ezalatt védtelenül maradnak a törökökkel szemben. Hogy a magyarok nem várhatnak segítséget a bécsi udvartól, csak saját erejükre hagyatkozhatnak. Éppen ezért összefogásra van szükség.

Zrínyi a *Szigeti veszedelem* előtt és után is írt hadtudományi műveket, amelyekben politikai és hadászati elképzeléseit adta közzé. A *Tábori kis tractá*ban a katonai szolgálati szabályzatokra és a rendtartásra ad utasításokat. A *Vitéz hadnagy* hadtudományi elmélkedések sorozatát foglalja magában. A legérettebb hadtudományi prózai művében, az 1660–61-ben írt *Az török áfium ellen való orvosság*ban egy új magyar hadsereg fontosságát és felépítését szorgalmazza. Ez már nem csak katonai terv, hanem politikai is. Hisz az általa elképzelt hadsereg nem csupán a török ellen tudta volna megvédeni az országot, hanem – a továbbiakban – a Habsburg-terjeszkedés ellen is. Eszménye egy nemzeti királyság megalapítása olyan király vezetésével, mint Mátyás volt.

1646-ban tábornok lett.

Élete utolsó évei a török elleni harcokban teltek el. A döntő győzelemig azonban nem tudott eljutni a bécsi udvar közreműködése miatt. Az udvarellenes felháborodás tudniillik egyre inkább országos jelleget öltött. Zrínyi lázasan készítette új terveit, de mielőtt leírta volna őket, egy tragikus kimenetelű vadászaton életét vesztette. Egy vadkan oltotta ki életét. 44 éves volt. A magyar közvélemény rögtön merényletre kezdett gyanakodni. Hisz ő volt az, akivel elvesztette a függetlenségi mozgalom a vezérét. (Állítólag Bécsben rejtegetnek egy kardot, amelyen ez a felirat áll: „Ez a vadkan ölte meg Zrínyi Miklóst." A legendák sokáig élnek...)

Zrínyi verseket is írt, főleg szerelmeihez: *A vadász és echó* (1643), *Idillium, Arianna sírása* (1645). Kötetei is megjelentek: az *Idő és hírnév* – epigrammaciklus (1652—1653), a *Syrena* c. kötet pedig 1660-ban. Ebben látott napvilágot fő műve, a *Szigeti veszedelem* c. eposz. Dédapja hőstettét állítja benne példaképül korának gondolkodói elé. Nemcsak nevük, sorsuk is kísértetiesen hasonlít egymásra. Csakhogy amíg a szigetvári dédapa meghalt a váráért, a földjéért, a becsületéért, a költő az Isten országáért, a hazáért, a kereszténységért.

1. Mikor és milyen korban született Zrínyi Miklós?
2. Mit tudtok a családjáról és neveltetéséről? Elevenítsétek fel a múlt tanévben szerzett tudásotokat is!
3. Melyek Zrínyi hadtudományi művei? Milyen gondolatokat fejt ki bennük?
4. Mi volt Zrínyi állampolitikai eszményképe? Miért látta Mátyás királyban az eszményi vezetőt?
5. Mit tudtok a törökök elleni harcokról? Mikor volt? Milyen céllal indították? Kicsodák?
6. Ki írt még a törökökkel vívott harcokról? Nevezzétek meg az írót (költőt)!

* * *

1. Mi a barokk? Mi jellemző a barokk stílusra?
2. Mi volt az eszményképe a reneszánsznak és mi a barokknak?
3. Idáig három emberi eszményképről tanultatok: a lovagiról, a reneszánszról és a barokkról. Milyen volt mindegyik? Jellemezzétek őket! Nektek melyik a legszimpatikusabb? Miért?

Bethlen Miklós

*ÖNÉLETÍRÁS

Németújvárból mentünk Zrínyi Miklóshoz. Nagy szerencsétlenségemre csak öt nap lehete véle esmérkednem, s odalőn. Magáról hogy írjak, nincsen erőm, s időm reá, csak azt írhatom: igen tudós, vitéz, nagy tanácsú, nemzetéhez buzgó, vallásban nem babonás, mindent igen megbecsülő, nemes adakozó, józan életű, az olyanokat és az igazmondókat szerető, részegest, hazugot, félénket gyűlölő, nagy és szép termetű, lelkű és ábrázatú: szóval akkor híres magyar ember hozzá hasonló nem volt, sőt az én vékony ítéletem szerint máig sem, sőt talán ezután sem lészen, noha az Isten titka és tárháza véghetetlen. Szép őszi időt járván, elmenék vadászni. Ő maga puskával beméne és szokása szerint csak egyedül búkálván, löve egy nagy erdei disznót, s vége lőn a vadászatnak. Azonban odahoza a fátum egy Paka nevű vadászt, ki mondá horvátul: és egy kant sebesítettem, mentem a vérin, ha utána mennénk, elveszthetnők. Az úr mindjárt mondá nékünk, kegyelmetek csak maradjon itt: mindjárt visszajövök. Csak bocskorosan lóra kapa, Paka után nyargala: mi ott hintónál beszélgeténk.

Egyszer csak nyargal Guzmics, mondja a bátyjának: hamar a hintót, oda az úr. Menék, amint a hintó nyargalhat, és osztán gyalog a sűrűbe. Majláni legelébb érkezék, az úr arccal a földön, s a kan a hátán: ő hozzá lő, elfut a kan, az úr felkél és mondja: rútul bánék velem a disznó, de ihol egy fa (melyeket csatákon is magával hordozott zsebébe) állítsátok a sebnek vérét véle, az arra igen jó. Eléggé próbálták, de hiába, csak elfolyt vére.

Először ülni, aztán hanyatt feküdni, végre csak meg kelle halni.

Rettenetes sírás lőn az erdőben.

Otthon fejér bársony dolmányba öltözteték, és osztán eresztették a feleségét hozzája, aki eszén sem volt búvában. Így lőn vége Zrínyi Miklósnak.

Szómagyarázat:

fátum – végzet, elkerülhetetlen sors

SZIGETI VESZEDELEM

(részletek)

Első ének

1

Én az ki azelőtt ifiui elmével
Játszottam, szerelemnek édes versével,
Küszködtem Viola kegyetlenségével:
Mastan immár Márstnak hangassabb versével

2

Fegyvert, s vitézt éneklek, török hatalmát,
Ki meg merte várni Szulimán haragját,
Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját,
Az kinek Európa rettegte szablyáját.

3

Musa! te, ki nem rothadó zöld laurusbul
Viseled koszorudat, sem gyönge ágbul;
Hanem fényes mennyei szent csillagokbul,
Van kötve koronád holdbol és szép napbul;

4

Te, ki szűz Anya vagy, és szülted Uradat,
Az ki örökkén volt, s imádod fiadat
Ugy mint Istenedet és nagy monárchádat:
Szentséges királyné! hivom irgalmadat.

5

Adj pennámnak erőt, ugy irhassak mint volt,
Arrol, ki fiad szent nevéjért bátran holt.
Megvetvén világot, kiben sok java volt;
Kiért él szent lelke, ha teste meg is holt.

6

Engedd meg, hogy neve, mely mast is köztünk él,
Bűvöljön jó hire, valahól nap jár-kél,
Lássák pogány ebek: az ki Istentől fél,
Soha meg nem halhat, hanem örökkén él.

7

Az nagy mindenható az földre tekinte,
Egy szemfordulásbol világot megnézé:
De leginkább magyarokat eszben vette,
Nem járnak az úron, kit Fia rendelte.

8

Látá a magyarnak állhatatlanságát,
Megvetvén az Istent hogy imádna bálványt;
Csak az, eresztené szájára az zablát,
Csak az, engedné meg, tölthetné meg torkát;

9

Hogy ű szent nevének nincsen tiszteleti,
Ártatlan Fia vérének böcsületi,
Jószágos cselekedetnek nincs keleti,
Sem öreg embernek nincsen tiszteleti;

10

De sok feslett erkölcs és nehéz káromlás,
Irigység, gyülélség és hamis tanácslás,
Fertelmes fajtalanság és rágalmazás,
Lopás, ember-ölés és örök tobzódás.

11

Megindúlt ezekért méltán ű haragja;
Azért Mihály archangyalt magához hivá,
És kemény haragjában igy parancsolá,
Ű szentsége előtt archangyal áll vala:

12

„Nézd ama kemény nyaku és kevély sciták
Jó magyaroktol mely igen elfajzottak,
Szép keresztyén hütöt lábok alá nyomtak,
Gyönyörködnek külömb-külömb vallásoknak.

13

Maga te tekints meg körösztyén világot,
Nem találsz azok közt, kivel tettem több jót;
Kihoztam Scitiából, mely nékik szük vólt,
Az én szent lelkem is ű reájok szállott.

14

Scitiából, azt mondom, kihoztam üket,
Miként Egyiptusbul az zsidó népeket,
Hatalmas karommal verém nemzeteket,
Mindenütt rontám, vesztém ellenségeket.

15

Téjjel-mézzel folyó szép Pannoniában,
Megtelepitém üket Magyarországban,
És meg is áldám minden állapatjában,
Meghallgatám, segitém minden dolgokban;

16

Sőt vitéz szüvel is megáldottam üket,
Ugy hogy egy jó magyar tizet mást kergetett,
Sohul nem találtak oly nagy ellenséget,
Az ki, mint por szél előtt, el nem kerengett.

17

Szentséges lölkömet reájok szállattam,
Az körösztyén hütre fiam által hoztam,
Szent királyokkal is megajándékoztam,
Békességet, tisztességet nekik adtam.

18

De ők ennyi jókért ah, nehéz mondani!
Ah, háládatlanok, és merték elhadni,
Nem szégyenlik Isteneket elárulni,
Ellenemre minden gonoszban merülni.

19

Ah, bánom, ennyi jót, hogy ü vélek töttem,
Nem-é viperákat keblemben neveltem?
De immár ideje velek esmertetnem:
Én vagyok ama nagy bosszuálló Isten.

20

Eredj azért, archangyal, szállj le pokolban,
Válassz eggyet az haragos furiákban,
És küldjed el aztot szultán Szulimánban,
Juttassa magyarokra való haragban.

21

Én penig töröknek adok oly hatalmat,
Hogy elrontja, veszti az rossz magyarokat,
Mindaddig töri iga kemény nyakokat,
Mig nem esmerik meg elhagyták urokat.

22

Kiáltnak én hozzám, s nem hallom meg üket,
Hanem fogom nevetni nehéz ügyöket;
Az ű panaszira nem hajtom fülemet,
Ü nyavalyájokra nem tészem szememet.

23

Ez mindaddig lészen, míg bosszút nem állok.
Harmad-negyed ízig büntetés lesz rajtok;
És ha idején eszben nem veszik magok,
Örök átkom, haragom lészen ü rajtok.

24

De ha hozzám térnek, megbánván bünöket,
Halálrol életre ismég hozom üket.
Jaj, török, néked, haragom vesszejének!
Te vagy, de eltörlek, ha ezek megtérnek."

25

Michael archangyal kezde könyörgeni,
És az igazakért igen esedezni:
„Uram! jámborokat fogod-é rontani?
És az hamissakért fogod-é megverni?"

26

De az élő Isten kész lőn megfelelni:
„Te akarod-é én tanácsomat tudni,
Vagy elröjtött nagy titkaimat vizsgálni?
Az mellyeket teneked nem lehet tudni.

27

Ostorom szolgámra nem tiltom hogy szálljon,
Melynek nem kell törődni semmit halálon,
Akarom, néki könnyebbségére szálljon,
És lelkének hüvösülésére álljon."

28

Nem felele többet archangyal Istennek,
Hanem sugár szárnyait ereszté égnek;
Röpüle mindaddig, és nem nyugovék meg,
Míg Alectót pokolban nem találá meg.

29

Száz lánccal van kötve, száz belincs az kezén,
Kigyókbul áll haja, s kötelöznek fején,
Véres mérges tajték foly ki az két szemén,
Dohos kénkűpára jün ki rút gégéjén.

30

Ily furiát archangyal megszabadita,
És Isten hatalmával neki igy szólla:
„Alecto, az Isten nékem parancsolja,
Hogy tégedet küldjelek Törökországban.

31

Szultán Szulimánnak szálljad meg az szüvét,
Neveld magyarokra ű haragos mérgét,
Vigye rájok nagy rettenetes fegyverét,
Rontsa uraságát és minden erejét."

32

Örül az furia, nem késik pokolban,
Röpülését tartja nagy Törökországban,
Éjfélkor érkezék Konstantinápolyban,
Ottan beférkezék Szulimán házában.

33

S hogy inkább hamarább elhitesse véle,
És hogy megrettenést szüvében ne tenne:
Magára nagy Szelimnek formáját véve;
Szelim Szulimánnak atyja volt míg éle.

34

„Fiam te aluszol, igy kezdé beszédét,
S nem vészed eszedben Istennek kegyelmét,
Hogy erőt adott néked és vitézséget,
Jó eszt, jó tanácsot, és elég értéket.

35

Aluszol te mastan, és nem mézsz elődben,
Mely nagy fölyhöt kerenget Károl elődben,
És hogyha idején nem vészed eszedben,
Itt fogsz megnyomatni aluvó helyedben.

36

Higgyed, higgyed az én megőszült fejemnek,
Hogy ha üdőt nékik adsz, téged elvesztnek
Országostul káurok, hitetlen ebek;
Mert ha egyességek volna, van erejek.

37

Lesz is, mert alkusznak; de te menj ű rájuk,
Ne késsél, és ne hagyj üdőt alkudniok.
Igy rontattatának tűlem mamalukok,
Igy megverém Campsont, s romlának sirusok.

38

Kelj fel, éles kardot köss az óldalodra,
Indulj meg hadaddal tévölygő magyarra;
Én leszek melletted, és minden dolgodra
Vigyázok hűséggel s minden nyavalyádra.

- -

42

Ne félj, hogy segétse senki magyarokat,
Mert jól esmerem én bolond kaurokat,
Míg nem látják égni magok házokat,
Nem segéti senki meg szomszéd házokat.

43

Ne félj, mert lám mondom, én lészek melletted,
Az szent Mahomet is vezeti kezedet.
Osztán, édes fiam, az vitéz embernek
Kell valamit engedni az szerencsének."

- -

46

Nagy vigan Alecto eltünék ott mindjárt,
Mert látá, haragra gyujtotta Szulimánt;
Ü penig felugrott: „Fegyvert! fegyvert!" kiált,
Mert szintén eszeveszett Alecto miát.

- -

49

Felkelvén ágyából ü megparancsolá,
Hogy minden vezér táborában szállana,
Válogatott néppel, kinek mint hatalma,
Valaki bégséget és timárt tartana.

- -

52

„Vezérek és basák, ti okos vitézek,
Kiknek eszek után sok birt népet nézek!
Ti vagytok tartói én erősségemnek,
Ti meghóditói pogány kereszténnek.

53

Im mi állapatunk, látjátok, miben van;
Erős birodalmunk henyélést nem kiván,
Az mit karddal nyertünk, nem tartja meg déván;
Fegyvert s erős vitézt birodalom kiván.

54

Evvel győztük mi meg keresztény világot,
Az mely inkább kiván fizetni harácsot,
Hogysem vitéz módon reánk vonjon kardot;
Evvel böcsültetjük mi musulmánokat.

- -

57

Igaz, nem tagadom, ha eggyesség volna
Köztök, bizony, nekünk nagy gondokat adna
Az egynéhány magyar, és megcsorbitaná,
Fényös koronánkat talán megrontaná.

58

De Isten ostora most szállott reájok,
Fösvénység, gyülölség uralkodik rajtok,
Nincs szeretet köztök, sem okos tanácsok,
Kiért esőben van fényös koronájok."

- -

1. Mivel indul az eposz?
2. Miért haragudott meg Isten a magyarokra?
3. Milyen bűneik voltak?

***Az eposz tartalmát, a szigeti harcok epizódjait tanultátok az előző osztályban. Elevenítsétek fel, ha mégsem olvastátok volna, most olvassátok el elejétől végig! A következő szemelvényben a szultán haláláról, végül Zrínyi hősi haláláról olvashattok.

Tizenötödik ének

1

Bán végső óráját közelgetni látja,
Az egész seregét csoportba hivatja,
Azokat is, az kik mentek volt az harcra,
Kik közül Deli Vid ott maradt csak maga.

2

És így szól őnékik: „Vitézek, látjátok,
Most mi állapatban velem eggyütt vagytok:
Nem csak kárt hoznak ránk törökök, tatárok,
De tüz, de vas, de minden elementumok.

3

Mindenképpen próbál az Isten bennünket,
Valamint az ötvös tüzben arany müvet;
És mivelhogy látja az mi hüségünket,
Égben szép koronát nékünk készíttetett.

4

Nem haragszik már ránk, mert itt büntetését
Megvette büneinkért, s igaz törvényét
Beteljesitette: most hüség érdemét
Az nagy menyben készíti, s oda visz minket.

5

Ne irtózzunk azért mi halálra menni,
Mely örök örömre grádicsot fog adni.
Ma, vitézek, éltünket el kell veszteni,
És ma minden próbánkat lepecsétölni.

6

Mi vitézül éltünk, vitézül meghaljunk,
Egész ez világnak evvel példát hagyjunk.
Ma mi tisztességet nevünkre szállítunk,
Mai nap szépéti minden elmult dolgunk.

7

Nem hurcol bennünket pogány eb porázon,
Nem visz minket császár kötve triumfuson;
Végső óránkon is az török romoljon,
Lássa, keresztyénnel hogy az Isten vagyon.

8

Mivel az tüz miát itt nem maradhatunk,
Mihent Isten engedi az hajnalt látnunk,
Kimenjünk az várbul, és ott megmutassuk:
Kik voltunk éltünkben, most is azok vagyunk."

9

Igy monda nagy Zrini, s az egész vitézek
Örömmel mondásához valának készek;
Száll Márs mindenikben, s az ő vitéz szemek
Bátorságban villámnak, mint gyémántküvek.

10

Hangas zöndülés lén az vitézek között,
Mint mikor kemény szél megfuja az erdőt;
Mindenik csak alig várja azt az üdőt,
Az mikor Istenhez bocsáthassa lelkét.

11

Paizst, páncérokat, szablya-hüvelyeket,
Magoktul elhányák minden nehézséget,
Mert jobban kivánják ezeknél sebeket,
Mellyek által égben eresztik lölköket.

12

Zrini penig megyen az gazdag tárházban,
Minden drágaságot ő rak egy rakásban,
Visz tüzet alája osztán egy fáklyában,
Mind füstbe bocsátja, az mennyi kincse van.

13

Egy dolmánt, egy mentét csak választ magának,
Az mely legszebb vala mind közte azoknak;
Ebbe szokta mutatni magát az udvarnak,
Ebbe menyegzőknek és triumfusoknak.

14

Két arany perecet választa azután,
Evvel jelt csinála vitéz uri karján;
Egy kócsagtollat is szegeze sisakján,
Száz aranyat kétfelé tett dolmányában.

- -

38

Halhatatlan sereg levegőn megálla,
Csak maga Gábriel Szigetben leszálla,
Zrini hogy halálhoz elkészült, találá,
És szintén Istennek esedezik vala.

39

Eleiben tünék Gábriel szárnyával,
Méltóságos vala angyali ruhával;
Az ő teste vala befödve biborral,
Az keze fegyveres lángoló palossal.

40

Az másik kezében egy szép pálmaágot
Koszoruval eggyütt magassan föltartott.
A sötétes házban fényességet hozott;
Gábriel Zrininek akkoron igy szóllott:

41

„O, seregek urának kedves szolgája,
Egész keresztyénségnek vitéz virágja!
Te voltál Jézusnak megszentelt hadnagya:
Ihon az Istennek az ő koronája!

42

Ezt küldi tenéked az hadverő Isten;
De mást készittetett, az ki lesz fejeden,
Fényes csillagokbul kötve lesz örökkén,
Fogod azt hordozni az magas egekben.

43

Angyali légiót küldött Isten néked
Te segétségedre, kivel meggyőzheted
Ezt az nyavalyában zabált ellenséged,
Kik pokolbul jöttek kevélyen ellened.

44

Azért vidámits meg emberi szüvedet,
Duplázd meg utolján nagy vitézségedet;
Ne lássa vén tolvaj elvágott fejedet,
Hanem az föld alá küldd előbb ü lelkét."

45

Igy monda az angyal és megvidámitá;
Mennyei sereget égbül leszólitá;
Nem messzi Lucipert seregestül látá,
Archangyal előtte igy száját megnyitá:

46

„Mit csináltok itten? o, ti nyomorultok!
O nagy kinokban is fölfuvalkodottok!
Világnak Istenét talán nem látjátok,
Mely nagy menyküvekkel fegyverkezett rátok?

47

El vagyon végezve Isten titkaiban,
Hogy kik itt meghalnak mostan Szigetvárban,
Mivelünk menjetek Isten országában;
Mit vártok reájok hát itten heában?

48

Menjetek, átkozottak, az föld gyomrában,
Ottan bünösöket zaklassátok kinban;
Fussatok el gyorsan sötét Acheronban,
Az a' ti helyetek örökös átokban."

- -

54

Zrini jól esmérvén életének végét,
Ötszáz bátor vitézt számlál maga mellett;
Minthogy nem türheti immár égő tüzet,
Kiviszi magával azért mind ezeket.

55

És az várbul kimegyen nagy bátor szüvel,
Előtte törökök futnak szerte széllel;
Az piacon megáll, és szörnyü szemével
Nézi, hogy hon vagyon pogány sok sereggel.

- -

97

Szulimán jó lóra ülni igen siet,
De bán gyorsasága már régen ott termett,
Tizet ottan levág császár segitségét
Igy császárnak osztán Zrini szólni kezdett.

98

„Vérszopó szelendek, világnak tolvaja,
Telhetetlenségednek eljütt órája;
Isten büneidet tovább nem bocsátja,
El kell menned, vén eb, örök kárhozatra."

99

Igy mondván, derekában ketté szakasztá,
Vérét és életét az földre bocsátá;
Átkozódván lelkét császár kiinditá,
Mely testét éltében oly kevélyen tartá.

100

Ez volt vége az nagy Szulimán császárnak,
Ez az ő nagy hires hatalmasságának.
Az Isten engedte gróf Zrini Miklósnak
Dicséretit ennek hatalmas próbának.

101

Mikor bán visszanéz, meglátja távulrul
Elmaradt serege török kard miát hull,
Mint pásztor nyájához, ő hamar megfordul,
És igy szól hozzájok nagy hangos torkábul:

102

„Eddig éltünk vitézek, tisztességéjért
Annak, ki körösztfán holt szabadságunkért:
Ma meghaljunk örömes, és jó hirünkért
Vitézül meghaljunk azért mindezekért.

103

Ahon nyitva látom Istennek országát,
Ahon jól esmérem nagy Eloim fiát!
Esmérem, esmérem az Isten angyalát,
Rothatatlan ágbul tart nékünk koronát."

- -

106

Nem mér az nagy bánhoz közel menni senki,
De jancsár-golyóbis Zrinit földre veti:
Mellyében ez esett, más homlokát üti,
Vitézivel eggyütt az földre fekteti.

107

Angyali legio ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos musikával.
Gábriel bán lelkét két tized magával,
Földrül felemeli gyönyörű szárnyával.

108

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben igy viszik ezeket.
Egész angyali kar szép musikát kezdett,
És nékem meghagyák, szómnak tegyek véget.

109

Vitézek Istene! ime az te szolgád
Nem szánta éretted világi romlását;
Vére hullásával nagy bötüket formált,
Illy subscribálással néked adta magát,
Ő vitéz véréért vedd kedvedben fiát.

1. Sziget tehát elesett, a magyarok odapusztultak, de Isten megbocsátott nekik. Miért?
2. Miben nyilvánult meg ez a megbocsátás? A barokk stílus melyik jegyét vélitek felfedezni ebben?
3. A csatavesztésből erkölcsi győzelem lett. Magyarázzátok meg ezt a kifejezést! Ti hogyan értitek?

4. Az utolsó küzdelem alapján mondjátok el, milyen jellemvonásai mutatkoztak meg:
   a) a szultánnak;
   b) Zrínyinek!
5. Értékeljétek ezeket a végzetes eseményeket! Esetleg tudtok-e jelzőt mondani mindegyikre külön-külön?

* * *

1. A *Szigeti veszedelem*ben megörökített csataképek, harci jelenetek nem a képzelet szülöttei. Mivel tudnátok bizonyítani, hogy a költő Zrínyi Miklós személyes élményeit tükrözik az ábrázolt csatajelenetek? Olvassátok fel a hőskölteméný ezt bizonyító sorait!
2. Mondjátok el saját szavaitokkal, hogyan ábrázolta a költő hőse külsejét!
3. Mi volt a *Szigeti veszedelem* című eposz megírásának célja?
4. Mit példáz a költő dédapjának hősies küzdelmével saját kortársai számára?
5. A hadvezér Zrínyi és a költő Zrínyi Miklós egyaránt felismerte: a roppant erejű török sereg nem legyőzhetetlen, ezért vállalni kell a harcot, a vele járó dicső halált. Hogyan ábrázolja a költő a hős Zrínyi megdicsőülését?
6. Zrínyi Miklós műveiben gyakran szereplő, vissza-visszatérő jelkép a penna és a szablya. Mit jelentenek ezek? Figyeljétek meg, hogyan jelennek meg ezek a motívumok az eposz végén! A pennával vagy a karddal szerzett dicsőség fontosabb a költő számára?

Az eposz

Az **eposz** vagy **hőskölteméný** a verses epikai (elbeszélő) alkotások egyik legősibb válfaja. Szereplői rendkívüli tulajdonságokkal felruházott hősök, istenek, félistenek. Cselekménye gyakran egy nemzet vagy az egész emberiség sorsát érintő eseménysor, amelybe olykor közvetlenül beavatkoznak az istenek is. Főhőse rendkívüli képességekkel megáldott egyéniség, mégsem önállóan cselekszik, hanem valami fennkölt, felsőbb rendeltetést tölt be.

Az epizódok bősége, a részletezésre való hajlam jellemzi. Két típusát ismerjük: a **naiv eposz**t és a **műeposz**t. A naiv eposz szerzője és őrzője a nép. A műeposzok ezeknek a formai és szerkezeti hagyományait követik, de konkrét szerzőjük van. Naiv eposzok: az ókori előázsiai akkád *Gilgames,* az indiai *Mahábhárata* és *Rámájana*, a görög *Iliász* és *Odüsszeia*, a német *Nibelung-ének*, a francia *Roland-ének*, a finn *Kalevala* stb.

A legjelentősebb magyar műeposzok: Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem*, Vörösmarty Mihály *Zalán futása.*

A múlt tanévben megismerkedtetek az eposzi kellékekkel. Idézzük fel sorjában, melyek azok: **invokáció** (segítségül hívás), **propozíció** (a tárgy megjelölése), **csodás elem(ek), in medias res** (a dolgok közepébe vágó kezdés), **enumeráció** (seregszemle). Jellemző még az eposzra az állandó jelzők és a hasonlatok gyakori használata.

1. Mit nevezünk eposznak?
2. Beszéljetek az eposzi hősökről!
3. Soroljatok fel néhány naiv és műeposzt! Mi a különbség a naiv és a műeposz között?
4. Bizonyítsátok be, hogy Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelme* eposz!

Mikes Kelemen

(1690–1761)

Mikes Kelemen 1690-ben régi székely családban született. Apja Thököly híve volt, ezért üldözték, s a császáriak börtönében fejezte be életét.

1707-ben egyik rokona ajánlására Rákóczi fejedelem maga mellé vette Mikes Kelement belső inasnak, majd két év múlva udvari bejárónak. Élete végéig a fejedelem hűséges, odaadó híve lett. Mellette maradt hányattatásában, számkivetettségében, bujdosásában. Vállalta azt is, hogy így sohasem láthatja viszont hőnszeretett hazáját, csak messziről, a hegyek ormáról kémlelhette „köpönyegét". Életében sok kiábrándulás érte a pártfogók, az eszmék, az elvek, de még a szerelem terén is. Egyetlen szerelme, Zsuzsika máshoz ment férjhez, és miután megözvegyült, akkor sem nyújtotta kezét Mikesnek, sőt el is utazott a közeléből Lengyelországba.

Mikes Kelemen összetett egyéniségében és hányatott sorsában az alapvető és a legfontosabb erdélyi származása volt.

Mindig székelynek mondotta magát, és székely népnyelvre fordította a francia írásokat. A székely ember befelé forduló, magát tanulmányozó szelleme talán benne kristályosodott ki a legtisztábban.

Amikor a száműzetés a rodostói szürke magányba taszítja, ahol a fejedelem környezetének észrevétlen kis porszeme, ahol minden komolyabb munkából ki van rekesztve, s ahol a francia látogatóknak fogalmuk sem volt arról, hogy nemzeti kultúrájuk első magyar nyelvű közvetítőjét látják – íróvá érik. Kifejezési formája a modern regény egyik előde, a levélformában megírt visszaemlékezés.

Mikes magára maradottságában kitalált egy nagynénit, ő lett a címzettje s egyben a múzsája is a *Törökországi levelek*nek. Postaládája pedig a tulipános láda, amely addig őrizte titkait, amíg halála után egy bizonyos Mészáros nevű

ember meg nem találta őket. Végül Kultsár Istvánhoz, egy lapszerkesztőhöz, íróhoz kerültek, ő jelentette meg 1794-ben. A dátummal gondosan ellátott levelek tanúsága szerint az utolsót Mikes akkor írta, amikor már megengedték a levelezést a rokonokkal. (Addig úgyanis tiltva volt.)

A levélregény mint műfaj a XVII. században újraéledt, Mikes korában Franciaországban virágzott. Itt ismerkedhetett meg e műfajjal, amely igen alkalmasnak bizonyult a száműzetés idején túlburjánzó lelki sérelmeinek formába öntésére. A levelet író ember nyílt, nincsenek kötöttségei. A levélforma megengedi a könnyebb társalgási stílust, viszont feltételezi az őszinteséget, a közvetlenséget.

Mikes leveleskönyvében minden elfér: a bujdosók életének leírása, kis történetek, anekdoták, nép- és tájrajzi leírások Törökországról stb. Leveleinek szépségét és értékét írójuk vonzó emberi tulajdonságai – szerénysége, szeretetre méltó volta, hűsége, az emberi gyengék megértése, hazaszeretete, csendes önszemlélése – határozzák meg.

TÖRÖKORSZÁGI LEVELEK

LXXVII

Rodostó, 4-dik Dec. 1726.

Pola téti! Nénikám, két esztendő múlva; mert már két holnapja, hogy innét eltűntem volt. Nem lehet örökké csak egy helyben ülni – az egészségnek használ a járás, és a restség mellől el kell némelykor szökni. Meg is csalod magadot, ha azt gondolod, hogy nagy mulatságom volt a faluban, ahol voltam szüreten. Legnagyobb gyönyörűségem a volt, hogy itt addig nem voltam, és ott baj nélkül töltöttem két holnapot – egy holnapig néztem, mint szűrnek: egy holnapig pedig eleget jártam; mert itt az ősz legszebb része az esztendőnek, a szüret pedig a legszomorúbb része a mulatságnak, nem úgy mint nálunk, hogy a sok szedőt, szedőnőt látja az ember – az úri asszonyok, leányok oda kimennek, ebédelnek, és mulatják magokot – a bort édesebbé teszik jelen-valólétekkel, és szedésekkel. Itt pediglen a szőllősgazda megfogad két vagy három embert, azok szedik, és puttonyokban a szőllőt haza hordják, és kiki a maga házánál szűr igen nagy csendességgel.

Minthogy a szőllőről vagyon a szó, Constancinápoly körül láthatott kéd olyan vastag szőllőfát, mint egy szilvafa, a szőllőszemek is rajta vannak olyan nagyok, mint egy szilvaszem. De a nagyságát nem csudáltam úgy, mint azt, hogy némely ágain érett szőllő vagyon; némelyeken a szőllőszem még nem nagyobb az egresnél; más ágakon még akkor kezd virágozni. E szép dolog, hogy egy szőllőfán ilyen háromféle jövést láthatni, és ez mind így vagyon tavasztól fogvást télig. Erről talán már írtam volt kédnek, de nem jut eszembe. De arról nem írtam, hogy egy görög püspök házánál láttam olyan nagy

rozmarintfát, mint egy közönséges fűzfa. Mindezek fel nem találtatnak Zágonban, de ellehetünk nálok nélkül – itt sincsen szilvafa, se fenyőfa.

Egynehány rendbéli leveleidet találtam itt, édes néném, amelyekben egy kis kegyetlen bosszantások vannak, de könnyű annak tréfálódni, akinek szíve helyén vagyon.

Nincsen kegyetlenebb dolog megválásnál,
Titkos barátjától való távozásnál:
De csak az időhöz kell magunkot szabni,
És suhajtásunkot a szívünkben zárni.

Azt szokták mondani, hogy a megorvosolhatatlan dolognak nincsen jobb orvossága az elfelejtésnél. Nehéz, de az idő ád arra valami kis segítséget, azután az okosság is ád erőt a tűrésre. Nem próbáltam, de hiszi-é azt, hogy a szeretet is megavasodik, valamint a szalonna – a távul való létel avassá tészi. Mindazonáltal nincsen szebb dolog az állhatatos barátságnál. Franciaországban egy úri iffiu jegyben lévén egy kisasszonnyal, nem tudom, hogy az iffiat a tengeri tolvajok elfogják, és Áfrikában eladják, és egynehány esztendőkig semmit nem hallhattak felőle. Addig a leányt sokan kérték, de a mátkáját szeretvén, hűségit meg akarta hozzája tartani. Sok idő múlva valamely rabok arról a földről megszabadulván hírét vették a legénynek, hogy ilyen helyen ilyen nevű török úrnak a rabja. A leány azt megtudván, egy jó leány barátjával összebeszéll, férfiúköntösbe öltöznek, és a leány annyi pénzt viszen el a háztól, amennyivel gondolja, hogy kiválthatja. Tengerre ülvén, Áfrikába érkezik, felkeresi a mátkáját, aki is csak elcsudálkozik a dolgon. Azután a törökkel beszélnek a váltság felől, de a pénz nem volt elég, amelyet a leány vitt volna. Tanácsot tartanak hárman, hogy mit csináljanak. Vagy a leánynak, vagy a férfiúnak visszá kelletett menni több pénzért. A férfiú azt tanácsolta, hogy nincs más mód benne, hanem, hogy a leány menjen visszá a pénzzel, és talám valami atyjafiai kiszabadítják. A leány erre reá nem állott, mondván: „Ha én visszámegyek, soha semmit cselekedhetem éretted, és a szülőim úgy fognak reám vigyázni, hogy soha többé visszá nem jöhetek; hanem mi a társammal itt maradunk rabságban helyetted és te menj el, szerezz annyi pénzt, amennyi kívántatik a többihez." A férfiú erre teljességgel nem akart reá állani, mondván: hogy azt nem cselekedheti, hogy rabságban hadja, a legnagyobb oka az, hogy, ha a török meg találja sejdíteni, hogy nem férfiak, hát annyi pénzen sem fogja kiadni, és rabságban marad. A leány erre felelé: csak eredj, cselekedjél úgy, amint elvégeztük; mert ha szinte úgy lenne is, amint mondod, hogy a gazdád reánk üsmérve; az apámnak vagon annyi, hogy kiválthat. Az iffiu a végezés szerént a gazdájának mindeneket megmonda, és a két leányt helyében hagyá. Franciaországban érkezvén, ott csakhamar megszerzé a pénzt, és a gazdájához visszátére, aki is amég ő oda járt, megtudta, hogy nem férfiú, hanem leány rabokat hagyott helyében, mert a leány nem tehetvén másként, mindeneket megvallott volt a töröknek. Aki is szépnek találván mátkájához való hűségit,

elbocsátá őket, és mind a hárman szerencsésen visszáérkezének hazájokban és házokhoz – és a lakodalom csakhamar meglett azután. Talám, édes néném, a föld alatt lakó emberek is lakadalmaztak, és táncoltak; mert tegnap előtt nagy földmozgást érzettünk alattunk. Azt gondoltuk, hogy valamely szekérre tették az egész várost, és úgy visznek valahová. Mindannyi földindulások között is kéd szolgája, édes néném.

LXXXVIII

Rodostó, 24. Martii, 1728.

Kedves néném, tegnap egy kevés sírás, könyveknek forrási voltanak itt nálunk. A pedig azért volt, hogy György herceg tegnap elmene innét egy francia hajón Franciaország felé. Legnagyobb fogyatkozást azt találom benne, hogy magyarul nem tud. De a nem az ő vétke. Németek nevelték, akik csak a Miatyánkot sem engedték volna, hogy magyarul megtanulja. Vagyon ugyan egy kis anyai természet benne; de idővel talám elhagyja. De másként jó szívű. És ahová megyen, az az ország még nagy hasznára lehet; mert jó iskola. A szegény urunk, aki is igen szereti a gyermekeit, nehezen válék meg tőlle. De ebben az országban mit lehet tanulni, azt tudjuk: sohult pedig úgy el nem unja az ember magát, mint itt, mert; semmi üsmeretséget nem vehet, senkihez nem mehet, és ha csak valamiben nem szereti magát foglalni, mindenkor a nagy unadalomban forog. Hogy pediglen minden úgy töltse az időt, mint a mi urunk, arra az Isten ajándéka kévántatik; mert ebédig az olvasásban és az írásban tölti az időt; ebéd után pedig, aki látná, azt mondhatná, hogy valamely mesterember; vagy fúr, vagy farag, vagy az esztergában dolgozik. És az ő gyönyörű szakálla sokszor tele forgáccsal, hogy maga is neveti magát. És úgy izzad, mintha munkája után kellene enni kenyerét. Őtet minden csudálja; ő pedig neveti az olyat, aki azon panaszolkodik, hogy elunja magát. Ritka, édes néném, aki így tudja az időhöz alkalmaztatni magát, mind pedig, hogy úgy mondjam, az időt magához alkalmaztatni. A fia, azt úgy végben nem vihetvén, jól tette, hogy elment. Kívánjunk neki szerencsés útat, és hogy hazáját még láthassa meg. Hát mi? Mi is azért éljünk egészségben, még Istennek teszik.

CCVII

Rodostó, 20. Dec. 1758.

Kedves néném! nemcsak mi, hanem az egész emberi nemzet olyan, mint a halálra ítéltetett rabok, akik nem tudják, mikor viszik ki a halálra. A mi sorsunk éppen olyan. Mennyi urakot, nemes embereket temettünk már el, kit egy, kit más esztendőben? Úgyannyira, hogy már csak ketten maradtunk volt Zay úrral. Az Isten azt is kivevé a bujdosásból 22-dik Octobris. Már most egyedűl maradtam a bujdosók közül, és nem mondhatom, mint eddig, hogy hadd vigyék

ki ezt vagy amazt előre; mert egyedül maradván, nekem kell kimenni az áldozatra. A Csáki úr halála után Zay urat tette volt a porta a magyarok fejévé, akik ebben az országban vannak a császár protectiója alatt. Halála után a portára kelletett mennem, hogy hírré adjam halálát. A szokás szerént engemet tettek básbúggá. Mert azt jó megtudni, hogy akik ebbe az országba az öreg Rákóczival jöttünk, azok közül csak én maradtam. Hanem akik most velem vannak, azok újak. Micsodás a világ! Mennyi változáson mentem már által, de az Istennek gondviselése mindenkor velem volt, és vagyon mindnyájunkkal. Egész predikációt csinálhatnék a siralomnak völgyében lévő változó életünkről. Amely változást mindaddig próbáljuk, valamég az örömnek hegyére nem megyünk.

Vagyon immár egynehány napja, hogy ide visszáérkeztem. Mit rendel az Úr ezután felőlem? az ő kezében vagyok. Hanem azt tudom, hogy a pornak porrá kell lenni. És boldog az, aki nem az Úrnak, hanem az Úrba hal meg. Annyi hosszas bujdosásom után kell-é mást kívánnom annál a boldogságnál?

Az első levelemet amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendős voltam, eztet pedig hatvankilencedikbe írom. Ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit a haszontalan bujdosásban töltöttem. A haszontalant nem kellett volna mondanom; mert az Isten rendelésiben nincsen haszontalanság; mert ő mindent a maga dicsőségire rendel. Arra kell tehát vigyáznunk, hogy mi is arra fordítsuk, és úgy minden irántunk való rendelése üdvességünkre válik. Ne kívánjunk tehát egyebet az Isten akaratjánál. Kérjük az üdvességes életet, a jó halált, és az üdvességet. És azután megszűnünk a kéréstől, mind a bűntől, mind a bujdosástól, mind a telhetetlen kívánságtól. Amen.

Szómagyarázat:

kéd – (*rég.*) kend, népies megszólítás; **György herceg** – II. Rákóczi Ferenc második fia; **sohult** – sehol; **básbúg** (basbog) – vezető, parancsnok (török), a bujdosók feje

1. Hány részre oszlik a 77. levél? Mi van az elsőben leírva? Miről szól a második?
2. Hangulatilag eltér-e a két rész?
3. Mi a második rész tanulsága?
4. Rákóczi melyik jellemvonását domborítja ki Mikes a 88. levélben?
5. Mivel végződik a 88. levél?
6. Az utolsó levél a magára maradt bujdosótól származik. Milyen a levél hangulata?
7. Mit ír: hány évet töltött Mikes Rákóczi szolgálatában? Hányat a bujdosásban?
8. A 207. levél utolsó bekezdése olyan, mint egy ima, vagy mint egy végső búcsúvers. Ti mihez hasonlítanátok?
9. Beszéljetek Mikes egyéniségéről az életrajz és a levelek alapján!

A kuruc kor története

Zrínyi jól látta, hogy a törökön kívül a magyarságnak van egy veszedelmesebb ellensége: a Habsburg Birodalom, annak terjeszkedő politikája. Az általa sürgetett mozgalom létezett a XVII. század elejétől.

A Habsburg-ellenes függetlenségi harc Bocskay István vezetésével indult. Bocskay nyomdokain haladt Thököly Imre is, majd a függetlenségi politika utolsó nagy képviselője, II. Rákóczi Ferenc. (A történelem számon tart még sok patinás nevet, érdeklődjetek utánuk!) A Zrínyi által felvázolt célok mellett a Rákóczi-szabadságharc a jobbágyság terheinek enyhítésére is irányultak. Érthető, hogy a parasztság tömegestől csatlakozott a fejedelem seregéhez. A mozgalom vallási színezete onnan ered, hogy a Habsburgok hithű katolikusok voltak, így az egyik áramlatnak érthetően protestáns jellege lett. A szabadságharc katonáit **kurucoknak**, míg a császáriak oldalán álló zsoldosokat **labancoknak** nevezték. A kuruc szót a latin kereszt (cruciatus) szóból származtatják, utalva ezzel a Dózsa-vezette keresztes parasztháborúra (1514). A labanc elnevezés pedig valószínű a császári zsoldosok gondozatlan, fésületlen, „lobancos" parókáiból ered.

A Rákóczi-szabadságharc 1703-tól 1711-ig tartott. Sok dicsőséges győzelem és még több árulás kísérte útján. Kárpátaljai vonatkozásai nem elhanyagolhatóak. A munkácsi várat még Rákóczi nevelőapja, Thököly Imre képezte ki védelmi gócponttá, majd édesanyja, Zrínyi Ilona védte és tette bevehetetlenné hosszú időkre. Neveltetését, Habsburg-ellenességét, hazaszeretetét a családból hozta. Birtokai többek között Beregszász, Munkács vármegyében voltak. Királyszállás, Tiszaújlak, Salánk, Dolha – és még sorolhatnánk a helységneveket – büszkélkednek ma is a fejedelemmel. Az itt lakó ruszinok szintén vezérüknek tartották Rákóczit és csoportosan vonultak a tarpai Esze Tamás zászlaja alá, amelyet Beregszászban és Mezőváriban bontott. (A felsorolás szegényes, gyűjtsetek a témához kapcsolódó helyi anyagot!)

A szabadságharc elvesztése után Rákóczi és hívei bujdosásra kényszerültek. Lengyelország, Franciaország s végül a törökországi Rodostó adott nekik menedéket. De Magyarországra már nem volt visszaút.

A kuruc költészet azoknak a vitéz énekeknek a folytatója vagy utóda, amelyek még a török időkben születtek (1699-ben űzték ki a törököt). Ezek az énekek vagy átszövegeződtek, vagy összeolvadtak, új tartalommal kiegészülve. A még megmaradt végvári vitézek is kurucokká lettek. A kuruc költészet szerzője nagyobb részt ismeretlen, soknak a neve a szájhagyományozás folytán kikopott az emlékezetből.

Szövegük is változott, ahogy változott az előadója és az előadás helye.

A szabadságharc kezdetén keletkezett énekek nyíltan agitáló németellenesek. Tele vannak reménységgel, a győzelembe vetett hittel. A lelkesedés teremtette meg a kuruc toborzókat, táncdalokat. Ilyen a *Csinom Palkó, Magyarország, Erdély, hallj új hírt...*, az *Erdélyi hajdútánc, Siralmas ének az szömörei harcról, Buga Jabak éneke* és mások. A fájdalom, a levertség érzése – de nem a kiábrándultságé – szólal meg egy-egy sikertelen összeütközés után.

A kései kuruckköltészet jellegzetes műfaja a bujdosóének. Bujdosó vers az *Őszi harmat után, Zöld erdő harmatját, Egy bujdosó szegénylegény* stb.

A Rákóczi-szabadságharc bukása után a kuruc nóta nem némult el, tovább éltek a virágénekek és a kesergők. Az utóbbi egyik legszebb példája a Rákóczi-

nóta, amely sokáig ébren tartotta a vezér szellemét. A XVIII. századi elnyomott magyarság titkos himnusza lett. A szöveg többszöri átdolgozása és megzenésítése után jutott el Liszt Ferenchez, s ezek, valamint a kuruc korból származó fuvós zenei motívumok, a verbunkosok fordulatai ihlették arra, hogy megkomponálja a Rákóczi-indulót.

1. Mit tudtok a kuruc mozgalomról? Kik voltak a kurucok és kik az ellenfeleik?
2. Mi volt a mozgalom célja?
3. Mit tudtok a Rákóczi-szabadságharcról? Ki volt Rákóczi?
4. Beszéljetek a mozgalom helyi vonatkozásairól!
5. Hogyan kapcsolódott a kuruc költészet a kuruc mozgalomhoz és a Rákóczi vezette szabadságharchoz?
6. Milyen tematikájuk volt a kuruc nótáknak? Hogyan terjedtek? Miben hasonlítottak a népköltészethez?

RÁKÓCZI-NÓTA

Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged mikép
Szaggat és tép!
Mire jutott állapotod,
Romlandó cserép.
Mint egy kedves eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a Sasnak körme között*

*Sas – *itt*: a császári címer kétfejű sasmadara

Fonnyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép,
Mikor lész már ép?
Megromlottál, mint cserép.
Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép?

Jaj, Rákóczi, Bercsényi
Magyarok híres vezéri,
Bezerédi!
Hová lettek magyar népnek
Vitéz vezéri,
Nemzetünknek hírszerzői,
Fényes csillagi,
Ocskai?
Az ellenség mindenfelől
Őket emészti,
Űzi, kergeti,
Búval epeszti,
Közinkbe sem ereszti.
Jaj, hát szegény nemzetünket
Miképp mellyeszti!

Jaj, országunk, jószágunk,
De főképp mi magunk
Mint nyavalygunk;
Az idegen nemzetségnek
Rabjai vagyunk.
Jaj, naponként mind elfogyunk,
Jót ne is várjunk,
Kívánjunk,
Mert hatalmas, diadalmas
Nemzet van rajtunk.
Jaj, meg kell halnunk,
Meg nem maradunk,
Nagy ellenség közt vagyunk.
Bizony méltán ezek miatt
Kesergünk, sírunk.

Országunknak, magunknak,
Jaj minden maradékinknak!
Mindazoknak,
Kik e földön nagy ínségben

Így nyomorkodnak.
Özvegyek panaszolkodnak,
Árvák zokognak;
Magoknak
Siralommal ártatlanok
Halált okoznak,
Úgy siránkoznak
És fohászkodnak.
Bánatjok nem apadnak,
Mert hazánkbul az ínségek
El nem távoznak.

Tenger rajtunk a fegyver,
Mert a német rajtunk hever,
S igen ver.
Mutogatja magát mint egy
Híres gavallér,
Nemzetünket hajtó pallér,
Nem szán, mint hóhér.
Akit ér,
Addig veri, meddig neki
Mindent nem ígér.
Látod, mely kövér,
Bőrében sem fér,
De mégis mind többet kér,
Alig vagyon országunkban
Miatta kenyér.

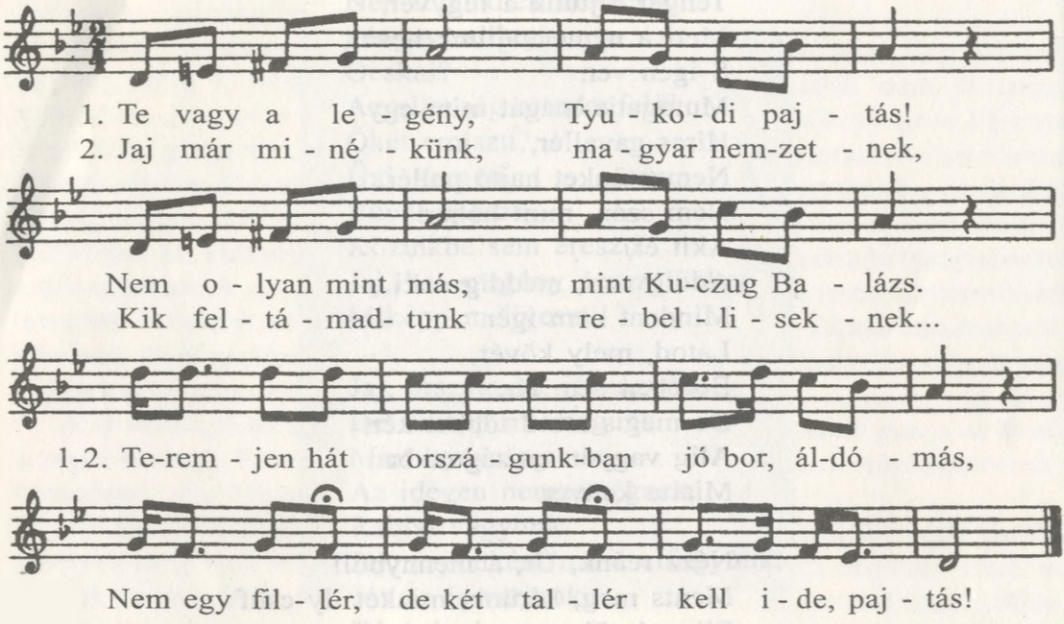
Nézz reánk, Úr, a mennybül!
Ments meg, kérünk, minket ily csúf
Ellenségtül,
Ki a híres magyaroknak
Vérébül épül.
Ne hagyd ily dühös ínségtül,
Rút ellenségtül,
Némettül
Gyaláztatni, mocskoltatni
Az írigyektül.
Ily dölyfös néptül,
Kínzó eszköztül,
Megfosztani nevétül,
Mindenkoron győzedelmes
Dicsőségétül!

Szómagyarázat:

mellyeszti – kopasztja, tépi; **pellengér** *itt*: hajcsár

1. Kiket sorol fel a *Rákóczi-nóta* a magyarok vezérei közül? Mit tudtok róluk?
2. Kit jelképez a Sas? A sasmadárnak milyen tulajdonságait ismeritek? Ezek közül melyek által lett a nagybetűs Sas jelkép?
3. Kiknek a sérelmeit sorolja fel a szöveg? Melyik az a versszak, amelyben a legtöbb panasz hangzik el? Mivel fejezi ki a nóta a legmélyebb siralmat, bánatot?
4. A hat versszakból melyek azok, amelyekben a nóta néven nevezi a magyar nép ellenségeit?
5. Mely költői eszköz fordul elő leggyakrabban a versben?

*KURUC KATONANÓTA A XVIII. SZÁZAD ELEJÉRŐL

2. Szegény legénynek olcsó a vére,
Két-három fillér egy napra bére,
Azt sem tudja elkölteni, mégis végtére
Két pogány közt, egy hazáért omlik ki vére!

3. Bort kupába, bort, embert a gátra,
Tyukodi pajtás, induljunk rája,
Verjük által a labancot a másvilágra,
Úgy ad Isten békességet édes hazánkra!

Gárdonyi Géza

(1863–1922)

Tankönyvünk elején szóltunk arról, milyen szoros összefüggésben van az irodalom és a társadalmi, politikai élet, hogy a történelem milyen hatással van az irodalomra. Így a török uralom is, amely 150 évig tartott, nem maradhatott nyom nélkül a magyar irodalomban. Még évszázadok múlva is emlékeztek azokra a sérelmekre, sebekre, amit a 150 év a magyar lélekben hagyott. Így Gárdonyi Géza is, aki már egy más történelmi kor szülötte, az 1848-as szabadságharc leverése után fogott tollat, hogy megírja az *Egri csillagok* c. nagyszabású regényét. A török uralom korában a magyarok dicső harcainak állít benne emléket. Ez a regény ma is az egyik legolvasottabb, legbecsesebb, legalaposabb, korhű írás a régmúlt történelmi korokról.

Gárdonyi 1863-ban született Agárdon, Fejér megyében. Apja Ziegler Sándor fegyverkovács, aki az 1848-as szabadságharc hírére Bécsből Pestre költözik és fegyvergyárat létesít, így segíti a szabadságharcot. Kossuth közeli munkatársa, Petőfi barátja, a szabadságharc hadnagya. A forradalom leverése után sorsa üldöztetés és menekülés, életének nagyon sok nehéz állomása volt, de 1848 fényét semmi nem halványította el szívében.

Gárdonyiban is leginkább az 1848-as magatartására büszke apa képe maradt meg, s irodalmi emléket is állít édesapjának: a *Gyermekkori emlékeim*ben fejezetet szentel neki, *A lámpás*ban bujdosása idejét mutatja be, az *Egri csillagok* hősét, Bornemissza Gergelyt szintén róla mintázza.

Gimnáziumi tanulmányait Sárospatakon és Pesten végzi, Egerben kap tanítói minősítést. A tanítói pályán csak tanítványai szereznek neki örömteli perceket, különben a tanítóskodás a szenvedés időszaka életében, de olyan időszak is, amely értékes tapasztalatokkal, élményekkel gazdagította. „Annyi kincset gyűjtöttem tanító koromban, hogy háromszáz évig is akadna mit írni" – mondogatta.

Négyévi tanítóskodás után a pálya elhagyására kényszerül, s 1888-ban Egerben telepedik le; itt a vár közelében kis házat épít, ahonnan nem mozdul ki haláláig. Itt is temették el a várban.

Az *Egri csillagok* c. regénye 1901-ben jelenik meg. Elmélyült kutatómunka eredménye: az író elsősorban az irodalmi forrásokat tanulmányozta, például Tinódi Sebestyén *Cronicá*ját, de merített a bécsi levéltár, a Nemzeti Múzeum, sőt a Konstantinápolyi Szultánmúzeum anyagából is, forgatta a török kosztümkönyveket, tanulmányozta a tárgyi emlékeket, még Konstantinápolyba is elutazott, hogy lássa a híres héttornyú börtönt.

Gárdonyi sokat töprengett azon, hogy milyen címet adjon regényének. Tulajdonképpen a regény bármelyik fejezetének címe lehetne regénycím is.

Az *Egri csillagok* c. mű a magyar ifjúság máig is legolvasottabb, legkedvesebb történelmi regénye. A felnövekvő nemzedék lapjairól tanulja az igaz hazaszeretetet, a bátorságot, a becsületet, a tiszta, áldozatra is kész barátságot és szerelmet. Ilyen sorsa csak jó regénynek lehet.

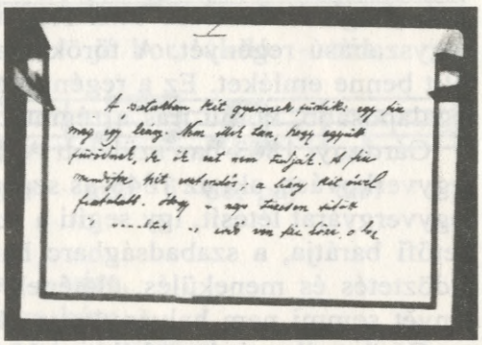
EGRI CSILLAGOK

(részletek)

I.

HOL TEREM A MAGYAR VITÉZ?

A patakban két gyermek fürdött: egy fiú meg egy leány. Nem illik tán, hogy együtt fürödnek, de ők ezt nem tudják: a fiú hétesztendős, a leányka két évvel fiatalabb.

Az Egri csillagok c. regény első kézírásos oldala

Az erdőben jártak, patakra találtak. A nap tüzesen sütött. A víz egy vápában szekérfordulatnyi tavacskává szélesült. Tetszett nekik.

Először csak a lábukat mártogatták bele, azután beleereszkedtek térdig. Gergelynek megvizesedett a gatyácskája, hát le-ledobta. Aztán az ingét is ledobta. Egyszer csak ott lubickolt meztelen mind a kettő.

Fürödhetnek: nem látja őket senki. A pécsi út odább van, túl a fákon. Az erdőben nem jár senki. Ha valaki meglátná őket, lenne is nemulass! Mert a fiúcska csak hagyján – az nem úrfi; de a leányka a tekintetes Cecey Péter úrnak a leánykája – k i s a s s z o n y – és úgy illant el hazulról, hogy senki se látta.

Még így csupaszon is látszik rajta, hogy úri galambka: fehér, mint a tej. Ahogy ugrándozik a vízben, két kis szöszke hajfonata röpköd a nyakán.

– Derdő – nevet a fiúnak –, uttyunk.

A Gergőnek nevezett vékony barna fiú háttal fordul. A leányka belékapaszkodik a nyakába. Gergő megindul a partnak, a leányka meg a víz színén lebeg és rugódozik.

Azonban, hogy a parthoz érnek, Gergő belefogódzik a kákabokor zöld üstökébe, és aggodalmasan néz körül.

– Jaj a szürke!

Kilép a vízből és körülfutkos, vizsgálódik a fák között. Szemlél a földre is: merre látja a nyomokat.

– Várjon, Vicuska – kiáltja a leánynak – várjon, mindjárt jövök!

S azon meztelen nyargal a homokon a pécsi út felé.

Néhány perc múlván egy vén szürke lovon tér vissza. A ló fején hitvány madzagkötőfék. Össze volt az kötve a lábánál, de eloldozódott.

A gyerek szótlanul csapkodja a lovat egy somfagallyal. Az arca ijedt-sápadt. Vissza-visszatekint. Hogy odaér a fürdőhelyre, a lónak a nyakába kapaszkodik, s lecsúszik, leugrik róla.

– Bújjunk el! – susogja dideregve. – Bújjunk el! Török jön!

A lovat egy-két rántással fához köti. Felkapkodja a földről a ruháját. S fut a két meztelen kis gyermek egy galagonyabokornak. Megbújnak, meglapulnak a bokor mögött az avarban.

Abban az időben nem volt ritkaság a török az utakon. S te, kedves olvasóm, ki azt gondolod, hogy az a két gyermek most ezen a nyáron fürdött a patakban, bizony csalódol. Hol van már az a két gyermek, hol? És hol a török és mindazok az emberek, akik ebben a könyvben eléd jönnek, mozognak, cselekszenek, beszélnek, nevetnek vagy jajgatnak? Por az mind.

Hát csak tedd félre az idei kalendáriumot, tisztelt olvasóm, és vedd elő gondolatban az 1533-it. Annak az évnek a májusában élsz te mostan. S János király az urad, vagy a török, vagy I. Ferdinánd.

Az a kis falu, ahová a két gyerek való, a Mecsek egy völgyében rejlik. Valami harminc vályogház, meg egy nagy kőház mindösszesen. Az ablakocskák olajos vászonból valók minden házon. Az úri házon is. De máskülönben olyan zsúpfedeles házak, mint a mostaniak. A kis falut erdei fák lombozzák körül, s a lakók azt gondolják, hogy a török sohse talál oda. Hogy is találna? Az út meredek, szekérnyom nincs. Torony sincs. Az emberek élnek, halnak a kis rejtek-faluban, mint az erdei bogarak.

Gergő gyereknek az apja kovács volt Pécsett, de már meghalt. Az asszony Keresztesfalvára húzódott az apjával, egy ősz öreg parasztal, aki harcolt még a Dózsa György lázadásában. Azért is talált menedéket a falu uránál, Ceceynél.

Az öreg néha lement az erdőn át Pécsre, hogy kolduljon, Abból éltek télen is, amit az öreg koldult. Az uraság házából csöppent olykor az asztalukra.

Hát azon a napon is a városból jött meg az öreg:

– Legeltesd meg a szürkét – mondotta az unokájának –, nem evett szegény reggel óta. Itasd is meg a patakban.

Így indult ki Gergő a lóval az erdőszélre. Útközben, ahogy elment az uraság háza mellett, a kis Éva kibújt a kertajtón:

– Derdő, Derdő, hadd menjek veled!

Gergő nem merte mondani a kisasszonynak, hogy maradjon odahaza. Leszállt a lováról, és vezette Évát, merre az kívánt menni. Éva arra kívánt menni, amerre a pillangók. A pillangók befelé röpültek az erdőnek, hát ők is arra futottak. Végre, hogy a patakot meglátták, Gergő fűre bocsátotta a lovat. Így kerültek ők az erdei patakba, és a patakból a galagonyabokor mögé.

Lapulnak. Reszketnek most a töröktől.

És a félelmük nem árnyékból való. Egynéhány perc múlván ropogás hallatszik a harasztban, és mindjárt rá egy strucctollas fehér töröksüveg jelenik meg a fák alatt, meg egy barna lófej.

A török szétnézeget, forgatja a fejét. A szeme megáll a szürkén. A maga sötétpej kis lovát kantáron vezeti.

Most már látni, hogy a török csontos arcú barna ember. A vállán diószínbarna köpönyeg. A fején tornyos fehér süveg. A félszeme be van kötve fehér kendővel. A másik szeme immáron a fa mellé kötött szürkét vizsgálja. Nem tetszik neki, látszik az arca fintorgásán. De azért eloldja.

Jobban tetszene neki a gyerek, akit a lovon látott. A gyerek kelendőbb a lónál. A konstantinápolyi rabvásáron háromszor annyit is adnak érte. De a gyerek nincs sehol.

A török megnézi egynéhány fának a hátát és felvizsgálódik a lombokra is. Azután magyar szóval kiált:

– Hol vagy, fiúcska? Gyere elő, kis pajtás! Fügét adok! Csak gyere elő!

A gyerek nem jelentkezik.

– Gyere elő, te! Ne félj, nem bántalak! Nem jössz? Ha nem jössz, elviszem a lovadat!

És csakugyan összefogja egy kézbe a két ló vezetékét, és viszi magával el a fák között.

A két gyerek némán és sápadtan hallgatta eddig a törököt. A fügekínálás nem oldotta fel őket a rémület dermedtségéből. Sokkal többször hallották otthon a V i g y e n e l a t ö r ö k! – szidást, meg a hajmeresztő török meséket, hogysem akármiféle édesgetésre előbátorodtak volna. Hanem mikor azt mondta a török, hogy elviszi a szürkét, Gergő gyerek megmozdult. Ránézett Évicára, mintha tőle várna tanácsot, s olyan arccal nézett rá, mint akinek tüske szúrja a talpát.

A szürkét viszik! Mit szólnak otthon, ha ő a szürke nélkül tér haza?

A kis Éva mindezekre a gondolatokra nem felelt. Holtszínnel kucorgott mellette. Nagy macskaszeme megnedvesült a rémülettől.

Azonban a szürke ment. Gergő hallotta a lépéseit. Nagy lomha lépései vannak a szürkének. A száraz haraszt egyenletesen csörög a lába alatt. Hát viszi a török, csakugyan viszi!

– A szürke... – hebegi Gergő síróra torzult szájjal.

És fölemeli a fejét.

Megy a szürke, megy. Csörög az erdei haraszt a lába alatt. Oh, a buta!

De most már megfeledkezik Gergő a félelméről, fölugrik és utána iramodik azon csupaszon a szürkének.

– Bácsi! – kiáltja reszketve – török bácsi!

A török megáll és elvigyorodik.

Jaj, de csúnya ember! Úgy vigyorog, mintha harapni készülne.

– Bácsi, a szürke – rebegi sírva Gergő –, a szürke a miénk...

És megáll vagy húsz lépésnyire.

– Gyere hát, ha a tietek – feleli a török –, nesze.

S elveti a kezéből a szürke kantárszárát.

A gyerek most már csak a szürkét látja. Ahogy a szürke nagy lomhán megindul, odaszökik és megkapja a kantárt.

Ebben a pillanatban ő is fogva van. A török nagy, erős ujjai átkapcsolják gyönge kis meztelen karját, s ő felrepül a másik lóra, a pejre, annak a nyergébe.

Gergő sivalkodik.

– Csitt! – mondja a török, előkapva a dákosát.

Gergő azonban tovább kiabál: – Vicuska! Vicuska!

A török arra fordítja a fejét, amerre a fiú. Keze a tőrön.

Persze, amint a másik kis meztelen gyerek fölemelkedik a fűből, visszadugja a dákosát és elmosolyodik.

– Gyere, gyere – mondja –, nem bántalak. – S megindul a két lóval a leányka felé.

Gergő le akar ereszkedni a lóról. Gergő hátán nagyot csattan a török tenyere. Gergő tehát bőg és ültön marad, a török meg otthagyja a két lovat, és fut a kislány után.

A szegény kis Vica bezzeg menekülne, de aprók a lábak, és magas a fű. Elbukik. Csakhamar ott rúgódozik és sivalkodik a török ölében.

– Csitt! – csap a török a gömbölyűjére – csitt, mert mindjárt megeszlek, ha el nem hallgatsz! Ham – ham!

A kislány elhallgat. Csak a szívecskéje ver, mint a marokba fogott verébé.

Azonban, hogy a lovakhoz érnek, kitör belőle a sikoltás:

– Apuska! Apa!

Mert a kétségbeesés azt gondolja, hogy elhallatszik a kiáltása minden messzeségre.

Gergő gyerek is bőg. Az öklét a szemén forgatva, sírja:

– Haza megyek! Haza akarok menni!

– Hallgass, rongy fattyú! – rivall rá a török – mindjárt kétfelé hasítlak!

És fenyegetően rázza öklét Gergő felé.

A két gyerek elhallgat. A leányka szinte ájult rémületében. Gergő csöndesen picsogva ül a pej hátán.

És mennek.

Kiérnek az erdőből. Gergő látja, hogy a Mecsek útján fölfelé szekerező török nép tarkállik. Lovas akindzsik, gyalog aszabok, tarka öltözetű szabad katonák. Virgonc kis lovakon ülve szállingóznak Pécs felé.

Az a csoport, amelyik előttük megy, valami tíz megrakott kocsit és szekeret kísér. A szekereken fehér ágynemű, szekrények, ágyfák, hordók, székek, vadbőrök, gabonás zsákok, rendetlen összevisszaságban. A szekerek mellett megláncolt lábú, hátrakötözött kezű bús rabok ballagnak.

A mi janicsárunknak három szekere és hét rabja van. Öten vannak még kék bugyogós, piros bakancsos, fehér sapkás janicsárok – csontkanál a dísz elöl a sapkájukon, egyiken fakanál – három pedig prémes sapkájú nagydárdájú aszab. A félszeműnek porral lepett fehér strucctoll leng a süvege elejétől hátra, csaknem a háta közepéig.

Míg bent időzik az erdőben, a három szekér félreállott oldalt az út szélén és helyet engedett a többi hazavonulónak.

A janicsárok nevetve fogadják a két gyereket meg a szürkét.

Mit locsognak törökül? Gergő nem érti. Róluk beszélnek meg a lóról, látszik rajtok. Mikor őrá néznek meg Vicuskára, mosolyognak. Mikor a lóra néznek, úgy integetnek, mint mikor az ember legyet kerget.

A török feldobja a két gyereket a kocsira, az ágynemű tetejére. Egy pufók hajadon ül ott, megláncolt lábú rableány, arra bízza őket. Azután egy szennyes zsákot old meg az egyik janicsár és mindenféle ruhát húzkod ki belőle. De az mind gyermekruha, Van közte kis szoknya, kis szűr, pitykés mellény, sapka, kalap, kis csizmák. A török előválaszt két kis inget, meg egy kis szűrt és feldobja a szekérre.

– Öltöztesd fel őket – mondja a félszemű a leánynak.

A leány körülbelül tizenhét éves. Parasztlány. Ahogy öltözteti a két gyermeket, megöleli és megcsókolja őket. Könnyes a szeme.

– Hogy hívnak, angyalkám?

– Vicuska.

– Hát téged, lelkecském?

– Gergő.

– Ne sírjatok, kedves. Velem lesztek.

– De én haza akarok menni – sírja Gergely.

– Én is – sírja a leányka –, haza...

A két gyerek odasimul a leányhoz. Vica a melléhez simul, Gergő az oldalához. Az meg magához öleli őket mind a két kezével és körülsimogatja, meg-megcsókolgatja könnytől nedves és piros orcájukat.

Szómagyarázat:

vápa – teknő alakú bemélyedés; **Mecsek** – hegység Magyarország délkeleti részén; **haraszt** – lehullott száraz lomb, avar; **dákos** – három- vagy négyélű, vékony pengéjű, hosszú szúrófegyver; **picsorog** – (gyermek) szipogva sír, pityereg; **ágyfa** – ágydeszka

1. Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regénye cselekményét két hőse gyermekkori élményének leírásával kezdi. Méghozzá azzal, amely meghatározó lesz egész életükre. Kiket ismertetek meg ebből a részből?
2. Milyen családból származott Gergő?
3. Ki volt Éva?
4. Hogyan ábrázolta Gárdonyi a török külsejét?
5. Hát viselkedéséből milyen jellemvonásaira tudtok következtetni?
6. Keressétek meg a térképen a Mecseket! Mondjátok el, hogyan ábrázolta ezt a tájat Gárdonyi Géza!
7. Milyen történelmi eseményekbe vezet be minket az író? Olvassátok el még egyszer azt a részt, amelyből ez kitűnik! Mit tudtok Magyarország történelmének erről a szakaszáról?

* * *

A rabok már jobbra-balra elfeküdtek a fűben, és az álmaikban keresték tovább a szabadulást. A pap is aludt. A karja a feje alatt. Bizonyosan vánkoson szokott aludni. A cigány hanyatt fekve aludt, a kezét a mellén összekulcsolva s a két lábát Y-ként szétvetve. Valamennyien mélyen aludtak. Csak Gáspár sóhajtott fel még egyszer álmosan-panaszosan:

– Nem látom én többé szép Eger városát!

Gergő is szundikált már. Elszundikált azonképp, ahogy naptól égett finom kis orcáját a tenyerében tartotta; csak éppen hogy a feje lejjebb süllyedt, a dunyha kihajló csücskére.

S már el is szenderült volna, ha a Cecey névre meg nem nyílik magától a füle kisajtója.

A cigányhóhér rekedt hangja mondta ezt a nevet és az ő törökje ismételte. Ott beszélgettek a kocsi mellett.

– Ceceynél, bizonyosan tudom, hogy Ceceynél – mondta a cigányhóhér.

– Dózsa kincse?

– Dózsa minden kincse. Már hát, ami akkor vele volt.

– És miféle kincsek azok?

– Aranykelyhek, aranykupák. Egy nagy aranytál is. Akkora, mint a kelő hold. Gyémántos, gyöngyös karperecek, nyakláncok, násfák. Minden no, ami urak kincse szokott lenni. Ha ugyan meg nem olvasztották egy részét rudakba. De akkor meg a rudakat találjuk nála.

– Itt az erdő alján?

– Itt. Azért is vonult ő félre a világtól is.

– Fegyvere is van?

– Gyönyörű ezüstmívű kardok. Ámbátor azokból csak vagy ötöt láttam. És fegyverderekak. Egyik szép könnyű, Lajos királyé volt. A padlása tele van. A szobájában tudom, hogy van valami hat vasasláda. Azokban lehet a legértékesebb holmi.

– Cecey... Sohasem hallottam ezt a nevet.

– Mert nem hadakozik már. Ő volt Dózsának a kincstartója.

A török a fejét rázta:

– Kevesen vagyunk – tűnődött elgondolkozva. – Itt kell maradnunk holnap estig. Össze kell várnunk egy jó csapatot.

– Minek oda annyi ember? Ha sokan vagytok, sokfelé kell osztozkodnotok. Öreg ember az már. És fából van keze-lába.

– De vannak fegyveresei is.

– Dehogy vannak. Csak afféle szántó-vető jobbágyai.

– Mikor jártál ott legutoljára?

– Esztendeje lehet.

– Esztendő, sok idő. Jobb, ha többen megyünk. Ha igaz, amit beszélsz, elbocsátalak, sőt meg is jutalmazlak. Ha nem igaz, fölakasztatlak Ceceynek a kapujára.

A török visszatért a tűzhöz és bizonyosan a rab beszédét mondta el ottan, mert a katonák figyelemmel hallgatták.

Gergőnek elnehezült a feje. Elaludt. De csupa irtózatot álmodott. Azt álmodta végül, hogy a törökök kivont karddal futkosnak a falujokban, megfogják az anyját, és kést szúrnak a mellébe.

Nyögött és megébredt.

Éji homály s fülemile-dal mindenfelé. Száz fülemile! Ezer fülemile! Mintha a világnak minden fülemiléje abba az erdőbe szállott volna, hogy gyönyörűséget daloljon a rabok álmába!

Gergő felnéz az égre. Szakadozott felhők. Helyenként átragyog egy-egy csillag. Egy helyen a hold fehér sarlója átlóg a felhőn.

A tüzet a fa alatt már elborította a hamu. Csak középen vöröslik még egy ökölnyi parázs. A janicsárok ott hevernek szanaszéjjel a fűben, a tűz körül.

Jumurdzsák is ott hever. A feje alatt valami tarisznya, mellette valami kupa vagy bögre, vagy hogy a süvege – nem látható jól a homályban.

Haza kéne menni. Ez volt Gergőnek az első gondolata.

Nem szabad. Ez volt a másik.

Körülnézett. Csupa alvó. Ha ő átszökhetne közöttük. De át kell szöknie, másképpen nem kerülhetnek vissza a faluba.

A kis Éva mellette aludt. Megrázta gyöngéden és a fülébe súgta:

– Vicuska!

Éva megnyitotta a szemét.

– Gyerünk haza – susogta Gergő.

Vicuskának egy pillanatra elgörbült a szája, de mindjárt vissza is igazította és felült. Bámulva nézett Gergőre, mint a kismacska, mikor idegent lát. Majd az ölében heverő bábura fordult a tekintete, fölvette, és azt nézte kismacskás nézéssel.

– Vicuska! Vicuska! Gyerünk – nógatta Gergő –, de csendesen.

Lemászott a kocsi külső oldalán és leemelte a kislányt is.

Egy aszab ott ült éppen a kocsi mellett. Dárdája az ölében. Feje a kerékagyon. A csutora mellette.

Aludt az úgy, hogy akár az erdő minden fája is elmehetett volna tőle. Csak épp az az egy szekér nem, amelyikhez támaszkodott.

Gergő kézen fogta a kis Vicát és vonta maga után.

– A szürke... – rebegte –, a szürkét is haza kell vinnünk.

Azonban a szürke össze volt kötve a kis török lóval. A békót csak ki tudta nyitni Gergő valahogyan, de már a két kötőfék eloldozása lehetetlen volt az ő tudományának.

– A fene látott ilyet – morogta a csomóra.

Bosszúságában sírva vakarta a fejét.

Megint próbálgatta. A fogával is. De csak nem bírt vele. Végre is megfogta a szürkét és vezette.

Őr a lovak mellett is volt. De az is aludt. Ülve aludt, háttal egy görbe fának ereszkedve. Tátott szájjal hortyogott. Gergő majdnem rávezette a két lovat.

A fűben elveszett a lovak lépésének a hangja. Mentek, mint az árnyék. Sem a szekereken belül, sem a szekereken kívül nem ébredt rájuk senki.

Egy alkalmas fatörzsöknél megállította a szürkét és felmászott a hátára.

– Üljön fel maga is – biztatta halkan a kisleányt.

A kis Éva nem tudott: magas volt neki a törzsök. Gergőnek megint le kellett szállnia. Föl kellett segítenie a kis Évát először a törzsökre, aztán meg a ló hátára.

Ültek egymás mellett a szürkén. Elöl Gergely, mögötte Éva. A kislány még mindig tartotta a piros szoknyás bábut. Arra nem is gondoltak, hogy a leányka a másik lovon üljön a nyeregbe. Ülhetett volna: olyan magas kápájú nyereg volt az, hogy bizton ülhetett volna benne. De az a ló nem az övék. Évica belekapaszkodott a fiú vállába. A fiú megrántotta a kantárt, s a szürke megindult ki az erdőből: vonta, vitte magával a török lovat is.

Csakhamar rajta voltak az úton. A szürke ott már ismerte a járást. Ballagott lomhán és álmosan.

Az út sötétes volt. A hold csak homályosan világította meg. A fák fekete óriásokként álltak az út mellett. Gergő nem félt tőlük. Magyar fák azok mind.

Szómagyarázat:

vánkos – párna; **násfa** – nyakláncon viselt, drágakővel kirakott arany ékszer; **janicsár** – a törökök által elrabolt fiúgyerekekből, a gazdáinak érdekében saját népe ellen nevelt, mindenre elszánt, engedelmes katona; **békó** – béklyó: a legelő ló két első lábára kötött kettős hurok; **törzsök** – fatörzs; **kápa** – a nyereg vázának hátul kimagasló része

1. A regényben állandóan visszatérő motívum a rabság és a szabadulás, a rabságbaesés és a szökés. Rabság fenyegeti az egész országot! – így Budát s az egri várat is –, de az ország népére: a szereplőkre is rabszolgaság vár. A szabadulás reménye és lehetősége ad éltető erőt a nemzetnek. Ez ad erőt, kitartást és szívósságot az ország kisembereinek is. Milyen tulajdonságainak köszönhető Gergő szabadulása?
2. Milyen szép emberi jellemvonásokat figyeltetek meg a rabságba esettek viselkedésében?

* * *

Bornemissza Gergely, miután elveszti édesanyját, Török Bálint udvarába kerül. Itt érlelődik hazaszerető vitézzé. Egy alkalommal, amikor a Török Bálint udvarában élő lantos, Tinódi Sebestyén verset, jelmondatot akar írni a Török fiúk kardjára, Gergely

csak egy szót véset a sajátjára: „Hazámért!" Szerinte ebben az egy szóban benne van minden vers, minden gondolat. Török Bálint apródjaként szemtanúja lesz annak, hogyan foglalják el 1541-ben a törökök Budát.

* * *

II.

ODA BUDA!

János király meghalt. A fia csecsemő. A nemzetnek nincsen vezére. Az ország hasonlít most azokhoz a címerekhez, amelyekben egymásra mérgesen ágaskodó griffek nyúlnak a köztük lebegő koronáért.

A nemzet gondolkodása meg van zavarodva. Senki se tudja, hogy a török uralmától fázzon-e jobban, vagy pedig a keresztény német uralmától?

A német Ferdinánd ráküldte Budára vén totya generálisát: Roggendorfot. A török császár maga indult el, hogy feltűzze a félholdas zászlót a magyar királyi palotára.

Írtanak pedig akkor esztendő számának 1541-et.

* * *

Délután négy órakor fel volt öltöztetve a kis királyfi. Az udvaron aranyozott hintó várta, hogy leszálljon vele az óbudai völgybe, ahol sátorozott a török tábor.

A királyné azonban még az utolsó percekben sem akarta elbocsátani gyermekét.

A fejét a két kezébe fogta és sírt.

– Nektek nincsen gyermeketek! – nyögdécselte. – Neked nincs, György barát, Podmaniczkynak sincs. Petrovichnak sincsen. Nem tudjátok, mi az: tigris barlangjába bocsátani egy kisdedet. Ki tudja: visszatérhet-e onnan? Török Bálint! Nem szabad elhagynod engem! Reád bízom a gyermekemet. Te magad is apa vagy: tudod, hogy mi az, mikor a szülői szív reszket a gyermekéért. Úgy őrizd őt, mintha a magadé volna!

És amikor ezt mondta: *Nem szabad elhagynod engem*, megfeledkezett minden méltóságáról és térdre omlott a szőnyegen Török Bálint előtt.

Kezét könyörgően nyújtotta feléje.

Ez a jelenet mindenkit megrendített.

– Az Isten szerelmére, felség – kapott hozzá György barát. S fölemelte a királynét a földről.

– Felséges asszonyom! – mondotta mély megindulással Török Bálint – elkísérem a kisdedet. És esküszöm, hogy ha csak egy haja szála is meggörbül, akkor a kardom a szultán vérében fürdik meg máma.

A szultán Óbuda alatt táborozott. Pompás hármas sátora ott volt fölépítve a mai Császárfürdő helyén. Csak a neve sátor, valójában palotaféle fa- és kelmealkotmány. Belül termekre és fülkékre van osztva: kívül ragyog az aranytól.

Délután öt óra tájban megindult – a szokásos kürtszóra – a magyar hódoló küldöttség a királyi palota udvaráról.

Elöl egy huszárszázad, utána a főurak katonasága, azok után a kincsvivő piros és fehér ruhás apródok. (A németekkel trafikált hazaáruló Bornemissza Tamás kincseit vitték el a szultánnak ajándékul.) Ismét egy csapat királyi katona, palotások, egyéb udvari szolgák, majd a főurak válogatott daliái. Azután maguk a főurak s köztük egy kövér hátú szürke lovon a fehér kámzsás György barát. Szép és méltóságos volt a kámzsa, ahogy ott fehérlett Török Bálint virágos, kék atlaszruhája mellett. A többi főúr is mind a színek különféle pompájában, de valamennyien lapos kalpagban, sárga dalisaruban és széles karddal. Akkoriban a széles végű kardok divatoztak. Hajlott kardok voltak, de a végük felé egyre szélesebbek, mintha tévedésből kétszer olyan hosszúra szabta volna a kardműves, s aztán, hogy valaki sürgette, kettévágta középen. Hát olyan szélesvégű kardok divatoztak, s végük, mint a lénia vége. A kalpagukon hátrahajló fehér strucctollat viseltek, mint a törökök, ki egy szálat, ki hármas szálat, de oly hosszút, hogy hátul csaknem a nyergéig ért. A főurak között a kis királyfi hatlovas, aranyos hintója. Két udvari hölgy ült benne meg a dajka. A dajka ölében a fehér selyembe öltözött kis pirospozsgás, térden táncoló királyka.

A lovakat oldalt egy-egy hosszú hajú, selyem kalpagos apród vezette. A hintó mögött az ezüst sisakos belső testőrség. Azok mögött a budai ostromban vitézkedett tisztek hosszú sora lovagolt.

– Még iszunk is, meglássátok – mondta egy hang vígan.

– Iszunk hát, vizet! – felelte rá egy basszus – hát nem tudod, hogy a töröknek víz a nemzeti itala?

Nevettek.

Gergely egy rézvörös kis lovon Török Bálintot követte. Hogy az ura kedvetlen volt, maga is komolykodva ült a lován. Csak akkor derült fel, mikor hátrapillantott és meglátta az öreg Ceceyt. Milyen furcsán ül az öreg a lovon! Az egyik lábát, melyik fából van, meredten kinyújtva tartja, a másikat meg, amelyik csak térdig van fából, összehúzza. Aztán a jobb kezével tartja a kantárt s a kardja is jobbfelől van felkötve.

Gergely sohase látta őt se lovon, se fegyverben. Nevetésre fakadt.

No, furcsa is volt az öreg, hogy úgy kinyalakodott. A régimódi nagy sastollas posztósüveg félre volt ütve a fején, a bajusza meg – kicsi fehér bajusz – olyan hegyesre volt viaszkolva, mint a legényeknek; s hogy immáron foga nem volt elöl, meg a szemei is mélyen ültek az öregségtől, a vén Ceceyt inkább valami madárijesztőnek lehetett nevezni, hogysem díszmagyarnak.

Gergely hát megnevette. De mindjárt meg is restellte, s hogy igazítson a bűnén, megvárta. Köszönt neki:

– Jónapot, atyámuram! Hogyan nem láttam előbb kegyelmedet?

– Csak itt csatlakoztam a menethez – bámult rá az öreg. – Hát te micsoda angyalbőrben vagy?

Gergely gyönyörű vörös és kék atlaszból való apródruháját és drága gyöngyházas kardját kérdezte ezzel a szavával.

– Az uram apróddá tett – dicsekedett Gergely. – Mindenüvé járok, ahová ő jár. A királyi palotában is forgok. Most meg a szultán sátorába megyek vele.

Fennelgett. Fitogtatta, hogy ő már nem olyan semmi ember, mint amilyennek nézték. Abban a körben forog ő, ahol Vica.

A Szent György téren nyüzsgött a sokaság. Az utcákon ki voltak tárva az ajtók, ablakok. A tetőkön és fákon vidám gyerekek ültek és málészkodtak. De mindenki csak a királykát nézte. Milyen csepp és máris választott király!

– Szakasztott olyan a fejtartása, mint az apjáé volt – mondotta egy asszony, akin fűszín zöld selyemkendő volt, csaknem sarkig érő.

– Jaj, egyem a lelkit! – gyönyörködött a gyermekre egy tüzes, feketeszemű úri menyecske. – Jaj, hogy meg nem csókolhatom!

A kapuban ott piroslott egy rajban Török Bálintnak háromszáz főnyi legénysége. Csupa somogyi fiú, s van közte egy, akinek a feje kiáll a csapatból, mint búzatáblába tévedt rozsszál.

Hogy azokhoz értek, Török Bálint megfordította a lovát. A kardja az égnek villant: állót intett a menetnek.

– Vitézeim! Fiaim! – szólt mélyzengésű hangon a katonáinak. – Emlékeztek rá, hogy alig egy hónapja itt ennél a kapunál fogadta meg a szavamra minden főúr és minden katona, hogy Buda várát sem a németnek, sem a töröknek oda nem adjuk?

– Emlékszünk – morajlott a csapat.

Bálint úr folytatta:

– A németet elvertük. Most a török táborba megyünk a szultán elé. Isten a tanúm és legyetek ti is tanúim rá, hogy én a tanácsban ezt a kimenetelt elleneztem.

A hangja zengéstelenné vált:

– Én, édes fiaim, érzem, hogy nem látlak többé benneteket, Isten a tanúm, hogy csak a haza iránt való tekinteteknek engedelmeskedem. Az Ég áldjon meg, édes fiaim!

Nem tudott többet mondani: a hangja elcsuklott. Ahogy a kezét kinyújtotta, a katonák egyenként szorították meg. A szemek megteltek könnyekkel.

Bálint úr megsarkantyúzta lovát: kiugrott a várkapun.

– Ugyan-ugyan, Bálint öcsém – dörmögte az agg Verbőczy –, mire való az ilyen ellágyulás?

Török Bálint vállat vont.

Szinte bosszúsan felelte:

– Megmutattam én nem egyszer, hogy nem vajból faragtak.

– Hát, aki nem fázik, ne reszkessen.

– No-no, bátyám, majd meglássuk, ki érzi jobban meg az időjárást.

A barát közbül lovagolt.

– Ha nem mondta volna a császár – szólalt meg enyhítőn –, éppen így mentünk volna hozzá tisztelgésre. Csak épp, hogy a királyné is jött volna a gyermekkel.

Bálint komoran tekintett rá:

– György fráter, te okos ember vagy, de Isten te sem vagy. Ha az embernek kívül a ruháján dobogna a szíve, a császár akkor is betakarná azt mielőttünk.

A barát a fejét rázta:

– Ha a német itt volna még a nyakunkon, te is másképpen beszélnél.

A kaputól a táborig a janicsárság állott sorfalként. (...)

A katonák a sátorok tarkaságában haladtak tovább. Lóbűz, emberszag, por. Néhány perc múlva a bégek és pasák pompázó csoportját látták, amint eléjök hullámzanak a királyfi fogadására.

Ha valaki magasból nézte volna ezt a két menetet, bizonyára olyannak látja, mintha egy nagy virágos mezőn két sor mindenféle színű tulipán haladna egymással szembe. Mikor összeérnek, megállnak és bókolnak, aztán összevegyülve haladnak tovább a Duna partján észak felé, ahol egy palotaforma hármas sátor zöldellik ki a többi közül.

* * *

A szultán a sátor előtt állt. Az arca ki volt pirosítva, mint mindenkor. Mosolyogva bólintott, mikor György barát kiemelte a kocsiból a kékszemű kövér kis gyermeket.

Beléptek a sátorba.

Az ura mögött Gergely is belépett. Kellemes hűvösség és rózsaillat érzett odabent. A táborszag, amely a forróságban szinte kábító volt, oda már nem hatolt be. Az ajtónálló a kíséret többi tagját visszatartotta.

A szultán sarkig érő cseresznye színű selyemkaftánba volt öltözve. A kaftánt a derekán fehér zsinór tartotta össze, de a kaftán olyan lenge patyolatselyemből volt, hogy a karja idomai áttetszettek rajtuk. És azoktól a sovány karoktól reszketett akkor Európa!

A szultán odabent a kezébe vette a gyermeket, és tetszéssel nézte. A gyermek nevetett és belemarkolt a szakállába. A szultán mosolyogva csókolta meg a gyermeket.

A főurak megkönnyebbülten lélegzettek. Hiszen ez nem a vérengző Szolimán! Ez egy jólelkű családapa! A tekintete tiszta, mosolygása baráti. Íme a gyerek a turbánon ragyogó gyémántcsillagért nyúlászkodik. Odaadja neki.

– Nesze: játsszál vele. Látszik, hogy királynak születtél.

Bálint is érti, Gergely is érti a szavait.

A szultán hátratekint a fiaira:

– Csókoljátok meg a kis magyar királyt! – És a két szultánfi megcsókolja. Mosolyog rá mind a kettő. A gyerek is visszanevet.

– Elfogadjátok-e testvéreteknek? – kérdi a szultán.

– Hogyne – feleli Szelim –, hiszen ez a gyerek olyan kedves, mintha Sztambulban szülték volna.

Gergely körülszemlélődik a sátorban. Micsoda kéklő pompája a selyemnek! A földön is vastag, virágos kék szőnyegek. A sátor falán kerek üvegetlen ablakok. Az egyiken át a Margitszigetre láthat a szultán. Lent a sátor fala mellett vastag ülővánkosok hevernek.

A sátorban nem volt más bent, csak a három főúr: György fráter, Verbőczy meg Török Bálint, no meg a dajka és Gergely, akit díszes ruhájában talán a kis király apródjának vélt az ajtónálló. Aztán ott állt a két szultánfi, két pasa meg a tolmács.

A szultán visszaadta a királyfit a dajkának és tovább is gyönyörködve nézte, orcáját veregette, kenderszőke haját simogatta.

– Milyen szép, milyen egészséges! – mondogatta.

Mire a tolmács latinul szólott:

– A kegyelemes szultán úgy méltóztatik nyilatkozni, hogy a gyermek bájos, mint az angyalok, és egészséges, mint a ma hajnalban nyílott keleti rózsa.

– Örülök, hogy láttam őt – szólt megint a szultán –, vigyétek vissza a királynénak, és mondjátok meg, hogy atyja leszek apja helyett, és hogy az én kardom őrködik rajta és az országán mindenkoron.

– Őfelsége úgy örül – magyarázta a tolmács –, mintha a saját gyermekét látná. Fiául fogadja őt és világot uralgó hatalmának szárnyait kiterjeszti fölötte. Ezt mondjátok meg a királyné őfelségének, adjátok át az ő legkegyelmesebb üdvözletét.

A szultán meggyszínvörös selyemerszényt vont elő a zsebéből, és kegyes mozdulattal a dajka kezébe csúsztatta.

Aztán még egyszer megcsókolta a gyermeket. Nyájasan integetett neki.

Jel volt ez arra, hogy a szultán teljesítettnek nyilvánítja kívánságát, és hogy mehetnek.

Valamennyien boldogan lélegzettek. A dajka szinte futva vitte kifelé a gyermeket.

Kiléptek a sátorból.

A pasák nagy nyájasan karonfogták a főurakat.

– Szultánunk őfelségének vendégei vagytok ma estére: velünk vacsoráztok. A kíséret többi része is, amelyik visszaviszi a királyfit, forduljon meg és térjen vissza. Az asztal már terítve van.

– Ciprusi boraink várnak – nyájaskodott egy sűrű fekete szakállú fiatal pasa.

– És ma mi is koccinthatunk – tette hozzá vígan egy vörös hajú, szintén fiatal pasa, akinek az arca oly szeplős volt, mintha a tábor minden legye rajta szokott volna hálni. Turbánjának tengeri kagyló formára munkált szép arany tollfoglalója se szépíthette meg az ábrázatát.

– Kísérd vissza a királyfit – szólt hátra Gergelynek Török Bálint.

S egy pasa karján eltűnt a sátorban.

A nap már akkor leáldozott a budai hegyek mögött, és az égről a felhők tüze világított alá.

A kis királyfi megint a hintóba került. Jobb kezével pát intett a pasáknak és a magyar főuraknak, aztán az aranyos hintó megindult vissza a katonák csokjasát viharzó két során fel a budai várba.

Szómagyarázat:

griff – mesebeli, sashoz vagy keselyűhöz hasonló nagy erejű madár, a címereken általában két ágaskodó griffmadár szerepel; **totya** – lassú, öreges mozgású, totyakos; **trafikál** – tereferél; **kalpag** – szörméből készült, rendszerint tollal díszített fejfedő; **basszus** – a legmélyebb férfi énekhang; **angyalbőr** – katonai egyenruha; **fenneleg** – gőgösködik, büszkélkedik; **málékodik** – együgyűen, maflán, bambán viselkedik; **barát, fráter** – szerzetesek; **bég** – régi török méltóság; **pasa** – basa: magas rangú török katonai hivatalnok

* * *

Gergely a hintó mögött lovagolt.

A fakezű Cecey elöl járt az öregekkel, a fiatalok hátul.

– Nohát ezek a törökök mégsem olyan vadak – beszélgették vígan –, igazán megbecsülik a magyart. A németfajta alábbvaló.

Gergely ott lovagolt Zoltay és Mekcsey között egy hízásnak indult vörösesszőke ifjúval, akinek még az induláskor bemutatkozott.

– Fürjes bátyám – szólt egyszer becsülő tekintettel a szőke ifjúnak –, én csak most kerültem Budára, hát nem ismerek úgyszólván senkit.

– Mi kellene, öcsém? Szívesen adok, ha adhatok.

Vélte, hogy pénz kell a fiúnak.

– Egy kis ügyem lenne éjfélkor a Szent György téren...

Fürjes elmosolyodott.

– Miféle?

Vélte, hogy a fiúnak szerelmi találkozója lesz a György téren.

Megrázta nagy vörösesszőke haját és vígan tekintett reá.

– No lám!

– Az ügy nem éppen nevetni való – rázta a fejét Gergely –, de nem is valami komoly.

– Egyszóval szív.

– Nem: kard.

Fürjesnek elnyílt a szeme.

– Csak nem verekszel tán?

– Debizony.

– Kivel?

Gergely az előtte lovagló zöld selyematlaszba öltözött Mekcseyre mutatott.

Fürjes nézett. Elkomolyodott.

– Mekcseyvel?

– Vele.

– Hallod, ez fenegyerek ám!

– Én se vagyok tán birka.
– Ez már nemetet is vágott!
– Hát én majd őt vágom!
– Jól forgatod a kardot?
– Hétéves koromban kezdtem.
– Hm. Az már valami.
Megtapogatta Gergely karján az izmokat. A fejét rázta:
– Jobb, ha megkérleled.
– Én?
Fürjesi aggodalmasan rázta a fejét.
– Megver.
– Engem?
S a mellét kifeszítve tekintett az előtte lovagló Mekcseyre. Aztán ismét Fürjeshez fordult:
– Hát lesz tanúm, ugye bátyám?
Fürjes a vállát vonogatta.
– Hiszen ha csak tanú kell, hát szívesen. De ha valami baj történik...
– Mi történne? Legfeljebb belém metsz. De én is ott leszek.
– Már akármi. De én aztán helyetted nem verekszem.
A menetben elöl mozgolódás és zúgás keletkezett. Értelmetlen kiáltások hallatszottak, paripák hánykolódtak. A nyakak mintha megmerevedtek volna: mindenki a várra bámult.
Akkor nézett fel Gergely is.
Hát lám, ott leng a budai kapun három nagy lófarkas zászló. A templomokon, tornyokon is. A kapuban pedig alabárdos török őrség turbánozik a magyar helyén.
– Elveszett Buda! – üvölti egy kísérteti hang. S tőle, mint az átszálló széltől az erdő, megborzong a magyar sokaság.
A fakezű Cecey üvöltött.
Senki se felel. Az arcok sápadtak. És a némaságot még inkább átdermeszti egy müezzin éneke, aki a Boldogasszony templom tornyáról messzeszálló hangon kezdi:
Allahu akbár... Assadru anna la iláha ill Allah...
Gergely a sereg egy részével vágtatást rohant vissza le a török táborba.
– Hol vannak az urak? Urak! Magyar urak! Égbekiáltó gazság történt!
A szultán sátora közelében azonban a vörös sapkás bosztandsik útjokat állták.
– Vissza! Ide nem jöhettek.
– Be kell mennünk – bőgte szinte lángot okádva Mekcsey –, vagy küldjétek ki az urakat!
A bosztandsik nem feleltek. Csak tartották a mellöknek szegezve a dárdájokat. A török tábor vidáman rajzott. Sípok és csincsák zenéje hangzott mindenfelé.
Gergely törökül kiáltott rájok:

–Török Bálint urat küldjétek ki egy szóra.

– Nem lehet – nevettek a bosztandsik.

A magyarok tanácstalanul állottak.

– Urak – kurjantott egy vastag nyakú magyar. – Gyertek elő! Baj van!

Semmi válasz.

Gergely egyet került a lovával. Fölhágtatott a dombra a szpáhik közé, hogy talán onnan lekanyarodva hozzájuthat a vendégeskedő magyar urakhoz.

Egy sátor előtt magyar hang kiáltott rája:

– Te vagy-e, Gergely?

Gergely megismerte Martonfalvait. Ott ült egy szpáhisátor előtt és két törökkel sárgadinnyézett ottan.

– Mit keresel erre? – kiáltotta Martonfalvai.

– Az uramhoz akarok jutni.

– Nem férhetsz ahhoz mostan! Gyere, tarts velünk!

Belekanyarított a dinnyébe és a szeletet odanyújtotta.

Gergely a fejét rázta.

– No csak gyere – biztatta Martonfalvai –, ez a két török jó barátom nekem. Aztán majd ha meggyújtják a fáklyákat, lemegyünk mink is és hozzácsatlakozunk az urunkhoz.

– Dsere, madsar testver! – intett jókedvűen az egyik szpáhi, egy testes, vállas barna ember.

– Nem lehet – felelte mogorván a fiú.

És tovább-léptetett.

Lekerült a sátor-utcán a pattantyúsok, vadászok és janicsárok közé. Végre ismét a szultán sátrához jutott. A bosztandsik ott is kört álltak. Onnanfelől se juthatott Török Bálinthoz.

A magyar ifjak még mindig ott kiabáltak, ahol előbb. A nagy sátorból kihangzott a török zene; pengett az érchúrú kánun, dörgött a sok koboz, és sivalkodtak a sípok.

– Gazemberek! – kiáltotta Mekcsey a fogát csikorgatva.

Fürjes csaknem sírt dühében.

– Ha az én uram a várban marad, nem esik ez rajtunk.

A barát apródja volt ő. Mindenhatónak vélte a barátot.

S hogy a zene elhallgatott, valamennyien kiáltoztak:

– Urak odabent! Gyertek ki, uraink! A török megszállta a várat.

Azonban senki se jött elő. Az ég felhős volt. Egyszer csak megindult az eső és esett körülbelül félóráig. Akkor elállott. Az égen úgy siettek a fekete felhők kelet felé, mint a menekülő hadak.

Végre az urak éjfél felé előbomlottak. Félrecsapott süveggel vígan tolongtak ki a sátor kapuján. A táborban hosszú fáklyasor állt, hogy világítson nekik. A fáklyasor kettős tűzkígyóként kanyarodott fel Buda kapujáig. Az esőtől megtisztult levegőt a keleti fáklyák füstje megillatosította.

Már akkor Martonfalvai is ott állt s a bosztandsik összebocsátották a külső urakat a belsőkkel.

Martonfalvai név szerint kiáltotta elő a lovászokat. Az urak egyenként hágtak fel a lovukra.

A fáklyák fényénél látni lehetett, mint komorulnak el a piros arcok s mint válnak egyenként halovánnyá.

A barát úgy kiválott a fehérségével közülük, mint valami kísértet.

– Ne sírj! – mordult a mellette lovagló Fürjesre. – Még azt is lássák, hogy sírunk?

Egyenként, páronként, hármanként robogtak el a fáklyások utcáján az urak fel Budavárának.

Gergely még mindig nem látta Bálint urat.

Martonfalvai ott állt mellette, és szintén aggodalmas arccal lesett a sátor kapujára, amelyből vöröses fény derengett kifelé.

Az utolsó úr, aki eljött, Podmaniczky volt. Tántorogva jött ki két török tiszt karján. Úgy kellett fölemelni a lovára.

Azután még egynéhány tarkabarka szerecsen jött elő: a szolgák. Azután senki.

A sátor kárpitja lehullt. Eltakarta a sátor világosságát is.

– Hát ti ketten mire vártok? – szólt rájok nyájasan egy strucctollas, nagyhasú török.

– Az urunkat várjuk. Török Bálint urat.

– Hát nem ment még el?

– Nem.

– Akkor ő az, akivel a kegyelmes padisah beszél.

– Megvárjuk – szólt Martonfalvai.

A török vállat vont. Elment.

– Én nem várhatom meg – nyugtalankodott Gergely –, nekem éjfélre fent kell lennem.

– Hát csak eredj, öcsém – mondta jóságosan Martonfalvai –, aztán ha valami törököt találsz az ágyamban, hát csak vesd ki belőle.

Tréfának mondta, de Gergely nem nevetett. Köszönt Martonfalvainak és vágtatást kanyarodott fel a hegynek.

A hold már akkor előbontakozott a felhőkből és megvilágította a budai utat.

A kapun álló lándzsás törökök rá se néztek Gergelyre. Még akkor jöhetett-mehetett az egyes ember szabadon. Ki tudja, holnap hogy lesz? Nem rekesztik-e ki a magyart végképpen a várból?

A ló ügetése csattogásra vált a kapun belül. Gergely a házak előtt is lándzsás janicsárokat látott. Minden ház előtt janicsár. Minden tornyon félholdas lófark. Csak a Boldogasszony templomán áll még az aranyos kereszt.

Gergely a Szent György térre ért. Nagy ámulatára nem látott ott senkit.

Körüllovagolta a kútmedencét, az ágyúkat. Senki, senki. Csak egy dárdás török, vélhetőleg őrálló az ágyúk mellett.

Gergely leszállt és hozzákötötte a lovát az ágyúnak a kerekéhez.

– Mit mívelsz itt? – kiáltott rája a török.

– Várok – felelte Gergely törökül. – Csak nem félsz tán, hogy zsebre vágom az ágyúdat?

– Nono – felelte a topcsi barátságosan. – Hát török vagy te?

– Nem vagyok olyan szerencsés.

– Hát akkor eredj haza.

– De ma itt nekem becsületbeli ügyem van. Légy, kérlek, türelmes.

A török a fiúnak szegezte a dárdáját:

– Jekel! (Pusztulj innen!)

Gergely eloldozta a lovát és ráült.

A Fejérvári-kapu felől gyalog és futva jött valaki.

Gergely megismerte Fürjest, akinek a szőkesége szinte világított az éjszakában.

Eléje léptetett.

– Mekcsey Bálint úrnak a házában vár – lihegte Fürjes –, jer, mert az utcán nem engednek beszélnünk a janicsárok.

Gergely leszállott a lováról.

– Hogyan történt ez a gazság? – kérdezte Gergely.

Fürjes vállat vont:

– Ravaszul. Pogány furfanggal. Míg mink a kis királlyal lent jártunk a táborban, a janicsárság beszállingózott a kapun, mintha csupán az épületek érdekelnék őket. Csak lézengtek, bámultak. De egyre többen. Mikor már minden utca megtelt velök, egy kürtszóra előrántották a fegyverüket és mindenkit bekergettek a házakba.

– Ördögök ezek.

– Így könnyű várat foglalni.

– Megmondta az én uram...

A palota ablakai nyitva voltak s gyertyavilágosak. Az egyik emeleti ablakból két fej hajolt ki.

A kapu előtt épp akkor váltakoztak az őrök. A kapu alját egy nagytermetű janicsár állotta el.

– Mit akartok? – kérdezte félvállról, magyarul.

– Idevalók vagyunk – felelte Gergely nyersen.

– Most jött a parancsolat – szólt a török –, hogy: ki akárki, be senki!

– Én idevaló vagyok, ebbe a házba. Török Bálintnak a házanépe vagyok!

– Eredj haza, fiam, Szigetvárra – mondta gúnyosan a török.

Gergely szeme elkarikázott.

– Eressz be!

S a kardjára csapott.

A török kihúzta a kardját.

– Eb kölyke! Takarodsz!?

Gergely elbocsátotta a lova kantárját, és szintén kardot rántott. Talán abban bízott, hogy nem egyedül van.

A török kardja fölvillant. Gergely fejének csapott.

Gergely felfogta a vágást, s a kardja szikrát vetett a homályban. Ugyanabban a pillantban előre csökkent és szúrt.

– Allah! – bődült el az óriás.

A többi szava hörgésbe fúlt. A falnak tántorodott. A háta alól ropogva hullt a vakolat.

Az emeletről kiáltás hangzott alá:

– Szúrd még egyszer!

Gergely markolatig döfte kardját a töröknek mellébe.

Bámulva nézett az óriásra, mikor látta, hogy elejti a kardját és zsákként dől el a fal mellett.

Gergely körültekintett. Fürjest kereste. Az bizony futott, sebesen futott a királyi palota felé.

Helyette három nagysüvegű janicsár futott elő a túlsó házsorról a janicsár segítségére.

– *Vaj basina ibu elkelb*! (Jaj neked mindjárt, ebfajzat!)

A fiú látta, hogy nincsen veszteni való ideje. A kapura ugrott és benyitotta. Gyors kézzel reteszelte el belülről.

A harctól izgatottan, remegő lábakkal lépett még egynéhányat, azután, hogy valaki dübörögve jött belülről a falépcsőn, leült a kapuboltozat alatt a padra és pihegett.

Zoltay jött. Kard volt a kezében. Nyomában Mekcsey. Az is karddal. A kapualjban égő lámpás mind a kettőnek megdöbbent arcát világította meg, mikor őt meglátták.

– Itt vagy már? – bámult Zoltay. – Nem történt bajod?

Gergely a fejével intett, hogy nem.

– Leszúrtad a törököt?

Gergely a fejével intett, hogy le.

– Gyere a szívemre, te kis hős! – kiáltotta Zoltay lelkesen –, remekül fogtad el a vágást.

És összeölelgette.

A kapun dübörögtek kívülről.

– Nyissátok meg, kutyák, vagy porrá égetünk!

– Menekülnünk kell – mondta Mekcsey. – A janicsárok összefutottak. Hanem előbb kezet, fiú! Ne haragudj rám, hogy megbántottalak.

Gergely kezet nyújtott. Kábult volt. Azt se tudta, mi történik vele. Szótlanul engedte, hogy tovahurcolják, át az udvaron, fel egy lépcsőn, be egy vak szobába. Csak akkor ocsúdott fel, mikor a két ifjú lepedőkből, szíjakból kötelet csavart össze. Mekcsey szólította, hogy ereszkedjen le elsőnek az ablakon.

Gergely letekintett.

Lent a holdvilágos mélységben a királyi konyhakertet látta maga alatt.

* * *

Másnap délelőtt ismét megjelent Ali aga a királynénál.

És így szólt:

– A kegyelmes padisah jónak látja, hogy török katonaság oltalma alá rendelje Buda várát, amíg a fiad föl nem nevelkedik. A gyermek nem védheti meg Budát a németek ellen. A kegyelmes padisah meg nem járhat minduntalan ide két-három hónapi távolságból. Addig az ideig vonuljatok meg Erdélyben, felséges asszonyom. Az ottani ezüst- és aranybányák meg sóbányák jövedelme úgyis a tiétek.

A királyné már akkor minden rosszra el volt készülve.

Megvető nyugalommal hallgatta a követet.

A követ folytatta:

– A kegyelmes padisah tehát védő szárnyai alá fogadja Buda várát és Magyarországot; s néhány nap múlva írásban adja át császár ígéretét, hogy téged és fiadat megvédelmez minden ellenség ellen. Mihelyt pedig a gyermek nagykorú lesz, Budát és az országot az ő kezébe adja vissza.

Az urak mind jelen voltak, csak Török Bálint hiányzott, meg Podmaniczky. A barát a szokottnál is színtelenebb volt. A fehér kámzsával szinte egybefolyt az arca.

A követ folytatta:

– Budavár a Duna és Tisza vidékével együtt tehát a felséges padisah oltalma alá kerül, felségtek pedig Lippára költöznek, és onnan kormányozzák Erdélyt és a tiszántúli országrészt. Budán két kormányzó lészen: egy török és egy magyar. Ez utóbbi méltóságra a felséges úr Verbőczy István őnagyságát nevezi ki. Ő lészen bírája és kormányzója a tartomány magyar lakosainak.

Az urak csüggedt arccal, szomorúan állottak ott, mintha nem is a királyi szék mellett állanának, hanem koporsó mellett.

Mikor a követ elment, gyászos csend maradt utána a teremben. A királyné fölemelte a fejét és az urakra nézett. Verbőczy könnyekre fakadt. A királyné arcán is könnycsepp gördült végig. Letörölte.

– Hol van Podmaniczky? – kérdezte bágyadtan.

– Elment – felelte Petrovich, mintha álmában beszélne.

– Búcsúzás nélkül?

– Megszökött. Paraszt kapásnak öltözött, felség, úgy ment ki ma hajnalban.

– Török Bálint még mindig nem tért haza?

– Nem.

A következő napon a törökök kidobálták a Boldogasszony templomából a harangokat. Az oltárképet leszaggatták, Szent István király állószobrát ledöntötték. Az aranyozott és képekkel ékesített oltárokat kiszórták a templom elé, s kiszórták a márványból és fából faragott angyalszobrokat és a misekönyveket is. Az orgona is elpusztult. A cinsípokat két szekér vitte le a tábori golyóöntőknek. Az ezüst sípokat és remekművű arany és ezüst gyertyatartókat, oltárszőnyegeket és oltárterítőket, miseruhákat három másik szekér vitte el a szultán kincstárosának. A templom gyönyörű falfestményeit bemeszelték. A toronyról leütötték a keresztet, s egy nagy aranyozott réz félholdat vontak föl és tűzték a helyére.

Szeptember 2-án fellovagolt a szultán a pasák kíséretében a várba. A két fia is vele volt.

A Szombat-kapuban díszbeöltözötten várták az agák, és trombitaharsogás között kísérték a templomba.

A szultán leborult a templom közepén:

– Hála neked, Allah, hogy a hitetlenek országára kiterjesztetted hatalmas kezedet.

* * *

Tíz nap múlva a szultán is útrakelt.

Török Bálintot magával vitte. Rabláncon.

Szómagyarázat:

müezzin – mohamedán egyházi személy, aki a minaretről (magas toronyról) imára szólítja a híveket; **bosztandsi** – a szultáni palota kertjének őre; **csincsa, kánun** – korabeli török hangszerek; **spáhi** – török lovaskatona; **padisah** – török uralkodók címe, rangja; **topcsi** – tüzér a török hadseregben

1. Gárdonyi Géza Buda elestének hiteles történetét eleveníti fel. Neked mi a véleményed arról a módról, ahogyan Budát bevették a törökök? Válaszodat indokold is meg!
2. Milyennek ábrázolja az író a török szultánt? Hát ti milyen jellemvonásairól tudtok beszámolni?
3. A rabság és a szabadulás motívumának ebben a részben is fontos szerepe van. Mi és ki kerül rabságba? Ki szabadul és milyen árat fizet érte?

* * *

A török szultán magával viszi rabláncon Török Bálintot és a Héttoronyba (hírhedt török börtön) zárja. Gergely, Mekcsey, a két Török-fiú és Cecey Éva megpróbálja kiszabadítani a rabságból, de a tervük kudarcot vall. Török Bálint nélkül kell hazatérniük.

Gegely és Éva összeházasodik, kisfiúk születik. Boldogan élhetnének, de amikor Bornemissza Gergely tudomására jut, hogy a török Eger ostromára készül, a vár védelmére siet.

III.

EGER VESZEDELME

Ha van az égben könyv, amelybe a magyarok történetét írják, a következő nyolc évet így jegyezték bele:

1545: A töröké már Buda, Esztergom, Fejérvár, Szeged, Nógrád, Hatvan, Veszprém, Pécs – az ország csaknem egészen.

1546: A török 15 szandzsákra osztotta Magyarországot. A magyaroké csak a Felföld maradt és egy-két megye Ausztria mellett.

1547: A magyarokat nemcsak a török nyúzza, hanem az osztrák is.

1548: Luther és Kálvin vallása országszerte terjedez. Nemcsak a török és az osztrák az ellenség, hanem egymásnak is ellensége a magyar.

1549: A török mindent szed adó címén, még gyerekeket is.

1550: Erdély ellen oláh és török sereg indult. Fráter György néhány nap alatt ötvenezer embert állított talpra. Az oláht megverték. A török visszakotródott.

1551: Izabella királyné távozott Erdélyből, Fráter Györgyöt orgyilkosok megölték.

És következett az 1552-ik év.

* * *

Szeptember kilencedikén nem sütött fel a nap. Az eget szürke felhők takarták. A Mátra ormai is mintha elvesztek volna. Az idő olyan volt, mint a kényes gyermek arca, aki sírni akar, csak azt kell még kitalálnia, hogy miért sírjon?

A várban élénk nyüzsgés, kopácsolás. Az ácsok az alsó piacon félöles karók végét csapkodják laposra. Mellettök egy-egy katona lyukat fúr a laposított végbe és keresztet formál belőlök. A harmadik csoport katona olajos szurkos csepüt kötöz a keresztekre. A keresztnek neve *furkó*. Már van egy halommal.

A sekrestye mellett az öreg Sukán vékával méri a puskaport. Parasztemberek apró bőrzacskóba tömik. Hordják a pattantyúsokhoz.

Ugyancsak a sekrestye mellett János tűzmester cserépből készült golyókat tömet puskaporral. Azok a *labdák*. Arasznyi puskaporos kanóc fityeg ki belőlük. Mikor meg akarják gyújtani, olyanféle drótos szerszámba teszik, mint az angol labdaütők. De dobják kézzel is, s a füles golyókat kopjával is. Készen van abból is valami ezer.

Az Ókapu felé, az alsó piaccal elválasztott két hosszú házsor a kaszárnya, köszörűsök sirikelnek és lakatosok kopácsolnak. Mindenkinek a fegyverét meg kell igazítaniok, aki hozzájuk viszi.

A Sötétkapu mellett tágas földalatti istállókba szénáznak a marhák. A mészárosok ott vágnak a fal mellett. A vér egy lyukon az árokba csurog. Négyöt marhát vágnak mindennap a vár népének.

Gergely éppen a Sándor-bástyán állott. Gerendákból és deszkákból emelvényt ácsoltak ottan, hogy csapatosan is föl lehessen járni belülről a falakra. A bástyák kőlépcsői nem alkalmasak arra, hogy a védők egyszerre fenn teremjenek, ha sürgetős a hívás.

Minden bástyánál van már olyan emelvény, de a Sándor-bástyán újra kell csinálniok, mert nem jól ástak le egy cölöpöt és mozog.

Dobó fölment rajta a tisztjeivel, s meg-megrázogatta az oszlopokat.

– Úgy kell ennek állnia – mondotta –, hogy akkor is megtartson száz embert, ha minden oszlopát ellövik. Támasztékot szegezzetek minden oszlophoz. És bemeszeljük vastagon.

Az apródhoz fordult:

– Eredj az asszonyokhoz: hozzanak meszet, meszelőt.

A templom tornyán a kürtös hosszún-erősen rikoltott.

– No, mi az – kiáltott fel Mekcsey. – Itt vagyunk!

– Jönnek!

Ebből az egy szóból nagyot értettek a tisztek.

– Az előőrség jön!

Maklárig az őröknek hosszú láncolata állott már napok óta. Eleven teleszkóp, amely kinyúlt az abonyi mezőig s éjjel-nappal a török megérkezését vigyázta. Jártak továbbra is kémek, polgári ruhások Vámosgyörkig, Hatvanig. Meg is hirelték már Dobónak a török indulását. Nagy Lukács hadnagy meg éppenséggel azért kéredzett ki huszonnégy jó lovasával, hogy az előrejáró törököket zavargassa. De hát az előcsapat Abony alá érkezése csak most vált közhírré. Most bizonyos, hogy ide jönnek és nem máshova.

Ezeket jelentette a: *jönnek.*

Mekcsey fölugrott a fal tetejére és sietve lódult a déli kapunak. Maga Dobó is. A tisztek követték. A déli bástyán aztán megálltak, és ernyőzött szemmel néztek arra az útra, amely a kis Almagyar és Tihamér falvakon át a messze síkságból vonul egyenesen a várkapuig.

Az almagyari úton egy sebesen vágtató lovas közeledett, magával húzva a porfelleget, amelyet a lova vert. Süveg nélkül jött. Piros dolmánya szíjon röpködött utána.

– Az én katonám! – véledekett Gergely. – Bakocsai!

Mert hogy az a Bakocsai kitűnő lovas volt, és a sors gyalogossá tette, mindig azon rimánkodott, hogy lóra ülhessen. Így jutott ezen a napon őrszemnek is.

Ahogy a vár alá érkezett, látszott, hogy az arca merő egy vér, s hogy a lova oldalán valami dinnyeforma gömbölyűség lődörög.

– Az én katonám! – dobbantott Gergely örömmel – Bakocsai. Az a: Bakocsai.

– Verekedett! – vélte hümmentve Dobó.

– Egri gyerek – dicsérte Mekcsey.

– De az én katonám – ellenkezett vidáman Gergely –, az én tanítványom.

A hírhozó nyomában még három őr rúgtatta az út porát. A többit tán levágták.

Hát itt a török.

Mit érezhetett Dobó e hírnek hallatára? Az a török had jön, amelyik a nyáron az ország két legerősebb várát döntötte meg: Temesvárt és Szolnokot, s elfoglalta Drégelyt, Hollókőt, Salgót, Bujákot, Ságot, Balassa-Gyarmatot – mindent, amit akart. Mert úgy indult el a török had, hogy ami még hátra van Magyarországból, beleigázza a szultán hatalmába.

Hát már itt tartanak. Jönnek, mint dübörgő istenítélet, világromboló tűz- és vérvihar. Százötvenezernyi emberarcú tigris, pusztító fenevad. Van tán kétszázezer is. Nagyobb részüket a zsenge gyermekkortól nyilazásra, lövésre,

falmászásra, tábori életre nevelték. Kardjuk Damaszkuszban készült, vértjük derbendi acél: lándzsájuk hindosztáni mesterkovácsoktól való; ágyúikat Európa legjobb öntői alkották meg; puskaporuk, golyójuk, ágyújok, fegyverük mérhetetlen és megszámlálhatatlan. Vérszomjuk ördögi.

S velük szemben?

Itt áll ez a kis vár, s alig hat régi, hitvány ágyú, meg holmi lyukas vasrudak: ágyúnak nevezett szakállas puskák.

Mit érezhetett Dobó?

A hírhozó Bakocsai István felszáguldott a várba és leugrott a lóról. Megállt, véresen, izzadtan, porosan Dobó előtt. A nyerge szíján egy göndörbajszú barna törökfej; őneki magának a bal arca végig fekete az aludt vértől.

– Jelentem alássan, vitézlő kapitány uram – szólt a bokáját összeütve –, itt a török, az istenfáját!

– Csak az előcsapat – mondotta nyugodtan Dobó.

– Az eleje, kapitány uram! A derékhadat nem láthattuk az abonyi erdő miatt, de igen igyekeznek, az istenfáját! Ahogy bennünket megneszeltek, mindjárt elkaptak kettőt belőlünk, oszt még engem is hajszoltak valameddig, legutóbb ez a füstös, az istenfáját neki.

– Hát a társaid hol vannak?

A vitéz a kapu felé tekintett.

– Mosakodnak a patakban, az istenfáját!

– No – azt mondta Dobó –, mától fogva tizedes vagy. Eriggy és igyál egy icce bort – az istenfáját! – tette hozzá mosolyogva.

A vár udvarán mindenki odatolongott, hogy a levágott fejet megnézze. A beretvált fejnek egy hosszú fürtje volt középen. Annál fogva tartotta Bakocsai, s büszkén mutogatta.

A török megérkezésének hírére olyanná vált a vár, mint a zajgó méhkas.

Mindenki Bakocsai köré csoportosult, hogy szavát hallja s a fejet lássa. Még az asszonyok is odafutottak a sütőházakból és konyhákból. Lábujjhegyre ágaskodva hallgatták a csoport mögött a vitézek beszédeit és szörnyedeztek a pogányfejen, melyből csepegett még a vér.

De ez persze csak akkor történt, mikor Dobó otthagyta a piacot és a főtisztekkel a palota felé vonult. Megálltak: tanácskoztak.

A vitéz felakasztotta a török fejet egy hársfára, s ő maga székre ült, hogy a borbálynak engedje a fejét.

Tizenhárom borbély volt a várban: négy mester és kilenc segéd. No, nem azért, hogy beretváljanak és hajat nyírjanak. Sebet mosnak ők majd, timsóznak és varrnak. Orvos? Széles ez országban sincs annyi, mint ma csak egy megyei városkában is. A borbély az orvos is mindenfelé.

Hát a borbélyok mind a tizenhárman ráestek Bakocsaira, csakhogy közel lehessenek a szavához.

Legelsőbben is a dolmányát húzták le, meg az ingét.

Péter mester volt a legöregebb köztük, hát az fogta mosásba legelőször. Egy nagy cseréptálat eléje tartottak, egy fazék vizet meg föléje.

Mosták magyarosan.

A mosásnak csak hajolt a vitéz, még a timsózásnak is, de mikor a hosszú fejsebet varrni kezdték, szétrúgta a széket, tálat, borbélyt és borbélylegényt, s rettentő istenfájázások között bement a kaszárnyába.

– Nem vagyok én nadrág, az istenfáját!

Lekapott egy nagy pókhálót az ablak széléről és a fejére tette. Bekötötte a fejét maga. Leült, jól beszalonnázott, beborozott, aztán ledűlt a szalmazsákra, s mindjárt el is aludt.

* * *

A vitézzel csaknem egy időben egy lovas parasztember is érkezett a várba. Szűr volt rajta és felgyűrt szélű fekete kalap. A kezében zöld furkósbot, akkora, mint ő maga.

Mikor Dobó végzett a vitézzel, az ember leszólt a lováról egy asszonynak.

– Melyik a kapitány úr?

– Az ott ni – mondja az asszony –, az a nagy szál úr, aki ott megyen a borbélyok előtt. Láthatja kend a süvege tolláról, hogy melyik.

Az ember a mutatott irányba tekintett. Mindjárt meglátta a borbélyokat. Mind a tizenhárom borbély hajat nyírt. A tisztek nyiratták le a hajukat szinte fejbőrig, csak úgy ötujjas fésüvel egy-két ollócsattintásra. Vállig omló hajba könnyen belekaphat a tűz. Fésülni nem érnek majd rá ostrom idején.

Az ember leszállt a lováról. Hozzákötötte egy fához. A tarisznyájába nyúlt. Kivett belőle egy nagy pecsétes levelet.

Utána futott Dobónak.

– Levelet hoztam, kapitány uram.

– Kitől?

– A töröktől.

Dobó arca elsötétült.

– Hogy merte kend elhozni? – dobbant az emberre. – Vagy török kend?

Az ember megroggyant.

– Dehogyis, könyörgöm, Kálba való vagyok én.

– Tudja-e azt kend, hogy magyar embernek bűn az ellenség levelét hordoznia?

És a katonákhoz fordult.

– Fogjátok fegyver közé!

Két dárdás katona a paraszt mellé lépett.

– Uram – esdekelt az ember –, kényszerítettek!

– Csak arra kényszeríthettek, hogy a kezedbe vedd. Arra nem, hogy ide behozd.

És a katonákra nézett: – Itt álljatok!

Összetrombitáltatta a vár népét, s összefont karral várta a hársfánál, amelyen a török fej lógott.

Három perc nem telt belé, együtt volt a vár népe mind. A tisztek Dobó körül. A katonák sorrendben. Leghátul a parasztok meg az asszonyok.

Akkor Dobó megszólalt:

– Azért hívattam össze a vár népét, mert a török levelet küldött. Én az ellenséggel nem levelezek. Ha az ellenség levelet ír, visszavetem. Vagy pedig a torkába verem annak, aki elém meri hozni. Csak ezt az első levelet olvastatom el, s küldöm azonnal a királynak. Tulajdon szemével láthassa, hogy itt a török: kell a segítség. Én anélkül is tudom, hogy mi van a levélben: fenyegetés és alku. A fenyegetéstől nem ijedünk meg. Alkuba nem bocsátkozunk. A hazát nem eladó semmi pénzért! De hát hogy tulajdon fületekkel halljátok, hogyan szokott az ellenség beszélni, elolvastatom.

Odanyújtotta a levelet Gergelynek. Tudta már róla, hogy akármilyen írást is elolvas első tekintetre – legtudósabb volt a vár népe között.

– Olvasd el hangosan.

Gergely egy kőre állott. Feltörte a pecsétet, s kirázta a porzót a papirosból. A levél aljára pillantott, s hangosan olvasta:

Küldi Ahmed pasa Kaálból.

Dobó István egri kapitánynak üdvözlet.

Én, aki vagyok az anatóliai Ahmed basa, a hatalmas, legyőzhetetlen császár főtanácsosa, megszámlálhatatlan és minden erőt letipró hadának főkapitánya, izenem és írom, hogy a hatalmas császár ezen a tavaszon két sereget küldött Magyarországra. Az egyik sereg elfoglalta Lippát, Temesvárt, Csanádot és Szolnokot s minden várat és várkastélyt, amely a Körös, Maros, Tisza és Duna vidékén áll. A másik sereg elfoglalta Veszprémet, Drégelyt, Szécsént s mind az Ipoly mentét, s közben levert két magyar sereget. Nincs erő, amely ellenünk megállhatna!

És most ez a két diadalmas sereg Eger vára alatt egyesül.

A hatalmas és legyőzhetetlen császár akaratából intelek titeket, hogy őfelségének ellene szegülni ti se merjetek, hanem engedelemre hajoljatok, s amely basát én küldök, beeresszétek. Eger várát és városát neki megadjátok.

– Hogy a fenébe ne! – zúgták mindenfelől. – Ne olvasd tovább! Eb hallgassa!

Dobó azonban csendességre intette őket.

– Csak hallgassátok a török muzsikát. Igen szép, mikor ilyen fennen szól. Olvasd csak tovább.

Ha engedelmesek lesztek, hitemre mondom, hogy se magatoknak, se jószágotoknak bántódása nem lesz. A császártól minden jót nyertek, s olyan szabadságban tartalak benneteket, mint régi királyaitok alatt voltatok.

– Nem kell török szabadság! – rikoltott közbe Cecey. – Jó nekünk a magyar is!

Amire mindenki elmosolyodott.

Gergely folytatta.

És minden bajtól megoltalmazlak benneteket.

– Azért gyünnek, hogy oltalmazzanak – rikoltott Pető Gáspár.

Mindenki nevetett, maga a levél-olvasó is.

A köznép is tudta már, hogy viselkednek a törökök, ha valamelyik vár meghódol nekik.

Csak Dobó állott komoran.

Gergely tovább olvasott:

Erre adom hiteles pecsétemet. Ha pedig nem engedelmeskedtek, a hatalmas császár haragját vonjátok fejetekre, s akkor mind magatok, mind gyermekeitek valamennyien halállal pusztulnak el.

Azért hát nekem azonnal feleljetek!

Haragos zúgás volt a felelet.

– A teremtésit a hatalmas császárjának! Iszen csak ide gyüjjön!...

Az arcok megvörösödtek. A legjámborabb embernek a szeme is kitüzesedett.

Gergely visszanyújtotta a levelet a kapitánynak. A zajgás elcsöndesült.

Dobónak nem volt szüksége kőre állnia, hogy kilássék a csoportból. Ellátott mindenkinek a feje fölött.

– Íme – mondotta acélosan, de keserűen –, ez az első és utolsó levél, amely töröktől jött ebbe a várba, s el is olvasódott. Megérthettétek belőle, hogy miért jön. Szabadságot hoz karddal és ágyúval. A keresztény vérben fürdő pogány császár hozza ránk a szabadságot. Nem kell? Ha nem kell szabadság, levágja a fejünket! Hát erre válaszoljunk. Ez a válaszom!

Összegyűrte a levelet, és a parasztnak az arcába csapta.

– Hogy merted idehozni, gazember!

És a katonákhoz fordult:

– Vasat a lábára! Tömlöcbe az alávalót.

* * *

Dobó új őrséget rendelt, s megparancsolta, hogy ne csapjanak össze a török őrséggel, csak jelentsék óránként a közeledést az ügyeletes tisztnek. Azután kiküldte őket és az asztalhoz ült.

Már akkor ott csoportoztak a teremben mind a hadnagyok, mind a vártisztek. Az öt német tűzmester is. Ott állt a pap is, meg az öreg Cecey. Halkan beszélgettek. Némelyek még a képeket szemlélték: Oláh Miklós püspök képét, amint a homlokát ráncolva néz oldalt nagy két bagolyszemével. A kezében könyvecske, mögötte az egri vár, még amikor csak egy tornya volt. Az árnyékos falon János király képe, de csak a szakálla sárgállik. A másik kép teljesen elfeketült, csak az orr és az arc fele világoslik valahogy, s rajta egy név: Perényi.

– Barátaim – kezdte végre Dobó az ünnepi csöndben –, hallottátok, hogy ránk következett, amit évek óta vártunk.

A hangja olyan volt, mint a nagyharangé. Egy percre elhallgatott. Talán egy gondolatát hallgatta el. Aztán mintha rövidre akarná fogni a mondanivalóját, köznapi hangon folytatta:

– Mekcsey kapitánytársam az imént adta át teljes jegyzékét a vár erejének. Körülbelül ismeritek ugyan, de én mégis szükségesnek látom, hogy felolvassuk: halljátok, tudjátok. Kérlek, Gergely öcsém.

Nyújtotta az írást Gergelynek, aki könnyebben és gyorsabban bírta az effélét, mint Sukán bácsi. Gergely készséggel olvasott.

– Az egri vár ereje 1552. szeptember 9-én.

– Vagyis ma – szólott Dobó.

– A várnak van ma belső lovasa kétszáz, belső gyalogosa ugyanannyi, behívott egri és környékbeli puskás 875. Nagyságos Perényi Ferenc úr küldött 25 embert, Serédy György úr küldött vagy kétszázat.

Mekcsey a fejét rázta.

– Abból nincs több, csak valami ötven.

És egy sunyorgó szemű, arcban erősen csontos hadnagyra pillantott.

– Nem tehetek róla – mordult fel az. – Én itt vagyok.

És a kardját megzörrentette.

Dobó békítően szólt reá:

– Hegedüs barátom, ki beszél itt rólad? Hunyadinak is voltak hitvány katonái.

Gergely tovább olvasott:

– Megint csak Kassáról jött kétszáztíz fölkelő. Nohát itt van – pillantott Hegedüsre –, Kassán is vannak vitézek.

És folytatta:

– A néma barátok négy drabantot küldtek. Az egri káptalan kilencet.

– Kilencet? – mordult föl Bolyky Tamás, a borsodi puskások hadnagya –, hiszen azoknak száznál is több a katonájok.

– Fizetésre se adták – felelte röviden Dobó.

Fügedi, a káptalan hadnagya fölkelt. Dobó azonban leintette:

– Kérlek, öcsém, majd máskor. Az ördög se bántja a káptalant. Eger városa Hevesben van, a vár Borsodban. A patakon túl Heves, a patakon innen Borsod. Folytasd, Gergely öcsém, és csak röviden és hamar.

Gergely szaporán, barátosan olvasott tovább. Jó hosszú volt a vitézlajstrom. Sáros, Gömör, Szepes, Ung a szabad városok mind küldtek egy-egy kis csapat drabantot. A jászai prépost negyven embert küldött egymaga. Meg is éljenezték.

Végül Gergely ismét fölemelte a hangját:

– Vagyunk tehát összesen száz ember híján kétezren.

Dobó végigpillantott az asztalnál ülőkön, és tekintete Hegedüsön állott meg. A kassai hadnagyra nézve folytatta:

– Ehhez még hozzászámíthatjuk azokat az embereket, akiket várbeli szolgálatra hívtam be: a tizenhárom borbélyt, nyolc mészárost, három lakatost, négy

kovácsot, öt ácsot, kilenc molnárt és harmincnégy parasztembert, akik majd az ágyúknál segítenek. Ostrom idején ez mind fegyvert ragadhat. Azután számítsuk még Nagy Lukácsot, akit Szent János fejvétele napján Szolnok alá elküldtem huszonnégy lovassal. Minden órában megérkezhetnek – szólt Mekcseyre fordítva a tekintetét.

És folytatta:

– Hát volnánk így is meglehetősen, de én a király őfelségétől várom a legfőbb segítséget.

Az öreg Cecey a levegőbe csapott és hümmögött.

– Nono, Cecey bátyám – pillantott Dobó –, nem úgy van már, mint volt régen. A király igen tudja, hogy ha Eger elesik, hát beteheti a szent koronát a kamarájába.

– És akkor nincs többé Magyarország – toldotta hozzá sötéten Mekcsey, aki Dobó mellett állott.

– Lesz német – duhogta az öreg.

– A király hada két nagy seregbe jön – folytatta Dobó –, ötven-hatvanezer, talán százezer jól táplált és jól fizetett katona. Egyiket vezeti Móric szász herceg, a másikat Miksa herceg. A király bizonyára izen nekik, hogy ne vesztegessék az időt, hanem siessenek. S ma már annak a két tábornoknak a kürtje szava: Eger.

– Hiszi a miskolci pék! – morgott Cecey.

– Hát hiszem én is – mordult rá Dobó. – És ezennel megkérem kegyelmedet, hogy a szavaimba ne kapdosson. Az én követem Vas Miklós még ma ismételten elindult Bécsbe, és ha nem találja útban a király hadát, értesítést viszen a török megérkezéséről.

Gergelyhez fordult:

– A gyűlés után rögtön megírod a kérelmet őfelségének, s mellékeled a török levelét. Úgy megírd, hogy még a kősziklák is idehengergőzzenek Eger alá.

– Megírom – felelte Gergely.

– Semmi okunk sincs arra, hogy nehéz szívvel várjuk a törököt. A falak erősek. Puskapor meg élelem van bőven. A tizedbárányokból négyezer van a várban, nagyobb része már fel is füstölve. Vágómarha meg 456. Az is nagyobbrészt már füstön. Gabona van 835 véka, nagyobb része már liszt. Mindenminden van bőven: akár esztendeig is bírjuk. A király, ha csak az erdélyi hadát ideküldi is, minden török Mohamedhez költözik Eger alól. De hát olvasd most már a második számú jegyzéket is – szólt Gergelynek.

Gergely olvasta:

– Nagy bomba-ágyú egy, másik bomba-ágyú, Béka nevű és Baba nevű kettő. A királytól három ágyú, Perényi Gábortól négy ágyú, Serédy Benedektől egy ágyú.

– A puskaport nem mértük meg, mert nem is lehet – szólt közbe Dobó. – Tavalyról is maradt, a királytól is érkezett. A sekrestye aljába színig áll a kész

puskapor. Még aztán hát van salétromunk és malmunk is, hogyha kell, magunk is őrletünk puskaport. Folytasd.

Gergely olvasta:

– Öreg réztarack, faltörő öt. Vastarack ugyanilyen: öt. Őfelségétől réz faltörő: négy. Golyóöntő a faltörőkhöz és szakállasokhoz: huszonöt. Dupla prágai szakállas ágyú: kettő. Seregbontó szakállas ágyú: öt.

– Felelhetünk a töröknek. De ez még semmi. Olvasd tovább.

– Prágai és csetneki réz és vas szakállas: háromszáz. Kézi puska kilencvenhárom. Német kézi puska: százkilencvennégy.

– Nem ér semmit! – rikkantott Cecey. – A jó íj többet ér minden puskánál.

Ezen egy kis feleselés keletkezett. Az öregek Cecey szavát helyeselték. A fiatalok a puska pártján voltak.

Végre is Dobó azzal vágta ketté a csatát, hogy a puska is jó, az íj is jó, de legjobb az ágyú.

Kristóf apród egy remek-míves aranyos sisakot és egy kis feszületet tett az asztalra. A karján meg egy palástféle köpönyeg is volt. Dobó háta mögé állt. Tartotta szótlanul.

Gergely még jó rendet olvasott. Benne volt a jegyzékben minden fegyver: kopja, gerely, pajzs, mindenféle golyó, csáklya, csákány, buzogány, kanóc, dárda és minden harci készség, amit nem a segítség hozott magával.

Akkor aztán Dobó fölkelt.

Az aranyos sisakot a fejére tette, a vörös bársony kapitányi palástot a vállára. És balkezét a kardján nyugtatva szólott:

– Kedves barátaim és védő társaim, a falakat láttátok, most már a falakon belől való erőt is ismeritek. Ebben a várban van most a maradék ország sorsa.

A teremben csend volt. Minden szem Dobón függött.

– Ha Eger elesik, utána nem állhat meg se Miskolc, se Kassa. Az apró várakat lerázza a török, mint a diót. Nincs többé ellenállás. És akkor Magyarországot beírhatja a történelem a halottak könyvébe.

Komor szemmel pillantott körül és folytatta:

– Az egri vár erős, de ott a szolnoki példa, hogy a falak ereje nem a kőben vagyon, hanem a védők lelkében. Ott pénzen fogadott idegen zsoldosok voltak. Nem a várat mentek védeni, hanem, hogy zsoldot kapjanak. Itt csak az öt pattantyús a német, de ezek is derék emberek. Itt mindenki a hazát védi. Ha vér kell, vérrel. Ha élet kell, élettel. De ne mondhassa azt ránk a jövendő nemzedék, hogy azok a magyarok, akik 1552-ben itt éltek, nem érdemelték meg a magyar nevet.

Az ablakon bereeszkedett a nap és rásugárzott a falon függő fegyverekre s a falak mellett rudakon álló páncélokra. Tündöklött tőle a kapitány aranyos sisakja is. Gergely mellette állott. Az ablakra pillantott, aztán a szeméhez emelte a tenyerét, hogy a vezérre nézhessen.

– Azért hívattam össze kegyelmeteket – folytatta Dobó –, hogy mindenki számot vethessen magával. Aki többre becsüli a bőrét, mint a nemzet jövendőjét,

nyitva még a kapu. Nekem férfiak kellenek. Inkább kevés oroszlán, mint sok nyúl. Akinek reszket az ina a közelgő vihartól, hagyja el a termet, mielőtt tovább szólanék, mert meg kell esküdnünk a vár védelmére olyan esküvel, hogy ha azt megszegi valaki, meg ne állhasson holta után az örök Isten szeme előtt.

Félre nézett és várt, hogy megmozdul-e valaki?

A teremben csend volt.

Nem mozdult senki.

A feszület mellett két viaszgyertya állott. Az apród meggyújtotta.

Dobó tovább beszélt:

– Meg kell esküdnünk egymásnak az örök Isten szent nevével ezekre a pontokra...

Egy ív papirost vett fel az asztalról és elolvasta:

– Először: akármiféle levél jön a töröktől, el nem fogadjuk, hanem a vár népe előtt olvasatlanul megégetjük.

– Így legyen! – hangzott a teremben. – Elfogadjuk!

– Másodszor: mihelyt a török megszállja a várost, senki neki ki ne üvöltsön; bármit kiáltoznának is be, arra semminemű felelet ne hangozzék; – se jó, se rossz.

– Elfogadjuk!

– Harmadszor: a várban a megszállás után semmiféle beszélgető csoportulás se kint, se bent ne legyen. Se ketten, se hárman ne suttogjanak.

– Elfogadjuk!

– Negyedszer: az altisztek a hadnagyok tudta nélkül, a hadnagyok a két kapitány intézkedése nélkül a csapatokon nem rendelkeznek.

– Elfogadjuk!

Egy érdes hang szólalt meg Fügedy mellett:

– Valamit ide szeretnék betoldani.

A szóló Hegedüs volt, Serédynek a hadnagya. Az arca ki volt vörösödve.

– Halljuk! – szóltak az asztalnál.

– Azt ajánlom, hogy a két kapitány viszont a hadnagyokkal mindig egyértelemben intézkedjen, valahányszor úgy fordul a sor, hogy akár a védelemben, akár más fontos intézkedésben, a hadnagyok közül csak egy is tanácskozást kíván.

– Az ostrom szünetében elfogadom – szólott Dobó.

– Elfogadjuk! – zúgták rá mindannyian.

Dobó folytatta:

– Utolsó pont: aki a vár megadásáról beszél, kérdez, felel, vagy bármiképpen is a vár megadását akarja, halál fia legyen!

– Haljon meg! – kiáltották égő szemmel. – Nem adjuk meg a várat! Nem vagyunk zsoldosok! Nem vagyunk szolnokiak! – hangzott mindenfelől.

Dobó levette az aranyos sisakot. Hosszú szürke haját végigsimította. Intett a papnak.

Bálint pap fölkelt. Fölvette az asztalon álló ezüst feszületet.

– Esküdjetek velem – mondotta Dobó.

A teremben mindenki a feszület felé nyújtotta esküre emelt kezét.

– Esküszöm az egy élő Istenre...

– Esküszöm az egy élő Istenre – hangzott az ünnepi mormolás.

– Hogy véremet és életemet a hazáért és királyért, az egri vár védelmére szentelem. Sem erő, sem fortély meg nem félemlít. Sem pénz, sem ígéret meg nem tántorít. A vár feladásáról sem szót nem ejtek, sem szót nem hallgatok. Magamat élve sem a váron belül, sem a váron kívül meg nem adom. A vár védelmében elejétől végéig alávetem akaratomat a nálamnál feljebbvaló parancsolatának. Isten engem úgy segéljen!

– Úgy segéljen! – zúgták egyhanggal.

– És most magam esküszöm – harsogta Dobó kigyulladó szemmel, s két ujját a feszületre emelte –, esküszöm, hogy a vár és az ország védelmére fordítom minden erőmet, minden gondolatomat, minden csepp véremet! Esküszöm, hogy ott leszek minden veszedelemben veletek! Esküszöm, hogy a várat pogány kézre jutni nem engedem! Sem a várat, sem magamat élve meg nem adom! Föld úgy fogadja be testemet, Ég a lelkemet! Az örök Isten taszítson el, ha eskümet meg nem állanám!

Minden kard villant. Egy-lélekkel kiáltották.

– Esküszünk! Esküszünk! Mink is így esküszünk!

Dobó ismét föltette a sisakját, és leült.

– Hát, testvéreim – mondotta egy árkus papirost véve a kezébe –, most még azt beszéljük meg, hogy a falak őrségét hogyan helyezzük el? A falak védelmére nem egyforma beosztás kell, mert a város felől, meg az új bástya felől sík a föld és völgyes. A keleti meg az északi bástyák felől vannak a dombok meg a hegyek: bizonyos, hogy odaállítják az ágyúkat és ott törik majd a falat, hogy beronthassanak.

– Nem törik azt át sohase – legyintett Cecey.

– Nono – felelte Dobó.

S folytatta:

– Ácsot meg kőmívest azért rendeltem jó számmal a várba, hogy amit a török ront, éjjel berakják. Hát ott lesz a legnagyobb munka. És ha az őrséget most el is osztjuk, az majd az ostrom szerint változik.

– Csak intézze kegyelmed, kapitány uram, mi elfogadjuk! – kiáltották többfelől.

– Hát én azt gondolom: négy seregre osszuk a védelmet. Egyik sereg legyen a főkapunál; a másik a szeglettoronyig való részen; harmadik a külső várban; negyedik a tömlöcbástya körül északon. A négy csoportnak megfelelően, négy részre oszlik bent az álló sereg is. Az álló sereggel Mekcsey kapitány-társam rendelkezik majd. Ostrom idején az ő rendelkezése szerint történik majd a katonák váltakozása, valamint a belső vár védelme is.

– Hát a város felőli oldal? – kérdezte Hegedüs.

– Oda csak egyes erőket állítunk. A kapunál elég, ha húsz ember lesz. Az úgyis szűk gyalogkapu, s onnan nem is próbálhat a török támadást. – És egy másik ív papirost vett fel. – A legények számát hozzávetőleg így osztottam el. Az Ókapunál, vagyis főkapunál az új bástyáig álljon mindenkor száz drabant. A tömlöcbástyán száznegyven, a tiszttel száznegyvenegy. A Sándor-bástya mentén százhúsz a kapu nélkül. Onnan vissza a kapuig százöt.

– Ez négyszázhatvanhat – mondotta Gergely.

– A templom két tornyán tíz-tíz drabant. Ez a belső vár védelme.

– Négyszáznyolcvanhat – számította hangosan Gergely.

Dobó folytatta:

– Most következik a külső vár. A Csabi-bástyán legyen kilencven ember a Bebek-bástyáig. Onnan a szeglettoronyig százharminc. Az Ókaputól a szegletig ötvennyolc. Ott még egy keskeny kőfal van, amely összeköti a belső várat a külsővel. Ott inkább szemmel kell őrködni, mint fegyverrel. Hát oda elég harmincnyolc drabant.

Mekcseyre pillantva folytatta:

– Oda majd a gyöngéket állítjuk, és ostromok napján a könnyű sebesülteket is.

– Egy híján nyolcszáz – mondotta Gergely.

– Mármost hogyan osszuk szét a tiszteket? Hogy magamon kezdjem, én ott akarok lenni mindenütt.

Lelkes éljenzés.

– Mekcsey társam dolgát már tudjuk. A négy főhadnagy úr közül egy az Ókapunál lesz. Oda erő kell és rettenthetetlen lélek. Mert, hogy a török azon a kapun be akar majd törni, előre látható. Ott a halállal farkaszemet kell nézni, erősen.

Pető Gáspár fölkelt, és a mellére csapott:

– Kérem azt a helyet!

Az éljenzésben csak Dobó beleegyező fejmozdulatát lehetett látni. Az öreg Cecey átnyújtotta Petőnek a bal kezét.

– Ezenkívül – mondotta – a külső vár a legveszedelmesebb oldal. A török ott az árok betemetésén erőlködik majd. Oda is a főtisztek bátorsága, hazaszeretete és halálmegvetése kell.

Három főhadnagy volt még Petőn kívül, mind a három fölugrott:

– Itt vagyok – mondotta Bornemissza.

– Itt vagyok – mondotta Fügedy.

– Itt vagyok – mondotta Zoltay.

– Hát hogy össze ne vesszetek – mosolyodott el Dobó –, ott lesztek mind a hárman.

A tűzmesterek már előbb el voltak osztva. Dobó azonban még egy főágyúmestert akart. Ki legyen az?

Senki se volt értője az ágyúnak, csak Dobó. Hát Dobó magára vállalta.

Hogy erre újabb éljen-harsogás rázta meg a terem falait, s hogy a pattantyúsokra is néztek, azok nyugtalanul kérdezték:

– Was ist das? Was sagt er?

Bornemissza hozzájuk fordult, és így magyarázta meg az öt németnek:

– Meine Heren, Kapitány Dobó wird sein der haupt bumm-bumm! Verstanden?

Dobó ezután összetrombitáltatta a katonaságot. A vár terén azoknak is elmondotta az öt esküpontot, amire odabent megesküdtek. Megmondta nekik, hogy amelyikök félelmet érez, tegye le inkább a kardot, hogysem meggyöngítse a többit is. Mert – úgymond – a félelem olyan ragadós nyavalya, mint a pestis. Sőt még ragadósabb. Mert egy pillanat alatt átszáll a másikra. Hát itt a ránk következő nehéz napokban erőslelkű emberek kellenek.

Aztán kibontotta a vár kék-vörös zászlaját, és összefogta a nemzetiszínűvel.

– Esküdjetek!

Erre a szóra a várbeli székesegyház harangja megkondult.

Csak egyet kondult, többet nem.

Mindenki a város felé tekintett. A kondulás olyan volt, mint egy jajkiáltás. Csak egy. S utána figyelő csöndesség áll a váron, városon és tájon.

1. Az egri vár a regényben jelkép. Az összefogás, a hősies helytállás jelképe. Az író azt példázza: a maroknyi sereg is győzelmet arathat a túlerővel szemben, ha a hazáért egységesen cselekszik. Figyeljétek meg a várvédők készülődését az ostromra! A regény szinte valamennyi fontosabb szereplőjével találkozunk az egri várban, mintha csak egész életükben erre a küzdelemre készültek volna. Összetartásuk még jobban szembetűnik, ha a három részre szakadt ország széthúzásával állítjuk szembe. Mi készteti őket a küzdelemre?
2. Olvassátok el és értelmezzétek a várvédők esküszövegét!
3. Jellemezzétek a vár kapitányának, Dobó Istvánnak az alakját! Hogyan párosul jellemében a katonai tudomány az emberséggel?
4. Miért olvastatja fel a vár népe előtt a törökök levelét? Mit jelent a törökök által ígért szabadság?
5. Mivel tudnátok bizonyítani Dobónak azt a megállapítását, hogy „a falak ereje nem a kőben vagyon, hanem a védők lelkében"?

V.

HOLDFOGYATKOZÁS

(...) Gergely páncélba öltözötten áll a bástyáján. Még sövény takarja, s mögötte a hordókat is, meg az óriás kereket.

Áll nyugodtan, mint a szikla a háborgó tenger partján.

Lenn hát ostromra zúdul a török. Minden ágyúját rásüti a várra. Ordító pokol-fergeteg: – *Biszmilláh! Biszmilláh*!

A harci ordítás elnyomja néhány percre a tábori zenekar harsogó csincsázó muzsikáját. De aztán a zenekar megáll a Királyszékén egy árokban és szól szakadatlanul.

– Majd táncoltok is mindjárt! – kiáltja Zoltay.

Nyüzsög a török had. Lobognak a lófarkas holdas zászlók. Elöl a janicsárok sárga-piros zászlaja. Hátrább az ulefedsik fehér-csíkos zöld lobogója. Térdig érő pajzsokkal takartan, vasba öltözötten dübörögnek elő a szpáhik.

– *Allah! Allah!*

A kezökben lándzsa vagy kopja. A csuklójukon szíjon lógó meztelen kard. A derekukon másik kard. Futva indulnak az árokból sűrűn a bástyának.

– *Allah akbár! La illáh! Il Allah! Ja fettah!*

Feleletül lezuhan egy fekete hordó, s tüzet pökdösve, ugrálva gurul nekik. Egy szpáhi eléje szúrja a kopját a földbe, a másik, harmadik melléje.

– *Allah! Allah!*

A negyedik megragadja, hogy ledobja az árokba. Abban a pillanatban eldurran a hordó, s lángokádékkal veti szét az előcsapatot.

– *Allah akbár!*

Mikor fel tudnának nézni, már köztük a másik hordó is. Pöködi, lövi a tüzet százfelé. Megáll a vasba öltözött emberek között, s veti őket széjjel.

– *Allah! Allah!*

De azok nem fordulhatnak vissza. Alulról ezernyi ezer feltörekvő nyomja őket. Csak a nagy ugrosás látszik, a falhoz lapulás, a hátrább állók visszahőkölése, meg a tíz ölre kilövellő tűz. A pajzsosok leguggolva iszonyodnak el az erejétől.

– Előre, pogányság, előre! Tűzön át is!

S özönlik felfelé a szpáhik sűrű csapata.

De a tüzes hordó is gurul ám egymás után.

– *Iléri! Iléri! Allah! Allah!*

S neki a pokolnak is a török ember-özön.

De íme, megnyílik a bástyán a palánk s egy óriási, füstös deszkakerék jelenik meg a magasban.

A kerék közepe füstöl: füstöl és sistereg. Lefordul, lezuhan a kőfalról. Megindul a tömött ezerek seregének.

– *Iléri, iléri!* (Előre!) – harsog mindenfelől az agák és jaszaulok szava.

De a kerék megjelenése mást mond az elöl jövő vakmerőknek. Még oda se ér jóformán közéjük, kidurran belőle az első villám s egy ötven öles tűzfecskendés, melynek minden cseppje kék lánggal ég tovább a kilövellés után, akár előre, akár holtra esett.

– *Gözönü acs! Szakin!* (Vigyázz! Vigyázz!)

A török had eleje rémülten vágódik arcra, hogy azt az ördögkereket a hátán engedje legurulni. De az már szikrás tűzkerékké változik közöttük. Lángot lő, égő olajat pökdös, violaszínű tűztulipánokat szór a tar fejekre, harci köntösökre. Sisteregve, pufogva, dirregve-durrogva ugrál rajtok tovább. Küllőiből kígyózva sugarakban szórja, fecskendezi, lövi a vörös, kék és sárga csillagokat.

– *Meded Allah!*

A legvitézebb csapatok is rémülten hátrálnak, egymás hegyén-hátán menekülnek e pokoli vészcsoda elől.

S a keréknek mintha esze és akarata volna, nyomon követi a futókat, leüti lábukról, befecskendezi őket eleven tűzzel: égő olajjal, égő kénnel. Elsüti a puskájukat úgy, hogy egymást lövik. Teleköpi tűzzel szemüket, szájukat, fülüket, nyakukat úgy, hogy bukfencet vet tőle még a haldokló is. S gurul a tűzkerék

tovább. Hosszú, tüzes mennykövek szállnak belőle, s leütik a jaszaulokat a lovukkal együtt. A hosszú lángok csontig égetnek, a füstje fojt. A durrogás megsiketít. Lángokba öltözteti a csapatokat, amelyek mellett elrohan. S nyomában nem maradnak mások, csak tűzkínban fetrengő, égő halottak százai, őrültként ugrándozó, égő elevenek.

S immár felhőbe öltözötten gurul a kerék tovább, százával lövelli a villámokat.

– Jetisin! Jetisin! Allah! Meded... Váj!

Hiábavaló a jaszaulok tombolása, a szeges ostor, a futók arcbaverése, nincs többé ember, hogy a külvárat ostromolja.

S a magyarok még rá kirontanak a romláson, s aki a kerék útján fektében vagy a rémület dermedtségében ott maradt, ütik, vágják, kaszabolják oroszlándühvel, irgalmatlanul.

– Vissza! Vissza! – hangzik belülről a kürtszó.

Gergely alig bírja a legényeit visszaparancsolni.

– Hordót a falra! Hordót!

S gurítják, állítják a hordót. De a török tábor maradéka is nagy zörgéssel, zúgással oszlik el onnan. Csak az ágyúk maradnak, meg az ijedten ugráló tevék, meg az elképedt ágyús topcsik.

Mekcseynek jó volt otthagynia az aknát, mert három helyen törtek volna be a föld alatt az ő állomásán: az Ókapunál.

Míg emitt a tüzes kerék dolgozott, az Ókapunál a föld alatt folyt a viaskodás.

Ott a fal már oly romlott volt, hogy a török a kövek között szurkált be, a magyar meg ki, míg Mekcsey a föld alatt reájok szembeásva, három helyen futamította meg őket egymás után.

A török utoljára felgyújtotta a kaput, s azon akart betörni, de persze vastag, erős falat talált a kapu mögött. Idejekorán berakatta azt Mekcsey.

Gergely, amint a maga bástyája környékén a legények kirontását és az őrült futást látta, vizes bőrökkel teríttette le az ágyúkat és puskaporos ládákat: tíz embert az őrségen hagyott, a többit az Ókapuhoz vitte, hogy Mekcseynek segítsen.

Nem volt mit segíteni. A török had rémülete a kapu környékére is elhatott. Az odavezetett dandárok közül csak a tüfenkcsik állták meg a helyüket. Azok ott rajzottak a kapu körül s lőttek és töltöttek, s megint lőttek szakadatlanul.

A falak tetején a palánk alá húzódva őrök álltak, csupán a fal tövében, a boltozatok alatt hajladozott egy csoport katona. Ki-kiszurkáltak a fal hasadékain.

Gergely felfut a falra. Egy pajzs védelme alatt lenéz. Látja, hogy egy csapat török mozgolódik a fal tövében, és se felülről, se oldalt nem lőhetik őket. A magyarok kiszúrkálnak rájok. De ők vagy a lyukatlan helyekhez lapulnak, vagy guggolnak. Némelyiknél zsák van, némelyiknél kő.

A zsákkal, kővel a puskaréseket iparkodnak begyömöszölni, hogy a magyarok ne lőhessenek.

Hát az efféle töméseket lökdösik ki belülről. Ki-kiszúrnak a törökre is.

A török meg, hogy a magyar lándzsa kilükken a falból, elkapják. Belekapaszkodnak ketten, hárman is. Darabig fűrészelnek vele, aztán kirántják a lándzsát.

A magyar káromkodik.

– Ejnye! – kiált le Gergely a legényeknek. – Ott a tűz! Tartsátok bele a lándzsát!

A tűz az ott ég a fal mellett. Húsz katona is odaugrik s tartja a lándzsa végét a parázs közé. Pirosra tüzesítik.

A török kapásra készen, vigyorogva lesi az új lándzsákat.

Hát egyszerre húsz lándzsa is kilökődik a falból.

Uccu, elkapja a török! De bezzeg odasül a tenyere.

Dühös szitkozódásukra bent a magyar katonák kacagása a felelet.

* * *

Október 12. Szerda.

Ezen a napon már olyan a vár, mint a rosta.

Harminckét napja, hogy lövik szünettelen, hol elöl, hol hátul, hol az egyik oldalon, hol a másikon.

A török ágyúgolyó annyi már a várban, hogy úton-útfélen botlanak benne. A parasztok nyírfa seprűvel verik félre az apraját az útból, nehogy az ostrom folyamán bukdossanak rajtok. A nagyját az ágyúkhoz meg a falakra hordják.

Az Újbástya és a Földbástya között V betű alakú nyílás tátong a falon. A tömlöcbástya oldalának egy nagy darabja leomlott a mélybe. A Földbástya csupa lyuk, mint a darázsfészek. A Bolyky-toronynak csak két fala áll. A szeglettorony olyan, mint a fölülről földig odvas fa. Palánk csak itt-ott egy darab. A belső épületek is kidőlt-bedőlt, tetőtlen falak. A palotában csak épp három szoba lakható még, azokba is beesik az eső. A piac is elmásodott. Öles mély árkok szelik keresztül. Azokban járnak, mikor lő a török. Máskor a rájuk tett hidakon, pallókon.

S kívül tutulnak a bősz farkasok.

A faltoldozó munkán már nappal is dolgoznak. Gerendák és deszkák toldozzák a lyukakat. Amennyire lehet.

A kő már csak támaszték mögöttük.

Az Ókapunál Mekcsey maga is hordja a követ. A fáradtakat biztatja, az Istent segítségre emlegeti. Előre látható, hogy ott dühös lesz az ostrom. A falat hol Dobó, hol Gergely, hol Mekcsey vizsgálja. Mind a hárman azt látják, hogy a szeglettorony nem védi többé a kaput; kézibombákra van szükség. A faállványokat hát bombával hordják meg. A résekre gyakorlott puskásokat állítanak.

Gergely a szurokkoszorúkat, tüzes labdákat, furkókat gyártja és hordatja sürgősen mindenfelé.

Zoltay a Sándor-bástyán épít.

Fügedy az Újbástya töréseit láncokkal kötteti be.

Dobó lóháton jár, hol itt, hol ott. A lovának hely van hagyva körös-körül a vár fala mellett, az állványok alatt. De bizony mégis gyakorta kell járnia a röpködő golyók között. Ügyel és rendelkezik, hogy a munka haladása egyforma legyen. Az utolsó kis török lovon követi Balázs apród, hogy hordja a kapitány rendeleteit. A többi hét lovat már ellőtték a két apród alól.

Azon a napon Pető is lóra ült. A lába be van pólyázva térdig. Sápadt, de a bajusza ki van húzva. Mekcsey őhelyette dolgozik az Ókapunál, ő most a Mekcsey helyén áll a belső haddal.

Érces mély hangon lelkesíti a népét:

– Harminckét napja erőlködik itt a török! De bár mind itt volna, míg az utolsót is a pokolba nem röpítjük! A király hada késik, de nem marad el! A mi bátorságunkról beszél mind a világ! Még száz esztendő múlván is azt mondják majd a *bátor* szó helyett, hogy *egri.*

Hogy nagy a csoportosulás a szónokló vitéz körül, Dobó is megáll egy percre, hogy hallgassa, mi az?

Az utolsó mondatra elmosolyodik, azt mondja a mellette szintén megálló Ceceynek:

– Száz esztendő múlván? Gondol is ránk a világ, hogy milyen volt az orrunk!

Inkább magának mondja ezt, mint Ceceynek. S mintha megrestellné, hogy fennhangon beszélt, vállat von:

– Nem az orr a fő, hanem a lélek. És nem a jutalom, hanem a kötelesség a nemzet iránt.

S elugrat a Sándor-bástya felé.

1. Hogyan tudnátok egy szóval kifejezni: milyen jellegű leírást olvastatok az utolsó fejezetben?
2. Mi űzi a falakra a várvédőket és mi az ostromlókat? Melyik cél nemesebb? Miért?
3. Mit érzékeltetnek a csatajelenetekben a rövid bekezdések, a rövid, szaggatott, dísztelen mondatok? (Keressetek néhányat bizonyítékul!)
4. Kinek a szemével láttatja Gárdonyi a védők által készített tűzkerekeket? Milyen lenne az elbeszélés, ha egyes szám első személyben mondaná el?
5. Hozzatok fel példát a regényből arra, hogyan párosul a szereplők leleményessége a bátorsággal!
6. Bornemissza Gergely mindenütt ott van a védők között. Milyen tulajdonságai bontakoznak ki ebben a fejezetben?
7. Dobó bízik a felmentő királyi sereg érkezésében, de fokozatosan meg kell győződnie arról, hogy nem érkezik meg. Miért nem szól erről a vár védőinek? Hogyan vélekedik a kapitány a bátorságról és a dicsőségről?
8. Mi a jelentősége az egri vár védelmének Magyarország és Európa szempontjából?
9. „Kivívta az egri nevet" – tartja egy szólás. Szerintetek mit fejez ki?

A regény fogalma

A regény hosszabb terjedelmű – rendszerint prózai – epikai mű, amely bonyolult eseménysort ábrázol. Nagy időt ölel fel, a cselekmény színhelyét részletesen írja le, sok szereplőt mutat be. Tetteikből és egymáshoz való viszonyukból következtetünk jellemükre, gondolatvilágukra.

A regényt többféle szempontból csoportosíthatjuk. Téma szerint *történelmi* és *társadalmi* regényt különböztetünk meg. E két nagyobb csoport között alig van különbség, hisz mindkettő társadalmi problémákat feszeget. A történelmi regény csupán régebbi korokba viszi el olvasóit, és több hiteles adatot dolgoz fel. A történelmi regény mondanivalója legtöbbször igen időszerű, a kortárs olvasóhoz szól burkolt formában: a történelmi példát az író okulásra használja a jelen társadalma számára.

A társadalmi regény kapcsán szoktunk még *család-, kaland-, állam-* és *tudományos-fantasztikus* regényről is beszélni.

Több összefüggő regény *regényciklust* alkot.

A magyar regényírás kiváló képviselői: Eötvös (*ejtsd*: ötvös) József, Kemény Zsigmond, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móricz Zsigmond, Németh László, Tamási Áron és még sokan mások.

1. Mit nevezünk regénynek?
2. Bizonyítsd be, hogy az *Egri csillagok* műfaját tekintve regény!
3. Témája szerint melyik nagy csoportba sorolhatjuk az *Egri csillagok*at? Emlékezzetek vissza az író életrajzára! Milyen tanulmányokat folytatott Gárdonyi Géza a mű megírása előtt?
4. A regény eseménysorát rendszerint az elbeszélő, vagyis az író ismerteti, de ez lehet olyan személy is, aki megfigyelője vagy részese az eseményeknek. Ki az elbeszélője az *Egri csillagok* című regénynek? Hozzatok fel példát másfajta előadói típusú regényre is!
5. Ki a kedvenced a magyar ifjúsági regényírók közül? Milyen műveit ismered?

A KLASSZICISTA DRÁMA

Moliére Jean-Baptiste

(1622-1673)

A XVII. században Franciaországban a szeszélyes barokkal párhuzamosan fejlődött egy másik irányzat, a **klasszicizmus**, amely Európa más országaiban majd csak a XVIII. században terjedt el széleskörűen. Kialakulása Franciaországban összefügg az abszolút monarchia megjelenésével (XIV. Lajos egyeduralkodása). A szenvedélyek (barokk) és az ésszerűség (racionalizmus) gondos arányosságát tartotta legfőbb követelményének. Célja a természet, az emberi viselkedés és a lélek hű ábrázolása, az igaz és a szép harmóniája volt. Eszményképe a gondolkodó ember, az ész embere (*ráció*: józan ész). A racionalizmus megalapítója a francia Descartes (*ejtsd:* dekárt), akitől a híres mondás is származik: „Gondolkodom, tehát vagyok".

A francia klasszicizmus a drámairodalomban: a tragédiában és a vígjátékban érte el csúcspontját. E műfaj szigorú szabályhoz, a „hármas egység" szabályához igazodott: a hely, az idő és a cselekmény egységéhez. E szerint, ahogy a francia Nicolas Boileau (*ejtsd*: nikola boáló), a klasszicizmus egyik elméletírója tankölteményében megfogalmazta:

„...történjék egy eset, egy helyen, egy napon,
kezdettől végig azt lássuk a színpadon."

(Ez a szabály csakhamar gúzsba kötötte a drámaírókat, és szakítottak vele.)

A drámai műnem egyik műfaja a vígjáték. Alapja a komikum, vagyis az az élethelyzet, amikor a hős jelleme erkölcsileg hibás, torz, de ők maguk nincsenek tudatában ezzel, sőt negatív, rossz tulajdonságaikat értékesként tüntetik fel. A jellemzés használja a túlzás, a karikírozás* eszközeit. A cselekmény folyamán

* karikírozás – karikatúraszerű ábrázolás

– amely bővelkedik váratlan fordulatokban, cselszövésekben – a komikus hős lelepleződik, a befejezés mindig szerencsés kimenetelű. A francia klasszicista drámairodalom, ezen belül a vígjáték kimagasló képviselője Moliére.

Moliére felvett írói álnév, valódi neve Jean-Baptiste Poquelin (*ejtsd*: zsan batiszt poklen), 1622-ben született Párizsban. Élete és életműve szorosan egybeforrt. Volt színműíró, színész és színigazgató. Kritizált, nevetségessé tette kora polgárainak hibáit, akik különböző eszközökkel, intrikákkal visszaütöttek, védekeztek, támadtak. A megpróbáltatások csakhamar kikezdték egészségét. Sokat betegeskedett, tüdőbajban halt meg 1673-ban. A sors iróniája, hogy a *Képzelt beteg* c. vígjátéka előadásán, a színpadon lett rosszul. Összeesett és meghalt.

A FÖSVÉNY

(részletek)

Moliére legismertebb vígjátéka. Már maga a cím elárulja, ki lesz a mű főszereplője, s egyben tárgya. Tulajdonképpen egy emberi erénynek számító tulajdonságnak, a takarékosságnak a végletekig eltúlzott formáját testesíti meg. Azt, amikor egy beteges lelkületű ember spórolását, takarékosságát a félelmetes zsugoriságig, a fösvénységig fokozza. Akinek a pénzimádata a családját is majdnem romlásba, boldogtalanságba sodorja.

Harpagon, a főhős, kiforrott jellem, ahogyan a többi szereplő is. A cselekmény itt nem a jellemek fejlődését szolgálja. Egyetlen jellemvonást nagyít fel: a pénzimádatot. Harpagon már üldözési mániában szenved, rémeket lát, mindenkire gyanakszik – még önmagára is, mert fél, hogy meglopják.

A vígjáték cselekménye így alakul:

Valér valamikor kimentette Elizt egy homályba vesző szerencsétlenségből. Eliz Harpagon lánya, akibe Valér halálosan beleszeretett. Hogy közel lehessen szerelme tárgyához, nevét eltitkolva, rangrejtve beállt Harpagonhoz titkárnak, sőt hízelgéssel ura kegyeibe férkőzött. Valér szülei rejtélyes körülmények között eltűntek. A mű a két fiatal szerelmi vallomásával kezdődik. Valér arra biztatja Elizt, hogy nyerje meg ügyüknek bátyját, Cléante-t (*ejtsd:* kléánt). Cléante szerelmes Mariannába, aki gondos, szerető leányként ápolja beteges édesanyját. Cléante támogatná a családot, de az apja neki is szűkösen méri a pénzt. Kölcsönöket kénytelen felvenni.

Harpagon csak a 3. jelenetben lép színre. Azt a látszatot akarja kelteni, hogy koldusszegény. Az előző nap 10 ezer tallért kapott, s azt egy ládikában elásta a kertjében. Harpagon elzavarja Fecskét, Cléante inasát (a szolgáknak végig beszélő nevük van), mert arra gyanakszik, hogy az ő pénzére pályázik. Még meg is alázza. Megmotozza, hogy nem lopott-e el valamit a házból. A fiát is megrója, hogy költséges életmódot folytat.

Eddig tartott az **expozíció**. A **bonyodalom** ott kezdődik, amikor a fiatalok apjuk elé járulnak, be akarják vallani szerelmüket, de az apa azzal lepi meg a gyerekeket, hogy ő akar asszonyt hozni a házhoz, mégpedig Marianna sze-

mélyében, ha kapna vele némi hozományt. Fiának egy gazdag özvegyasszonyt szánt, a lányának pedig a szintén idős, de gazdag Anzelmet szemelte ki, mert az hajlandó hozomány nélkül is frigyre lépni.

Fecske kölcsönt akar felvenni gazdájának, de ez igen bonyolult ügy: magas a kamat s a készpénz mellé rengeteg kacatot is meg kell venni.

Kiderül, hogy a pénzközvetítő Simon, és hogy a hitelező Harpagon – de ezt szeretné titokban tartani. Cléante fel van háborodva, hogy apja ilyen „feneketlen alávalóságra" képes.

Közben megérkezik Fruzsina, a házasságközvetítőnő. Először Fecskével találkozik, akinek elmondja jövetele célját: közvetít a házigazdának, s reméli neki is csurran valamicske. Az ő párbeszédükből való a következő részlet.

FECSKE: Tőle? Hű, lelkemre, itt aztán igazán föl kell csavarnod az eszed, ha belőle ki akarsz húzni valamit. Jókor megmondom, nagy szeme van a pénznek.
FRUZSINA: Vannak némi szívességtevések, amelyek mindig beütnek.
FECSKE: Alázatos hódolatom! De Harpagon úr őnagyságát még nem ismered. Harpagon úr őnagysága minden ember közt a legembertelenebb ember, az élő lelkek közt a legfukarabb, leglelketlenebb lélek. Nincs a földön olyan szívesség, amely őt hálára, kezét pedig bukszanyitásra indítaná. Köszönet, dicséret, áradozás meg szép szavak – amennyi csak tetszik, de pénz, majd ha fagy! Kegyessége szikkadt, szikes föld, ennyit nem terem. Annyira fázik magától a szótól is, hogy *adok*, hogy még az adjon isten jó napot után is azt mormogja: de csak kölcsön.
FRUZSINA: Istenkém, konyítok hozzá, hogyan lehet fejni embereket is. Értem a módját, hogyan tapintsak a puhájukra, hogyan birizgáljam meg a szívüket, megtalálom a gyönge oldalukat.
FECSKE: Kárba veszett fáradság vele! Nyakamat teszem rá, hogy pénz irányában ökelmét ugyan hasztalan tapogatod. Mert ráadásul pogányul könyörtelen, de olyan könyörtelen, hogy beleborzad az ember, ott gebedhetsz meg a szeme előtt, egy kisujját sem mozdítja. Egy szó, mint száz, tisztesség, becsület, istenesség fölött egy szent neki, a pénz, csak azt imádja. Görcsbe esik csak a láttára is annak, ha valaki pénzért megy hozzá. Ez sebzi halálra, ez döfi a szívét, ez tépi ki a keblét, és ha... De jön már vissza. Lépek odébb.

Aztán megjelenik Harpagon

FRUZSINA: Ó, teremtőn, de jó színben tetszik lenni. Majd ki tetszik csattanni az egészségtől!

- -

HARPAGON: Komolyan?
FRUZSINA: Komolyan-e? Világéletében nem tetszett ilyen fiatalosnak lenni. Huszonöt esztendős fiatalembereket ismerek – valóságos vének nagyságos úrhoz képest.
HARPAGON: Pedig már a hatvanadikat is elütötte fölöttem.

FRUZSINA: Hatvanat? És aztán? Az is valami? Az a virágkor! Most tetszik elérkezni a legszebb férfikorba.
HARPAGON: Az igaz. De azért, azt hiszem, nem ártana, ha hússzal kevesebb volnék.
FRUZSINA: Ne tessék már tréfálkozni! Semmi szükség rá. Akit ilyen fából faragtak, elél az száz esztendeig is.
HARPAGON: Azt gondolod?
FRUZSINA: Mérget veszek rá. Minden azt mutatja. Tessék csak kihúzni egy kicsit magát. Lám, itt van, ni, a két szeme között a hosszú élet jele.
HARPAGON: Ehhez is tudsz?
FRUZSINA: De mennyire! Mutassa a tenyerét. Ah, teremtőm! Ez aztán az életvonal!
HARPAGON: Micsoda vonal?
FRUZSINA: Nem tetszik látni, meddig húzódik itt ez a vonal?
HARPAGON: És ez mit jelent?
FRUZSINA: Az üdvösségemre, száz évről beszéltem, de meg tetszik érni a tíz tucatot is.
HARPAGON: Lehetséges volna?
FRUZSINA: Mondom, a végén majd úgy kell agyoncsapni a nagyságos urat. El tetszik temetni nemcsak kedves gyermekeit, hanem a kedves gyermekei gyermekeit is.
HARPAGON: Adja isten. És az ügyünkben van valami újság?
FRUZSINA: Fölösleges kérdés. Olyanba én még nem fogtam bele, ami végül ne sikerült volna. A házasságszerzést meg a jó Isten is nekem találta ki. Olyan pár nincs a világon, amelyiket én okkal-móddal előbb-utóbb össze nem boronálom. (...) Ebben a dologban persze nincs annyi nehézség. Mivelhogy ismeretségben vagyok a lánnyal is, anyjával is, mind a kettővel töviről hegyire elbeszélgettem Harpagon úrról. Elmondottam az anyjának, milyen szándékot tetszett táplálni kezdeni Marianna irányában, amikor látni tetszett az utcán, meg ott az ablakban, ahogy szellőzködött.
HARPAGON: Mit válaszolt rá?...
FRUZSINA: Nagyon megörült az ajánlatnak. Hát még amikor megmondtam, hogy igen óhajtani tetszene, ha Marianna is itt lenne ma este, amikor a házassági egyezséget elő tetszik adni, azon nyomban ráállt, és a lányt az én vigyázásomra bízta, hogy idevezessem.
HARPAGON: Úgy fordult, hogy közben Anzelm urat kell estebédre vendégül látnom! Nagyon szeretném, Fruzsina, ha a díszlakomán egyúttal Marianna is részt venne.
FRUZSINA: Igaza van. Délután Marianna az illendőség szerint meglátogatja nagyságod leányát, utána az a szándéka, hogy szétnéz a vásárban, s úgy jöjjünk vissza vacsorára.
HARPAGON: Kitűnő. Akár együtt is mehetnek a lányommal! A hintómat szívesen odakölcsönzöm nekik.
FRUZSINA: Így igazán minden egybevág.

HARPAGON: De mondd csak, Fruzsina, ejtettél szót Marianna anyjával arról, hogy tud-e adni hozományt a leányával? Megértetted vele, hogy össze kell szednie egy kicsit magát, hogy egy ilyen alkalomkor ki kell ám tenni a bankót, ha nehezére esik is. Mert anélkül, hogy valamit hozzon, mégse veszik el a lányt.
FRUZSINA: Ugyan, ez a lány tizenkétezer frank kész jövedelmet hoz nagyságodnak a házhoz.
HARPAGON: Évi tizenkétezer frank jövedelmet?
FRUZSINA: Annyit. Először is ezt a kislányt úgy nevelték, olyan koszton, hogy a gyomrára alig költ valamit. Ez a lány salátán, tejen, sajton, almán nőtt föl, neki csak az kell, következésképpen se pompázatosan megterített asztal, se finom húsleves, se az az örökös cukros árpakása meg az a többi csemege, ami nélkül más asszony nem lehet el, nála szóba sem esik, márpedig ez, akárhogy is számítjuk, évi háromezer frankra mindenképpen fölmegy. Azonkívül ez a lány csak a tisztaságra, az egyszerűségre ad, rá se néz azokra az agyoncicomázott ruhákra, drága ékszerekre, pompázatos bútorokra, melyek után a többi asszony annyira odavan, ezen a címen is beírhatunk szűken számítva évi négyezer frankot. S mi több: irtózik a kártyától, ami pedig asszonyról szólva, manapság igen-igen ritka dolog, tudok egyről a szomszédságunkban, aki huszonegyen húszezer frankot vesztett az idén. De vegyük ennek csak a negyedét. Ötezer frank évente a kártyára, négyezer frank ruha meg ékszer, ez már kilencezer, ezer tallért számítva a kosztra, nincs együtt máris nagyságod évi kerek tizenkétezer frankja?
HARPAGON: Szó se róla, ez is nyom a latban. Épp csak a valóságos érték hiányzik ebből a számításból.
FRUZSINA: Engedelmet kérek. Nem valóságos érték, ha egy asszony mérsékletességet visz a házasságba? Ha valaki örökségül az egyszerűségre való hajlamot kapja? Nem óriási és biztos tőke, ha valaki szenvedni sem tudja a kártyát?
HARPAGON: Nevetséges dolog azt kínálni itt hozományul nekem, azt a pénzt, amit úgysem fog elkölteni. Nyugtát én csak olyasmiről adhatok, amit kézbe kapok. Valamit tapintani is szeretnék.
FRUZSINA: Teremtőm, majd tapintani is tapinthat eleget, emlegettek előttem valami helyet, ahol van valamijük, s annak nagyságod lesz a gazdája.
HARPAGON: Látni kéne azt. De van még egyéb is, Fruzsina, ami nem hágy nyugton. Nézd, a lány fiatal, és az ilyenfajta fiatal teremtések többnyire a velük egyívásúakhoz vonzódnak, csak azok társaságát keresik. Tartok tőle, hogy egy ilyen magamkorú ember nem lesz nagyon ínyére, ami aztán még egy s más zavarokat idézhetne elő nálam, az pedig már nekem volna kényelmetlen.
FRUZSINA: Hogy milyen rosszul ismeri őt! Még egy szép tulajdonságáról kell beszélnem. A bőre is borzad a fiatalabb emberektől. Csak az aggastyánok iránt érez ő hajlandóságot.
HARPAGON: Ő?

FRUZSINA: Ő, Ő! Csak hallotta volna, miket mondott erről. Fiatalembernek a képét se láthatja. De semmitől nem lángol úgy fel, így mondta, mint amikor egy méltóságos szakállú, szép aggastyánon áll meg a szeme. Minél vénebb, őneki annál elragadóbb. Azért figyelmeztetem is, eszébe ne jusson valahogy fiatalabbnak mutatkozni, mint amilyennek tetszik lenni. A férfi nála csak a hatvannál kezdődik. Négy hónapja sincs, hogy már majdnem férjhez ment, közvetlenül az esküvő előtt szakított; akkor derült ki, hogy a vőlegény csak ötvenhat éves, pápaszem nélkül akarta aláírni a házassági egyezséget.
HARPAGON: A pápaszem miatt szakított?
FRUZSINA: Amiatt. Azt mondta, hogy őt nem elégíti ki ötvenhat esztendő. De főképp a pápaszemes orrokért van oda.
HARPAGON: Hát ezzel új dolgot mondasz.
FRUZSINA: Van még több is olyan, amit el se mondhatok. Van a szobájában jó néhány festmény és rajz. De mit tetszik gondolni mifélék? Adonisok, Apollók, Párisok, Cephalusok? Ugyan. Az öreg Nestor gyönyörű arcképét látni ott, Priamos királyét, Saturnusét meg a jó Anchises atyáét, ahogy a fia a nyakában viszi.
HARPAGON: Gyönyörű! Erre igazán sose gondoltam. Boldogan hallom, hogy ilyen a természete. Nem tagadom, ha asszony volnék, én sem szeretném a fiatalembereket.
FRUZSINA: Meghiszem. Van is szeretni való azokon a ringy-rongy fiatalokon! Azokon a drágalátos taknyosokon, azokon az üres fajankókon, ahogy azt a kinyalt bőrüket kelletik. Igazán szeretném tudni, mi is ízlik rajtuk némely nőszemélynek!
HARPAGON: Nekem sem megy a fejembe. Nem is tudom, hogyan lehetnek olyan asszonyok, akiknek mégis ők tetszenek.
FRUZSINA: Csak úgy, hogy teljesen elment a szép eszük. Szeretni való a fiatalokon! Hol van itt józan ész? Nem is emberek azok a nyápicok azzal a szőke parókájukkal! Mintha férgekkel kellene ölelődzni!
HARPAGON: Ezt mondom én is szakadatlan. Arról a beteg csirkehangjukról, arról a macskabajsz módján szétálló három szál bajszukról, arról a csepűszínű parókájukról, a lötyögő bugyogójukról, a hasuknál kivetett ingükről!
FRUZSINA: És azt mondják még kiállásnak a Harpagon úré mellett! Ez aztán a férfi a talpán! Ezen aztán elgyönyörködhet a szem! Ilyen termet, ilyen öltözködés kell, ha valaki szerelmet akar ébreszteni.
HARPAGON: Szemrevalónak találsz?
FRUZSINA: Szemrevalónak? Elragadónak, a képét festeni valónak! Tessék csak megfordulni egy kicsit. Különb már nem is lehetne. Tessék csak egy kicsit járni. Ez aztán a remekbe szabott, fesztelen, könnyed, előírásos termet. Egy szem hibája sincs.
HARPAGON: Nem panaszkodhatom, hál'istennek, csak a hurutom vesz elő néha-néha.

FRUZSINA: Az igazán csekélység. Az a kis hurut egyáltalán nem illik rosszul Harpagon úrnak. Igen kedvesen tetszik köhögni.
HARPAGON: Mondd csak, Marianna még sohasem látott engem? Nem tűntem fel neki soha az utcán?
FRUZSINA: Nem. De nagyon sokat beszélgettünk Harpagon úrról. Lefestettem neki a nagyságos úr személyét, és arról sem feledkeztem meg, hogy belső szép tulajdonságait ne dicsérgessem, meg hogy milyen szerencse éri, ha egy olyan embert kap férjül, mint amilyennek Harpagon úrnak tetszik lenni.
HARPAGON: Azt jól tetted, köszönöm.
FRUZSINA: Nagyságos uram, volna egy kis kérésem.

Harpagon elkomolyodik

Folyik egy pöröm, és pénzhiány miatt azon a ponton vagyok, hogy elveszítem. Nagyságod révén könnyen megnyerhetném a pört, ha egy kis jóakarattal tetszene irányomban lenni. Nem is tetszik hinni, hogy az a lány mennyire meg fog örülni a nagyságos úrnak!

Harpagon felvidul

Ó, hogy tetszik majd neki tetszeni! Csudamód el lesz bájolva ettől az antikosan göndörített inggallértól! De kiváltképp ettől a szalag helyett madzagdarabokkal fölkötött bugyogójától lesz elragadtatva. Ettől egyszerűen belebolondul Harpagon úrba. Legszebb álma valósul meg, olyan vőlegénye lesz, aki madzaggal köti fel a bugyogóját.
HARPAGON: Nem tagadom, engem is elragad, amit hallok.
FRUZSINA: Úgy van, nagyságos uram, rengeteget jelent nekem az a pör.

Harpagon ismét elkomolyodik

Tönkremegyek, ha elvesztem. Valamicske segítség még rendbe tenné az ügyemet. Ha látta volna, milyen elbájoltan hallgatta, amit nagyságodról beszéltem.

Harpagon arca ismét felvidul

Csak úgy ragyogott a szeme az örömtől, amikor a nagyságos úr jó tulajdonságait részleteztem. Végtére olyan türelmetlenné tettem, hogy már alig várja, mikor ütődik teljesen nyélbe ez a házasság.
HARPAGON: Nagy örömet szereztél nekem, Fruzsina, és meg kell vallanom, nincs olyan a világon, amit hálából meg ne tennék érted.
FRUZSINA: Akkor igazán arra kérem, ne tessék megtagadni azt a csekély segítséget, amit kérek.

Harpagon ismét elkomolyodik

Az újra talpra állítana, és nagyságos úr örökre lekötelezne vele.
HARPAGON: Isten veled. Megyek, sürgős leveleket kell befejeznem.
FRUZSINA: Tessék elhinni, nagyságos úr, hogy soha nagyobb bajból nem tetszene tudni kisegíteni, mint ebből a mostaniból.
HARPAGON: Rögtön elrendelem, hogy fogjanak be a hintómba, s elmehessetek a vásárba.
FRUZSINA: Nem alkalmatlankodnék annyit, ha a szükség nem kényszerítene rá.

HARPAGON: És majd lesz gondom, hogy a vacsora idejében elkészüljön, vigyázzatok az egészségetekre.
FRUZSINA: Esedezem, tessék könyörületes szívvel lenni hozzám. Nem is tetszik hinni, nagyságos uram, milyen öröm volna, ha...
HARPAGON: Megyek. Már hívnak. Addig is viszontlátásra.
FRUZSINA *(egyedül):* Rázzon ki a kétnapos hideg, eredj a pokolba, koszos kutya! Hogy állta a sarat a vén zsugorija, de nem, nem, mégsem hagyom már abba ezt a szálszövést; a másik oldal még mindig megvan, mérget veszek rá, hogy onnan bőségesen megkapom a magamét.

Szómagyarázat:

huszonegy – kártyajáték; **Adonis Apolló, Paris, Cephalus** – többek között a férfiszépségükért híres mitológiai alakok; **Nestor, Priamos, Saturnus, Anchises** – agg mitológiai hősök

Az egész háznép készül a vacsorára. De Harpagon hiába igyekszik spórolni, a szakácsnak pénzre van szüksége. Valér, hogy Harpagon kedvében járjon, így szól: „... akkor mutat igazi barátságot az ember a vendégei iránt, ha a tiszteletükre megterített asztal a nemes igénytelenséggel tündöklik, mert ahogy az ókori bölcs mondja, *az ember azért eszik, hogy éljen, s nem azért él, hogy egyék.*
(...)

HARPAGON: Ne feledd el fölírni számomra ezeket a szent szavakat. Aranybetűkkel vésetem ki ebédlőmben a kandalló fölé.

Kiderül, hogy a lovakat sem lehet a hintó elé fogni, olyan legyengült állapotban vannak. Nemcsak alom nem jut nekik, de eleség sem, mert Harpagon szerint úgysem csinálnak semmit. A zabot ő maga lopta el a saját lovaitól. Patkoltatásra sem áldozott. Szóba került az is, miket beszélnek az úrról a környéken.

JAKAB: Hát, ha a nagyságos úr akarja, kimondom kertelés nélkül, hogy mindenütt pocskondiázzák. Csak úgy öntik ránk mindenfelől azt a sok csúfolódást a nagyságos úr miatt. Nincs nagyobb örömük, mint ha a nagyságos urat vehetik a nyelvükre, ha nagyságos úr szennyesét teregethetik, és megest-megest új mesét találhatnak ki a nagyságos úr zsugoriságáról. Az egyik azt mondja, hogy a nagyságos úr külön kalendáriumot nyomtatott, amelyikben duflán van írva a kántorböjt meg a többi böjtnap, hogy a háznépét duflán böjtöltesse, s így a böjtön is nyerészkedjék. A másik meg azt beszéli, hogy mindig tetszik tartogatni valami okot az összekoccanásra úgy újév felé, vagy amikor a cselédek ideje kitelik, hogy legyen ürügy, miért nem ad semmit sem nekik. Azt is pletykálják, hogy egyszer törvénybe idéztette a szomszédék macskáját, mivel az itt állítólag megevett egy kis maradék birkasültet. Meg azt is, hogy egyszer éjjel elkapták a nagyságos urat, amikor épp a saját lovai elől tetszett próbálni eldézsmálni a zabot, aztán a kocsisa, az, aki előttem volt itt helyben a sötétben már nem is tudom, hányat vágott botjával a nagyságos úrra, de arról azóta is

hallgatni tetszik. Vagyis hogy szóval is kimondjam, az ember egy lépést sem tehet, hogy ne hallja, mint szedik le a nagyságos úrról a keresztvizet. A nagyságos úrról cserfel, a nagyságos úron röhög mindenki. Másképp nem is tetszik emlegetve lenni, csak: az a fösvény, az a zsugori, az a fukar, az a faszari...

Megérkezik Marianna Fruzsinával, aki hiába igyekszik rábeszélni a lányt a házasságra, az viszolyog tőle. Megjelenik az ifjú is, akinek az udvarlását Marianna szívesen fogadja. Eddig nem tudta, hogy ő Harpagon fia. Cléante viszont megmondja, mennyire nem örül apja leendő házasságának. Szerelmet vall. A fiú majd levesz apja ujjáról egy drága gyűrűt és Mariannának adja. Harpagon kénytelen megbékélni a gyűrű elvesztésével.

A fiatalok örülnek egymásnak, Fruzsina pedig sajnálkozik, hogy a titkaikról eddig mit sem tudott. Fruzsina kitalálja a módját, hogy Harpagon hogyan kosarazza ki Mariannát egy gazdagnak hitt özvegyasszony kedvéért. Az apa észreveszi, hogy fia szereti Mariannát. Ravaszul gyalázni kezdi a lányt és felajánlja, hogy lemond róla, csakhogy kipuhatolja Cléante szándékát. A két férfi összevész. Jakabbal üzengetnek egymásnak, de az úgy csavarja a szót, hogy a fiú úgy értelmezze, az apja engedett és elveheti a lányt. Az apa pedig, hogy Cléante visszalépett. Végül kiderül a turpisság, s Harpagon kitagadja, sőt megátkozza engedetlen fiát. S hogy megverje, botért kiált.

A vígjáték **tetőpontja** az a jelenet, amikor Harpagon rájön, hogy ellopták a pénzes ládikáját. Olyan jajveszékelésbe kezd, mintha valami közeli embert temetne.

HARPAGON *(hajadonfőtt a kert felől jön tolvajt kiabálva)*: Tolvaj! Tolvaj! Gyilkos! Haramia! Törvényt! Igazságot, igazságos ég! Végem van, meggyilkoltak! Elmetszették a torkomat, ellopták a pénzemet! Ki lehetett? Hová lett? Hol van? Hova bújt? Hogy fogjam meg, mit csináljak? Merre fussak? Merre ne fussak? Igazán nincs ott? Nincs itt? Ki vagy? Megállj! *(Saját karját kapja el)* Vissza a pénzem, gazember! Hű, hisz ez én vagyok! Hol a fejem? Azt sem tudom, hol vagyok, ki vagyok, mit teszek. Jajjaj, szegény pénzem, édes pénzem, egyetlen jó barátom, elszakítottak tőlem! Elragadtak. Oda veled a támogatóm, a vigaszom, a boldogságom. Végem van, végem, nincs mit keresnem többé ezen a világon! Nem tudok én nálad nélkül élni. Befejeztetett, nem bírom tovább, meghalok, meghaltam, eltemettek. Senki sincs hát, aki föltámasztana azzal, hogy visszaadja szeretett pénzemet, vagy megmondaná, ki vette el? He, mit mondsz? Senki. Akárki mérte rám ezt a csapást, jól kikereste a percet. Épp azt az időt használta ki, amikor azzal az alávaló fiammal beszéltem. Gyerünk innen. Megyek a rendőrségre, kínpadra feszíttetem az egész házat, a cselédeket, az inasokat, a fiamat, a lányomat, még önmagamat is. Mennyi nép együtt! Akire csak nézek, rögtön gyanús, mindegyikben külön-külön a tolvajomat látom. Hé, mit beszéltek ott? Hogy ki volt, aki meglopott? Micsoda lárma az odafönt? Ott van talán a tolvaj? Istenre kérem, ha tudtok valamit felőle, esedezve könyörgök, mondjátok meg. Igazán nem oda közétek bújt? Csak néznek, néznek rám, és pufognak a nevetéstől. Ki fog derülni, hogy részük van a lopásban – cinkosok. Rajta, hamar, rendőrt, csendőrt, ügyészt, bírát, kín-

zószerszámokat, akasztófát, hóhért! Mindenkit felköttetek, mindenkit és ha nem lesz meg a pénzem, utoljára magamat kötöm fel!

(A részletek *Illyés Gyula* fordításából valók)

Anzelm úr (Eliz kérője) megérkezik, s ez a jelenet hozza meg a váratlan szerencsés **megoldást**. Anzelm hamar tájékozódik a fiatalok szerelméről és lemond Elizről. A beszélgetés során kiderül, hogy Valér Anzelm úr fia, aki nem is Anzelm úr, hanem Dom Thomas d'Alburcy. 16 éve családja hajótörést szenvedett, s a sors elsodorta egymástól őket. Bizonyítékok is előkerülnek, a rokonságot igazolandó. Marianna örül, hogy a megkerült ifjú a bátyja. Ő és az anyja annak idején kalózok kezébe kerültek, 10 esztendeig rabszolga sorban éltek.

Csak Harpagon nem hatódik meg, a pénzét akarja minden áron. Végül szerencsésen ér véget minden: a szerelmesek egymásra találtak. Elizt hozomány nélkül elveszi Valér, Cléante-nak pedig immár a dúsgazdag Marianna lesz a felesége. Harpagon is megnyugszik, visszakapja pénzesládikáját, egyetlen szerelmét, kincsét. Anzelm úr vállalja a két esküvő költségeit, sőt egy öltözet ruhát is csináltat Harpagonnak.

A végkimenetel nem éppen logikus megoldás, de hát ez a vígjáték törvényszerű befejezése.

Francia vásári színház a XVIII. században

A komikum

Moliére *A fösvény*ben a komikum teljes fegyvertárát felsorakoztatja: a jellem-, a helyzetkomikumot, valamint a nyelvit. **Jellemkomikumnak** nevezzük a megnevettetésnek azt a fajtáját, amikor a szereplő jelleméből fakad a humor. A komikus hős gyakran rabja valamely szenvedélynek, mely gátolja a természetes viselkedésben (pl. falánk, iszákos, fösvény stb.). A **helyzetkomikum** a helyzetek, a véletlenek sajátos összjátékán, félreértéseken, meglepetésszerű fordulatokon alapszik. Ilyen lehet, ha valaki hallgatózik, a többi szereplő nem veszi észre, de a nézők igen. Gyakori, amikor verekedés közben lesz nevetséges a hős, amikor letagadják véleményüket, és ellentétes dolgot állítanak. Ez leggyakrabban a „félre" színpadi utasítással jelölt monológ. A monológ a dráma olyan részlete, amelyben egyetlen személy beszél a színpadon (pl. Harpagon „magánbeszéde", amikor megtudja, hogy eltűnt a pénze). Adódhat helyzetkomikum a kölcsönös félreértéseken, a meghökkentő és elképesztő túlzásokon (pl. Harpagon külön kalendáriumot nyomtatott, saját lovai elől lopta el a zabot, stb.).

A **nyelvi komikum** szójátékokra, kétértelműségre, burkolt célzásokra, komoly szövegek gúnyos idézésére épül. De komikus az agyon cikornyázott mondat, a „szóvirágok" bősége is. A komikum rendszerint a valóság és a látszat ellentétén alapszik, amely meglepetést keltve lelepleződik. A komikum legjelentősebb, legértékesebb formája a jellemkomikum.

1. Mikor, milyen korban élt Moliére?
2. Mi a racionalizmus, min alapszik? Milyen a racionalizmus embereszménye?
3. Mi és ki lepleződik le Moliére *A fösvény* c. darabjában?
4. Gyűjtsetek rokon értelmű szavakat a **fösvény** szóhoz!
5. Melyek a klasszicista dráma dramaturgiai szabályai?
6. Be tudnátok-e fejezni másképpen is a színművet? Hogyan?
7. Mi a komikum? Hány alfaját ismeritek? Mi a monológ?

Csokonai Vitéz Mihály
(1773–1805)

Csokonai a legnagyobb XVIII. századi lírikus. 1773. november 17-én született Debrecenben, polgári családban. Apja seborvos volt, anyja szabómester lánya, bár élt bennük a nemességhez tartozás tudata, ez nem volt több mint legenda. Az apa korai halálával nagy nélkülözések szakadtak a családra, az anyának csak annyija maradt, hogy egy kis nádfödeles házat vegyen Debrecenben. A szűkös anyagi helyzet és a költő gondolkodására döntő hatású volt a nagy múltú debreceni kollégium, melynek immár tanulója lett.

Már kora gyermekkorában irodalmi szinten írt latinul, korán megtanult olaszul, franciául, németül és görögül.

Fennmaradt első verskísérleteit megadott tárgyról iskolai feladatként írja, klasszikusoktól vett bölcsességeket részleteznek, tájakat (város, kert), embertípusokat (gazdag, gőgös, zsugori) ábrázolnak. A feladat megoldásának szükségessége elkíséri a költőt egész pályáján: még könnyed, játékos hangzású verseiben is érezhető – ilyenkor a feladat maga a könnyedség, a játékos hangzás elérése. A kilencvenes évek elején már érett műveket ír, tökéletesen bánik a legkülönbözőbb versformákkal.

1795-ben fordulat következik be életében: a kollégium legációba küldi, ahonnan dolgavégeztével nem tér vissza Debrecenbe, mivel a kollégium rideg, katonás fegyelmével amúgy is összeütközésbe került. Engedély nélkül Pestre megy, hogy az ottani írókkal találkozzék. De csak Martinovicsék kivégzésének lehetett tanúja a Vérmezőn. A fegyelemsértés miatt kizárják a kollégiumból, bár az igazi ok a felvilágosodott költő verseitől való félelem volt. Ettől fogva a költő élete kilátástalan küzdelmekben telik. Jogot tanul, pártfogásért ostromolja a művészeteket kedvelő főurakat. Pozsonyba megy, hogy az országgyűlésre összesereglett főurak között támogatókat keressen verses újság kiadá-

sához, de hiába, a főurak nem áldoznak a kultúrára. Ezt a *Méla Tempefői avagy Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon* c. darabjában meg is írja.

Pozsony után Komáromba megy, itt megismerkedik egy gazdag kereskedő lányával, Vajda Júliával, akit verseiben Lillának nevez. Házasodni szeretne, s miközben állás után néz, szülei Lillát hozzáadják egy gazdag kereskedőhöz. Pedig Lilla lett volna számára az életbe való beilleszkedés, az egyedüli költőhöz méltó emberi kapcsolat megvalósulása. A Lilla-verseket Csokonai kötetbe gyűjtötte össze. A Lilla-dalok azok a versek, melyek a legszebbek, a legelevenebbek a Vörösmarty előtti költészetben, s a legtökéletesebben rögzítik az élet apró, kristálytiszta szépségeit.

Életének utolsó éveiben Csokonai sajtó alá rendezi korábbi verseit, megváltoztatja, tömöríti azokat, ami általánosabb érvényűvé teszi az alkalomhoz fűződő költeményeit.

Anyagi viszonyai végképp leromlanak. Kevesebbet ír. 1804-ben Nagyváradra hívják, hogy Rhédey grófnő temetésére verset írjon. Tüdőgyulladást kap és súlyos betegen mondja el alkalmi versét. Hosszas betegség után 1805. január 28-án hal meg.

Az ifjú Petőfire nagy hatással volt szabad, kötetlen szelleme, később pedig Ady Endre, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád merítettek költészetéből.

ZSUGORI URAM

Esmérek én egy vént. – Ki az? – Neve nincsen:
Régen eladta már aztat is a kincsen;
Sőt míg bírt is véle, magában tartotta,
Mert mondani másnak ingyen sajnálotta. –
Hol lakik? – Ott látszik, ama kapu megett,
Egy ház, mellyet náddal önnönmaga szegett.
Van két palotája a Piac-utcába,
De azt a rácoknak adta árendába;
Maga e kunyhóba éhezvén kucorog,
S elméjébe mindég a drágaság forog.
Űl pénzes ládáján sovány ábrázattal.
Tisztelvén a mammont örök áldozattal.
A bús gond béesett orcájában hever,
Mérget kedveltető kincseiből kever.
Olly sárgák orcája sovárgó gödrei,
Mint aranyjára vert királyok képei:
Mint a sírból feljött halott útálsága,
Amellyről minden húst a párka lerága.
Most is azért sóhajt és dúlfúl magába,
Mert nem adhatja az áert árendába.

S öszvekalkulálván saját számadását,
Nyögve kárhoztatja szörnyű pazérlását.
Gyász idők! – így kiált, vádolván az eget, –
Lám, csak egy rövid nap mennyit elveszteget:
Ma csak harminc arany jött bé a kasszába,
Mégis kilencven pénzt adtam ki hiába,
Azonba melly szörnyű károm következeze –
Itt jajgat, s fejére kúcsolódik keze –
Melly szörnyű kár! egy szél pénzem elrablotta,
Lantornás ablakom ketté szakasztotta! –
Úgy tűnődik; s talám azt is sajnálja ő,
Hogy a versbe ingyen s potomra jött elő.

Szómagyarázat:

rácok – szerb iparosok, kereskedők; **árenda** – haszonbér; **mammon** – a pénz megszemélyesített hatalma, a gazdagság, a mohóság, a nyereségvágy jelképe; **útálság** – utálatosság; **párkák** – az ókori hitrege szerint a sors istennői, akik az élet fonalát fonják és elvágják; **áer** – levegő; **kalkulál** – számlál; **pazérlás** – pazarlás; **lantorna** – megszárított marhahólyag, hajdan ablaküveg helyett használták

1. Mit gondoltok, miért nem nevezi néven a költő Zsugori uramat?
2. Írjátok le a zsugori polgár külsejét, házát, szobáját!
3. Mit tart a vers „hőse" az emberi élet legfontosabb értékeinek? Mi erről a ti véleményetek?
4. A költő szatirikusan ábrázolja Zsugori uram alakját. A szatíra olyan költői eszköz, amely merő gúnnyal tesz nevetségessé valamilyen emberi tulajdonságot vagy társadalmi jelenséget. Keressétek ki a vers szatirikus sorait! Olvassátok fel, hanghordozással érzékeltessétek a túlzásokból és ellentétekből fakadó gúnyt!
5. Mi a hasonlóság Moliére fösvénye és Csokonai zsugorija között? Mi a kölönbség köztük?
6. Gyűjtsetek szólásokat és közmondásokat a fösvény emberről!
7. Keréssetek a **zsugorival** rokon értelmű szavakat!

A REMÉNYHEZ

Földiekkel játszó
Égi tünemény,
Istenségnek látszó
Csalfa, vak Remény!
Kit teremt magának
A bódogtalan,
S mint védangyalának,
Bókol úntalan. –
Síma száddal mit kecsegtetsz?
Miért nevetsz felém?
Kétes kedvet mért csepegtetsz
Még most is belém?
Csak maradj magadnak!
Bíztatóm valál;

Hittem szép szavadnak:
Mégis megcsalál.

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt,
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.

Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömimnek még:
LILLA szívét kértem;
S megadá az ég.

Jaj, de friss rózsáim
Elhervadtanak;
Forrásim, zőld fáim
Kiszáradtanak;
Tavaszom, vígságom
Téli búra vált;
Régi jó világom
Méltatlanra szállt.
Ó, csak LILLÁT hagytad volna
Csak magát nekem:
Most panaszra nem hajolna
Gyászos énekem.

Karja közt a búkat
Elfelejteném,
S a gyöngykoszorúkat
Nem irígyleném.
Hagyj el, ó, Reménység!
Hagyj el engemet;
Mert ez a keménység
Úgyis eltemet.
Érzem: e kétségbe

Vólt erőm elhágy,
Fáradt lelkem égbe,
Testem földbe vágy.
Nékem már a rét hímetlen,
A mező kisült,
A zengő liget kietlen,
A nap éjre dűlt. –
Bájoló lágy trillák!
Tarka képzetek!
Kedv! Remények! Lillák! –
Isten véletek!

Szómagyarázat:

hímetlen – sivár

1. A vers szerkezetileg három részre oszlik. Melyekre?
2. A költemény elején Csokonai megszemélyesíti a Reményt, azért is írja nagybetűvel. Meg is szólítja. Mit vett a Remény szemére a kérdőmondatok sora?
3. Miért, kiért vonja felelősségre a költő a Reményt? Minek nevezi? Milyen jelzőkkel látja el?
4. Köztudott, hogy a rózsa a szerelem virágja. Véletlen-e, hogy Csokonai vele kapcsolatban említi Lilla nevét? Ki volt Lilla?
5. A vers a következőkben a rózsa hervadásáról, a fák száradásáról, sőt a téli búról beszél. Milyen évszak maradt ki a versből? Mit gondoltok, miért?
6. Figyeljétek meg e versszak magánhangzóit! Miből van több: mély vagy magas magánhangzóból? Elmondhatjuk-e, hogy ezek a sorok mély magánhangzókra vannak hangszerelve? Miről árulkodik ez?
7. Hogyan változott meg a záróversszakban a természet – s vele a költő hangulata is – az elsőhöz képest? Most milyen szavakkal fordul a Reményhez Csokonai?
8. Kitől, mitől búcsúzik a költő a két utolsó sorban?
9. Mit tudtok a Hit, Remény, Szeretet allegóriájáról? Ha csak keveset, érdeklődjetek a felnőttektől!
10. Keressetek a versben alliterálós sorokat!

AZ ESTVE

A napnak hanyatlik tündöklő hintaja,
Nyitva várja a szép enyészet ajtaja.
Haldokló súgári halavánnyá lésznek,
Pirúlt horizonunk alatt elenyésznek,
Az aranyos felhők tetején lefestve
Mosolyog a híves szárnyon járó estve;
Melynek új balzsammal bíztató harmatja
Cseppecskéit a nyílt rózsákba hullatja.
A madárkák meghűlt fészkeknek szélein
Szunnyadnak búcsúzó nótájok rendjein.
A kis filemile míg magát kisírta,
Szomorún hangicsált fészkén a pacsirta.
A vadak, farkasok ülnek szenderedve,
Barlangjában belől bömböl a mord medve. –
Ah! ti csendes szellők fúvallati, jertek,
Jertek füleimbe, ti édes koncertek;
Mártsátok örömbe szomorú lelkemet;
A ti nyájasságtok minden bút eltemet.
Lengjetek, óh kellő zefirek, lengjetek,
Lankadt kebelembe életet öntsetek!
Mit érzek?... míg szólok, egy kis nyájas szellet
Rám gyengén mennyei illatot lehellett.
Suhogó szárnyával a fák árnyékinál
Egy fűszerszámozott theátromot csinál,

Melybe a gráciák örömmel repűlnek,
A gyönyörűségnek lágy karjain űlnek;
Hol a csendes berek barna rajzolatja
Magát a hold rezgő fényénél ingatja.
Egyszóval, e vidám melancholiának
Kies szállásai örömre nyílának.
Késsél még, setét éj, komor óráiddal,
Ne fedd bé kedvemet hideg szárnyaiddal:
Úgyis e világba semmi részem nincsen,
Mely bágyadt lelkemre megnyugovást hintsen;
Mikor a világnak lármáját sokallom,
Kevélynek, fösvénynek csörtetését hallom,
Mikor az emberek körűltem zsibongnak,
S kényektől részegen egymásra tolongnak.
Bódúlt emberi nem, hát szabad létedre
Mért vertél zárbékót tulajdon kezedre?
Tiéd volt ez a főld, tiéd volt egészen,
Melyből most a kevély s fösvény dézmát vészen.
Mért szabtál hát határt önfiaid között;
Ládd-é már egymástól mind megkülönbözött.
Az *enyim*, a *tied* mennyi lármát szűle,
Miolta a *miénk* nevezet elűle.
Hajdan a termő főld, míg birtokká nem vált,
Per és lárma nélkűl annyi embert táplált,
S többet: mert még akkor a had és veszettség
Mérgétől nem veszett annyi sok nemzetség.
Nem volt még koldúsa akkor a törvénynek,
Nem született senki gazdagnak, szegénynek.
Az igazságtevő határkő és halom,
A másét bántani nem hagyó tilalom
Nem adott még okot annyi sok lármára,
Mert az elégség vólt mindennek határa.
Nem állott vólt még ki a kevély uraság,
Hogy törvényt hallgasson tőle a szolgaság;
S rozskenyérhéjból is karácsonyja legyen,
Hogy az úr tortátát s pástétomot egyen.
Nem bírt még a király húsz, harminc milliót,
Nem csikart ki tőlük dézmát és porciót,
Melyből boldogokká tudja őket tenni,
Azaz tonkin fészket legyen miből venni.
Nem bújt el a fösvény több embertársától,
Hogy ment legyen pénze a haramiától,
Akit tán tolvajjá a tolvaj világ tett,

Mert gonosz erkölccsel senki sem született.
Nem is csuda, mert már a rétek árkolva,
És a mezők körűl vagynak barázdolva;
Az erdők tilalmas korlát közt állanak,
Hogy bennek az urak vadjai lakjanak;
A vizek a szegény emberekre nézve
Tőlök munkált fákkal el vagynak pécézve.
Te vagy még egyedűl, óh arany holdvilág,
Melyet árendába nem ád még a világ.
Te vagy még, éltető levegő! amelyen
Indzsenéri duktus nem járt semmi helyen.
Téged még, óh legszebb hangú szimfónia,
Ingyen is hallgathat minden emberfia;
S titeket, óh édes erdei hangzások,
Hallhatnak a szegény pásztorok s munkások:
Mikor a mesterség gyáva hangjainál
A kényes nagyvilág fárasztó bált csinál.
Óh, áldott természet! óh, csak te vagy nékem
Az a tetőled nyert birtokom s vidékem,
Melynek én örökös földesura lettem,
Mihelyt teáltalad embernek születtem.

Szómagyarázat:

zefir – enyhe nyugati szellő; **fűszerszámozott theátrom** – illatos színház; a „fűszerszám" a fűszer régi neve; **gráciák** – a báj, a kellem istennői; **melankólia** – elérzékenyülés, mélabú; **zárbékó** – béklyó, bilincs; **dézma** – adó; **tonkin fészek** – ehető fecskefészek; különleges drága csemege; **el vagynak pécézve** – el vannak rekesztve, kerítve; **árendába** – bérbe; **indzsenéri duktus** – mérnöki lánc; földmérésre használták; **mesterség... hangjainál** – mesterséges, mesterkélt zenénél

1. Ha figyelmesen olvastátok a verset, észrevehettétek, hogy közlendő szempontból három részre bomlik. Melyekre?
2. Vonjatok határt a részek között! Állapítsátok meg, az első és a befejező rész természetleírása között milyen érzelmi különbség van!
3. Mi a közlendője a középső résznek? Mit panaszol fel Csokonai a társadalmi gondok, problémák közül? Hatnak-e ezek az utolsó rész szomorkás hangulatára?
4. Miért mondhatjuk ennek ellenére, hogy a költemény bizakodó?
5. Keressétek ki az első részből a metaforákat! Figyeljétek meg, milyen színeket használ a költő!

* * *

*A BOLDOGSÁG

Most jázminos lugasban,
E nyári hűvös estvén,
Lillámmal ülök együtt:
Lillám velem danolgat
És csókolódva tréfál,

Míg barna szép hajával
Zefir susogva játszik.
Itt egy üveg borocskát
A zöld gyepágyra tettem
És gyenge rózsaszállal
Száját be is csináltam,

Amott Anakreonnak
Kellő danái-vannak
Kaskámba friss eperrel.

Egy öszveséggel íly sok
Gyönyörűt, becsest ki látott?
S ki boldogabb Vitéznél?

1. A vers két részből áll: leírásból és tanulságból. Hány sorból állnak az egyes részek?
2. A leírásból kiderül, hogy a költő mit tart fontosnak az életben a maga számára. Sorold fel azokat az elemeket, melyek Csokonait boldoggá teszik!

Szómagyarázat:

dana – kellemes dal, szép költemény; **kaska** – kosárka, kosár (debreceni tájszó)

Berzsenyi Dániel

(1776–1836)

Berzsenyi költészetére a klasszicizmus és a korai felvilágosodás eszméi jellemzőek.

Vas megyében Egyházashetyénben született, régi nemesi családban. Apja ügyvéd volt, de a közügyektől irtózott, ezért inkább visszavonultan élt falusi birtokán, és kedvenc időtöltésének élt: a klasszikus görög és latin irodalmat olvasgatta. Ezt a vonzalmat oltotta be fiába is. Édesanyja korán meghalt. Mivel a gyerek Berzsenyi gyenge szervezetűnek mutatkozott, ezért otthon, főleg magánszorgalomból tanult. Csak későn, 14 éves korában került a soproni líceumba. De nem tudta megszokni: szűkek voltak neki az iskola keretei, idegenek a szokásai és a szabályai. A környezetére nézve pedig az új tanuló volt fegyelmezetlen, aki önfejűsége folytán a francia háború hírére ott is hagyta a tanulást (1793-ban). Katonának állt. De csakhamar szakított a katonaélettel is. Még egy évre ugyan visszatért a líceumba, és ezzel be is fejezte a tanulmányait.

Ragadtak rá a nyelvek. Sopronban megtanult latinul és németül. Búj ta a könyveket. Olvasási hajlandóságát felhasználva, apja ezentúl vele együtt lapozgatta a latin és a görög prózaírókat. De csak a prózaírókat, mert apja távol akarta tartani a költőktől, nehogy károsan befolyásolják az ifjú amúgy is érzékeny és felfokozott indulatoktól terhes lelkét. Az pedig közben írta a verseit – de csak titokban és csak éjjel. Kedvenc költője Horatius volt, de kedvelte a „históriát" is. Hazafias érzelmeit több forrásból merítette: a szülői ház szellemében, a klasszikus irodalomból és a történelemből.

23 éves korában megházasodott. Vas megyéből Somogyba költöztek, majd egy másik családi birtokon, Niklán telepedtek le. Ettől fogva ez lett az állandó

lakhelye haláláig. (Csak ritkán utazott fel Pestre.) Rá is ragadt a Niklai remete név, ma is így emlegetik.

Költészetére Kis János evangélikus pap, költő figyelt fel. Az ő ajánlatára szorgalmazta költeményeinek megjelentetését a kor két legnagyobb irodalmi vezéregyénisége: Kölcsey és Kazinczy.

Életműve lírai hangvételű versekből, hazafias költeményekből, irodalomesztétikai tanulmányokból áll. De írt a földműveléssel foglalkozó munkát is. 1830-ban a Tudományos Akadémia rendes tagja lett. Esztétikai hitvallása: „A poézisban nem az a kérdés: mi új?, hanem csak az: mi a legszebb?"

Berzsenyi Dániel jellegzetes műfaja az óda, az elégia és az episztola. Verselése az antik példát követő időmértékes verselés. Nyelve archaikus, latin és görög szavakkal terhelt.

Életének különböző szakaszaiban felbukkan a lét és nemlét, az élet és a halál gondolata, az élet végső kérdései. Ilyenek az *Életfilozófia, A temető* és *A közelítő tél* is. Az utóbbiban eltűnődik a „szárnyas idő" múlásán, s fájlalja, hogy itt hagyja szép tavasza, melynek „egy-két zsenge virágait" alig ízlelte.

A KÖZELÍTŐ TÉL

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak.
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labyrinth, a balzsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem búg gerlice s a füzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

A hegy boltozatin néma homály borong.
Nektár-thyrsusain nem mosolyog gerezd.
Itt nemrég az öröm víg dala harsogott:
S most minden szomorú s kiholt.

Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül,
S minden míve tűnő szárnya körül lebeg!
Minden csak jelenés, minden az ég alatt!
Mint a kis nefelejts, enyész.

Lassanként koszorúm bimbaja elvirít,
Itt hágy szép tavaszom: még alig ízleli
Nektárját ajakam, még alig illetém
Egy-két zsenge virágait.

Itt hágy, s vissza se tér majd gyönyörű korom,
Nem hozhatja fel azt több kikelet soha!
Sem béhúnyt szememet fel nem igézheti
Lollim barna szemöldöke!

Szómagyarázat:

labyrinth *(görög)* – útvesztő, lugas; **Zephyr** (*görög, ejtsd*: zefír) – a szelek istene; **symphonia** *(görög)* – összhang, több hangnak kellemes hatású együttzengése, *itt*: madarak dala; **füzes ernyein** – fűzfák lombja alatt; **durva csalét** *(táj.)* – a lehullott száraz falevél, avar; **Nektár-thyrsusain** *(ejtsd*: nektártiszuszain) – szőlővesszőin; **jelenés** – múló tünemény

1. Milyennek ábrázolja Berzsenyi a közelítő tél előtti természetet? A természetnek mely díszeiről beszél? Ezek közül:
   a) mik hullanak;
   b) mi zörög;
   c) mi lengedez?
2. Minek a hiányát sorolja fel a költő a 2. versszakban?
3. Itt „minden szomorú s kiholt" – olvassuk a 3. versszakban. Mi az a „minden"?
4. A 4. versszak a „szárnyas idő"-t jeleníti meg. Mit jelent ez a szókép és milyen szóképnek nevezzük?
5. Miért szomorkás, de nem lehangoló a költemény befejezése?

*FOHÁSZKODÁS

Isten! kit a bölcs lángesze fel nem ér,
Csak titkon érző lelke óhajtva sejt:
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet.

A legmagasb menny s aether Uránjai,
Mellyek körülted rendre keringenek,
A láthatatlan férgek a te
Bölcs kezeid remekelt csudái.

Te hoztad e nagy Minden ezer nemét
A semmiségből, a te szemöldöked
Ronthat s teremthet száz világot,
S a nagy idők folyamit kiméri.

Téged dicsőít a Zenith és Nadír.
A szélveszek bús harca, az égi láng
Villáma, harmatcsepp, virágszál
Hirdeti nagy kezed alkotásit.

Buzgón leomlom színed előtt,
Dicső! Majdan, ha lelkem záraiból kikéi,

S hozzád közelb járulhat, akkor
Ami után eped, ott eléri.

Addig letörlöm könnyeimet, s megyek
Rendeltetésem pályafutásain,
A jobb s nemesb lelkeknek útján,
Merre érőm s inaim vihetnek.

Bizton tekintem mély sirom éjjelét!
Zordon, de oh nem, nem lehet az gonosz,
Mert a te munkád: ott is elszórt
Csontjaimat kezeid takarják.

Az elégia

Az elégia a lírai költészet egyik fontos válfaja. Szemben a dallal és az ódával, amelyek a jelenről szólnak, az elégia a visszaemlékezés, a múltba fordulás során felébredő érzelmeket szólaltatja meg. Legfőbb jellegzetessége, hogy a melankólia, a szomorkás hangulat végül csendes megnyugvásba vagy bizakodásba merül. A magyar költők közül Berzsenyi, Csokonai, Kisfaludy Károly, Vörösmarty Mihály kedvelte ezt a műfajt.

1. Mit nevezünk elégiának? Mik a műfaji sajátosságai?
2. Bizonyítsátok be, hogy *A közelítő tél* elégia!

Daniel Defoe

(1660(?)—1731)

Daniel Defoe (*ejtsd*: difó) a XVII. századi angol regényírók színes, érdekes egyénisége. Nevét főleg a *Robinson Crusoe (ejtsd:* robinzon kruzó) című regénye tette ismertté világszerte.

Feltehetőleg 1660-ban született Londonban iparos család sarjaként. Apja gyertyaöntő, majd mészárosmester volt.

Előbb papnak készült, de később kalandvágya a kereskedelem felé fordította, hogy áruival bejárhassa a világot. Rőfösárutól (méteráru) a borig mindennel kereskedett. Így járta be Spanyolországot, Olaszországot, Németországot, Franciaországot, nem beszélve saját hazájáról, Angliáról. Vállalkozása egyre bonyolódott, adósságba, perbe keveredett. 1692-ben csődbe jutott. Politikai nézetei miatt 1703-ban pellengérre, majd börtönbe került. Szabadulásának ára volt: közvéleménykutatást kellett végeznie. Ez közelebb hozta a sajtóhoz, s ezentúl haláláig újságot szerkesztett. Közben fáradhatatlanul írta regényeit, cikkeit, amelyek között volt gazdasági és politikai tárgyú is. Első igazi irodalmi alkotása az *Igaz beszámoló Mrs. Veal megjelenéséről* c. elbeszélése volt, ami nem más, mint a kor egyik divatos témájának, egy kísértettörténetnek a feldolgozása. A másik divatos téma az úti felfedezések, a kalandozások, hajózások leírása volt. Daniel Defoe 1719-ben írt *Robinson Crusoe* című regénye ezzel az utóbbi témával foglalkozott, azonnali sikert aratott, hamarosan a világ csaknem minden nyelvére lefordították. Magyarra több mint tíz fordító ültette át (többek között Benedek Elek is) és több mint 60 kiadást ért meg. S mint nem egyszer a jelentős művek, az átírás lavináját indítják meg, ez a regény is számos utánzóra talált, megjelentek az úgynevezett *robinzonádok.*

A regény alapja valóságos történet egy hajótörtést szenvedett tengerészről, aki négy évet töltött egy lakatlan szigeten. A korabeli olvasó megfeszített

érdeklődéssel kísérte nyomon a magányos ember küzdelmét a létért a vad természeti erőkkel szemben. Emellett a kalandvágyók kiélhették kalandkedvtelésüket, a vallásosak pedig azt a rendíthetetlen hitüket, hogy az Isten mindig az emberrel van s kisegíti minden bajából. Szerb Antal irodalomtörténész a következőket írta a regényről: „*Robinson* az emberiség közös kincse; mindnyájan rajta nevelődtünk, akárcsak *Gulliver* utazásain. Egész műfajt teremtett, a *Robinzonádot*, minden nemzetnek támadt saját Robinsonja. (...) Defoe sokkal praktikusabb lélek volt, semhogy ráért volna a természetben elmerülni. Azt hiszem, hogy tudatosan az emberi civilizáció kialakulását akarta volna bemutatni művében."

ROBINSON CRUSOE

(részletek)

A regényben sok az életrajzi elem. Robinsonnak kereskedő az apja. Fiát ügyvédnek szerette volna kitaníttatni, ám abban több volt a kalandvágy és a törekvés a gyors meggazdagodásra. Ezért az apai intelmek ellenére és egy barátja ösztökélésére hajóra szállt. Egyelőre minden cél nélkül, csak úgy „nekiment a világnak". A hajón a barátja apja volt a kapitány.

Még nem nagy utat tettek meg, amikor a hajó váratlan viharba került, megrongálódott és elsüllyedt. Az utasok egy csónakon menekültek a közeli kikötőbe. A pokoli benyomások ellenére Robinson egy másik hajó fedélzetén folytatta útját. Közben hol életveszélyes, hol érdekes, hol pedig tanulságos kalandokon ment át. Volt rabszolga is, cukornádültetvényes is, de egy helyben nem tudott megmaradni. Néhány cukornádültetvényes társával újra tengerre szálltak olcsó munkaerőt, rabszolgákat szerezni.

Ez volt a nagy megpróbáltatások kezdete. Tudniillik hősünk ezúttal a hajótörés után egyes-egyedül maradt egy lakatlan szigeten. Részlet a később írt naplóból.

1659. SZEPTEMBER 30. – Én, szegény szerencsétlen Robinson Crusoe, miután szörnyű viharban, nyílt tengeren hajótörést szenvedtem, erre a gyászos, boldogtalan szigetre kerültem, melyet „a reménytelenség szigetének" hívok. A hajó legénysége vízbe fulladt – kis híján magam is. Az éjszakát egy fán töltöttem, mert féltem a vadaktól: mégis mélyen aludtam, noha egész éjjel esett.

OKTÓBER 1. – Nagy meglepetésemre észrevettem, hogy a hajót a dagály a sziget közelébe sodorta. Szomorú volt arra gondolni, hogy mindnyájan megmenekültünk volna, ha a hajón maradunk. Napom nagy része azzal telt el, hogy ezen töprengtem. De mikor láttam, hogy a hajó még nem merült el, amennyire lehetett, a fövényen megközelítettem, aztán egy darabig a tengeren úsztam, s felmásztam a fedélzetre. Egész nap esett, noha a szél elállt.

OKTÓBER 1-től OKTÓBER 24-IG. – Ezeket a napokat azzal töltöttem, hogy összeszedtem mindent a hajón, és a dagály segítségével tutajon a száraz-

földre szállítottam. Ezek a napok szintén elég esősek voltak, noha időközben néha kitisztult az idő.

OKTÓBER 25. – Egész éjjel és egész nap esett. Szélvihar támadt, amely a hajót darabokra törte. Ezután már csak a hajó roncsait lehetett látni, és azt is csak apálykor. A nap azzal telt el, hogy betakartam és biztonságba helyeztem javaimat, nehogy az eső kárt tegyen bennük.

OKTÓBER 26. – Csaknem egész nap a partot jártam, hogy lakásra alkalmas helyet keressek. Elsősorban olyat, amely megvédelmez emberek és állatok éji támadása ellen. Estefelé megfelelő terepet találtam egy szikla alatt.

OKTÓBER 26-TÓL 30-IG. – Keményen dolgoztam, hogy vagyonomat új lakóhelyemre vigyem, noha időközben gyakran heves eső volt.

OKTÓBER 31. – Reggel puskával a szigetre mentem, hogy élelmet szerezzek, és felderítsem a vidéket. Mikor egy nőstény kecskét megöltem, a gidája hazakísért, de azt is le kellett vágnom, mert nem akart enni.

NOVEMBER 1. – Egy szikla alatt ütöttem fel sátramat, és először aludtam benne. Olyan nagyra készítettem, amekkorára csak tudtam, hogy felszerelhessem benne függőágyamat.

NOVEMBER 2. – Ládáimból és tutajdeszkákból kerítést vontam magam körül.

NOVEMBER 3. – Vadászni voltam, és két kacsához hasonló szárnyast lőttem. Húsuk igen kellemes ízű. Délután asztalt készítettem.

NOVEMBER 4. – Reggel megállapítottam időbeosztásomat: a munka, a vadászat, az alvás és a szórakozás idejét. Tehát minden reggel felkelés után két vagy három óra hosszat puskával a vállamon barangolok, ha nem esik. Aztán körülbelül tizenegy óráig dolgozom. Majd elfogyasztom ebédemet. Tizenkettőtől kettőig, mivel ilyenkor igen nagy a meleg, alszom. Aztán estig ismét dolgozom. Két napig folyton asztalt készítettem, mert elég gyatra kézműves vagyok; idővel azonban éppen úgy állt a kezem a munkára, mint akárki másé.

NOVEMBER 5. – Kutyámmal* együtt, puskával a vállamon vadászni voltunk, és elejtettem egy vadmacskát. Bőre puha, de a húsa használhatatlan. Minden elejtett állat bőrét megőriztem. A tengerpartra visszatérve rengeteg vízimadarat láttam, melyekről nem tudom, hogy kerültek ide.

NOVEMBER 6. – Reggeli sétám után ismét az asztallal foglalatoskodtam, és el is készültem vele, noha nem egészen kedvemre való.

NOVEMBER 7. – Megkezdődött a szép idő. Hetedikétől tizenkettedikéig széket próbáltam összetákolni, de többször is szét kellett szednem.

NOVEMBER 13. – Ismét esett az eső, ez lehűtötte a földet, és nagyon felfrissített. Azonban szörnyű villámlással és mennydörgéssel járt, ezért nagyon aggódtam a lőporom miatt. Utána azonnal apróbb csomagokra osztottam a lőport, hogy a veszélyt kiküszöböljem.

NOVEMBER 14., 15., 16. – Három napon át négyszögletes dobozokat készítettem, hogy egy- vagy legfeljebb kétfontos** adagokban puskaport

*A hajón volt egy kutya és két macska, ezeket magával hozta.
**font – súlyegység, kb. 0,5 kg

helyezzek el bennük. Utána egyiket a másiktól jó távol helyeztem el. Közben egy nagy madarat lőttem: jó volt a húsa, de nem tudom, hogy hívják.

NOVEMBER 17. – Ásni kezdtem sátram mögött a sziklába, hogy további helyiségekhez jussak. Megjegyzés: három dologra lenne igen nagy szükségem: egy csákányra, egy lapátra és egy kosárra. Abbahagytam a munkámat, és azon töprengtem, hogy pótolhatnám mindezt. Csákány helyett vaskampókat használtam, melyek elég jól megfeleltek; azonban nagyon kellene egy lapát, illetőleg ásó. Ezek nélkül moccanni sem tudok, bár fogalmam sincs róla, miként teremtem elő.

NOVEMBER 18. – Ma az erdőben barangolva, rábukkantam egy bizonyos fára, vagy legalábbis rokonára annak, amit Brazíliában rendkívüli keménysége miatt vasfának neveznek. Egy törzset nagy munkával, baltámat csaknem tönkretéve, kivágtam és hazacipeltem, noha épp elég nehéz volt. Keménysége ellenére kénytelen voltam addig faragni, amíg egy lapát- vagy ásófélét hoztam ki belőle, nyele hasonlít ahhoz, amit mi otthon használtunk. A lapja azonban, mivel fából van, aligha fog soká tartani; egyelőre megfelel a célnak, amire használni kívánom. Úgy gondolom, lapát előállítása még nem került ennyi fáradságba. Nem volt kosaram, illetőleg targoncám. Mind ez ideig még nem találtam alkalmas ágakat, melyekből kosarat fonhattam volna; ami pedig a targoncát illeti, azt gondoltam, úgysem tudnék kereket csinálni. Fogalmam sem volt róla, miképpen kezdjek munkához. Azonkívül azt sem tudtam, hogy fogok majd csapszeget verni a tengelybe, hogy a kerék forogjon is. Fel is adtam hát a reményemet, és a kiásott föld elhordására olyan ládát használtam, amelyben a kőművesek szokták a habarcsot vinni az építkezéshez. Ez távolról sem volt olyan körülményes, mint a lapát elkészítése. Ennek ellenére az ásóval és a targoncával való hasztalan kísérletezés négy egész napomat vette el. Ebben természetesen nincs benne reggeli vadászsétám, melyet ritkán mulasztottam el, s melyről ritkán tértem vissza zsákmány nélkül.

NOVEMBER 23. – Minden egyéb munkám szünetelt a szerszámok előállítása miatt. Ettől a naptól kezdve azonban újra dolgozhattam, és tizennyolc napot töltöttem barlangom bővítésével, hogy kényelmesen elhelyezhessem javaimat. Megjegyzés: a barlangot azért kellett bővíteni, hogy elhelyezhessem benne külön raktáramat, konyhámat, ebédlőmet és éléskamrámat. Lakásnak egyébként a sátrat használtam – kivéve az esős évszak azon napjait, amikor a zuhogó zápor miatt kénytelen voltam a barlangba visszavonulni. Ezért gerendákból és lombokból tetőt szerkesztettem a sátor fölé.

DECEMBER 10. – Már-már azt hittem, hogy elkészültem barlangommal, amikor hirtelen egyik oldalon a tetőről nagy csomó föld zuhant le. (Úgy látszik, túl szélesre méreteztem.) Emiatt nagyon megijedtem, és tegyük hozzá, hogy nem ok nélkül, mert ha véletlenül magam is ott vagyok, sírásóra sincs szükségem. Most ismét elég sok a dolgom, mert a leomlott földet ki kell vinnem. De ennél is fontosabb, hogy lakhelyemet mennyezettel támasszam alá, a további leomlás megakadályozására.

DECEMBER 11. – Elhatározásomhoz híven munkához láttam, és két sor cölöpöt vertem le körös-körül, ezekre pedig két sor deszkát fektettem. A munka másnap is folytatódott, sőt eltartott egy hétig. De most legalább biztonságos a tető.

DECEMBER 17. – Ettől a naptól huszadikáig polcokat készítettem, és szegeket vertem a cölöpökre, hogy minden felakaszthatót felfüggesszek. Most már kezd rend lenni nálam.

DECEMBER 20. – Mindent beszállítottam a barlangba, és hozzáláttam házam felszereléséhez. Deszkadarabokat használtam fel polcnak, hogy az élelmiszereket elhelyezzem. A deszkák azonban egyre inkább fogynak. Újabb asztalt kell készítenem.

DECEMBER 24. – Éjjel és egész nap esett az eső. Ki sem mozdultam.

DECEMBER 25. – Egész nap esett.

DECEMBER 26. – Megszünt az eső, a föld sokkal hűvösebb és kellemesebb, mint azelőtt.

DECEMBER 27. – Egy fiatal kecskét megöltem, egy másikat megsebesítettem, aztán pányvára kötve hazavezettem. Mikor hazaértünk, bekötöztem, és összeillesztettem törött lábát. Megjegyzés: gondosan ápoltam, hogy élve maradjon, és lába olyan jó legyen, mint valaha. De minden ápolásom ellenére is béna maradt, és csak az ajtóm körül növő gyepet tudja legelni, tovább nem megy. Ekkor jutott eszembe először, hogy állatokat kellene szelídíteni és tenyészteni. Így akkor is lenne húsom, amikor már puskaporomat ellövöldöztem.

DECEMBER 28., 29., 30., 31. – Nagy hőség, szellő sem fúj. Ki sem mozdultam, kivéve a reggeli vadászkörutat. Időközben lakásomban csináltam rendet.

JANUÁR 1. – Még mindig nagy a meleg. Reggel és este azonban mégis kimentem vadászni. Napközben pihentem. Este valamivel tovább haladtam a völgyben a sziget központja felé. Tömérdek kecskét láttam, de félénkségük miatt nehéz közelükbe jutni. Azonban elhatároztam, hogy kutyám segítségével mégiscsak megfogom valamelyiket.

JANUÁR 2. – Ma csakugyan útra keltem kutyámmal, és a kecskékre uszítottam. De csalódtam, mert szarvukkal egyszerre szembefordultak vele, úgyhogy a kutya, felismerve a veszélyt, nem mert közelebb menni.

JANUÁR 3. – Elkezdtem a kerítés vagy fal építését. Mivel még mindig él bennem az aggodalom, hogy megtámadhatnak, jó vastagra szándékozom csinálni. Mgjegyzés: mivel a fallal már előzőleg foglalkoztam, itt csak azt jegyzem meg, hogy a munka január másodikától április tizennegyedikéig tartott, noha nem volt hosszabb huszonnégy lépésnél, mert félkör alakban támaszkodott a sziklához. Középpont gyanánt a barlang bejárata szolgált.

Egész idő alatt erősen dolgoztam, ámbár az eső gyakran napokra, néha hetekre visszavetett. De úgy gondoltam, addig nem vagyok biztonságban, míg a fallal el nem készültem. S alig hihető, milyen kimondhatatlan erőfeszítést követelt a munka minden részlete, különösen a cölöpök hazaszállítása és földbe

verése. Kerítésemet sokkal erősebbre készítettem, mint amilyenre feltétlenül szükség volt.

Közben, ha az időjárás megengedte, mindenfélére vadásztam az erdőben. Útközben nem egyszer hasznos felfedezéseket tettem. Például találtam egy vadgalambfajtát, mely az erdei galamboktól eltérően nem a fákra rakja a fészkét, hanem a házigalambokhoz hasonlóan, sziklás mélyedésekbe. Néhány fiókát hazavittem, és elhatároztam, felnevelem őket. De mikor megnőttek, elrepültek. Ennek az oka talán az lehetett, hogy nem adtam nekik enni, mert nem volt mit. Azonban gyakran felkutattam fészkeiket, és megfogtam a fiókákat. Húsuk kitűnő volt. Háztartásom vezetése közben rájöttem, hogy rengeteg olyasmi hiányzik, aminek az előállítását első pillanatban reménytelennek tartottam. Valóban, bizonyos dolgok sosem sikerültek. Például nem tudtam hordót készíteni. Volt ugyan egy-két abroncsom, de soha annyira nem vittem, hogy hordóm is legyen, bár hetekig kísérleteztem. A dongákat soha nem tudtam úgy összeállítani, hogy megtartsák a vizet. Tehát lemondtam róla.

Azonkívül nagyon hiányoztak a világítóeszközök is. Mihelyt besötétedett, általában hét óra tájt, kénytelen voltam lefeküdni. Eszembe jutott az a viaszlép, amelyből afrikai kalandom alatt gyertyát készítettem. Most azonban nem állt rendelkezésemre ilyesmi. Úgy segítettem a dolgon, hogy valahányszor kecskét öltem, a faggyút felfogtam egy kis agyagból készített tálban, amelyet a napon szárítottam meg, aztán valami kanócfélét állítottam bele, és kész volt a lámpa. Volt már világosság, noha nem olyan tiszta és állandó, mint a gyertyáé.

Munkám közben történt, hogy dolgaimat rendezgetve, egy kis zacskót találtam, melyben, mint említettem, szemes gabona volt szárnyasok számára, noha nem legutóbbi utunkon volt rá szükség, hanem még abból az időből maradt, amikor a hajó Lisszabonból elindult. A gabonamaradványt megették a patkányok, úgyhogy a ládában semmi nem volt, csak por és korpa. Mivel úgy gondoltam, hogy a zacskónak egyébként is hasznát vehetem (alighanem puskaport adagoltam) tartalmát kiszórtam erődítményem mellé, a szikla tövébe.

Ez valamivel az említett nagy esők előtt történt. Nem sokat törődtem vele, és az egész eseményre nemigen emlékeztem. Egyszer azonban észrevettem, hogy zöld szálak sarjadnak a talajból. Először azt hittem, hogy valami eddig nem látott ismeretlen növény. De mennyire meglepett, amikor egy idő múlva tíz vagy tizenkét kalászt láttam, melyeknek mindegyike szakasztott olyan volt, mint az európai árpa.

Könnyek szöktek a szemembe, és áldottam a természetet, hogy így siet segítségemre. És mindez annál különösebb volt, mert a szikla mentén egyéb szálas növényt is észrevettem, mely a rizshez hasonlított; ezt a növényt még afrikai utazásomból ismertem.

Arra gondoltam, hogy talán találok még más gabonát is a szigeten. Valóban, minden szikla tövét felkutattam, de nem sikerült nyomra bukkannom. Végül eszembe villant, hogy ezen a helyen szórtam el a csirkeeledel maradványait. A rejtély egyszerre megoldódott. Mindenesetre nagy szerencsének tartottam,

hogy a láda tartalmát itt öntöttem ki a szikla mellett, ahol szemmel kísérhettem a növekedést. Mert ha máshol történik, talán menthetetlenül kárba vész.

Június vége felé, mikor beérett, gondosan learattam a termést. Minden szemet félretettem, és elhatároztam, hogy újra elvetem, így idővel annyi terem, amennyiből kenyeret is süthetek. De körülbelül négy évig kellett várnom, amíg valóban ehettem belőle, és akkor is csak takarékosan, mint ahogy később majd annak rendje és módja szerint elmondom. Mert az első évadban a termést a rosszul megválasztott időszak miatt majdnem teljesen elvesztettem. Tudniillik közvetlenül a száraz évszak kezdetén vetettem el, úgyhogy a hőség elperzselte.

Az árpa mellett termett húsz vagy harminc szál rizs is. Ugyanolyan gonddal ápoltam, és a célom is ugyanaz volt vele.

De térjünk vissza a naplóhoz. Három vagy négy hónapig minden erőmet megfeszítve dolgoztam a falon. Április tizennegyedikén készültem el vele. Nyílást nem hagytam rajta, úgyhogy csak létrán keresztül közlekedtem a külvilággal.

ÁPRILIS 16. – Elkészültem a létrával. Először nekitámasztottam a falnak, aztán felhúztam, majd leeresztettem a másik oldalon. Bent elég nagy térség volt, kívülről pedig senki sem közelíthette meg lakásomat, hacsak meg nem mássza a falat.

Másnap, hogy a fallal elkészültem, csaknem összeomlott minden fáradozásom eredménye, és kis híján elpusztultam. A következő történt: a sátram mögött foglalatoskodtam, közvetlenül a bejáratnál, amikor ijesztő zajt hallottam. Megindult a föld a barlang mennyezetéről és fejem fölött a domb széléről. A két levert gyámfa a barlangban félelmetesen recsegett. Szívem verése is elállt. Nem tudtam mire vélni a dolgot.

Attól való félelmemben, hogy a föld betemet, a létrához rohantam, átvetettem magam a falon, és messze futottam a dombtól, mert azt hittem, hogy az egész megindul. Alighogy szilárd talajon álltam, rájöttem, hogy földrengés rázza a földet. A talaj körülbelül ötperces időközökben háromszor is megrendült olyan erős lökésekkel, hogy úgy gondolom, még a legerősebb épület sem bírta volna ki. Tőlem körülbelül félmérföldnyire egy tengerparti szikla csúcsa szörnyű robajjal lezuhant. Ilyet még soha életemben nem hallottam. Még a tenger is megmozdult. Az hiszem, a lökések erősebbek voltak a víz alatt, mint a szigeten.

A dolog annyira megrémített – eddig ugyanis még ilyesmit soha át nem éltem, és senkivel sem beszéltem, aki hasonlót átélt volna –, hogy szinte elvesztettem az eszemet. A föld megmozdulásától gyomrom úgy felfordult, mintha tengeren lennék viharban. A szikla zuhanása azonban felébresztett, és felocsudtam abból a féleszméletlen állapotból, amely lenyűgözött. Hirtelen semmi egyébre nem tudtam gondolni, csak arra, hogy a lezuhanó szikla egész házamat és minden javamat betemeti. Újra keserűséggel telt meg a lelkem.

Mikor a harmadik lökés is elmúlt, és már jó ideje semmi mozgást nem tapasztaltam, bátorságom visszatért. Mégsem mertem átmászni a falon, mert rettegtem attól, hogy a hegy élve maga alá temet.

Miközben ültem, az eget felhők borították el, mintha eső készülne. Nemsokára egyre erősödő szél támadt, és másfél óra múlva már a legszörnyűbb vihar dühöngött. A tengert hab és tajték borította. A szél fákat tépett ki tövestül, és a vihar kegyetlenül dühöngött. Három óra múlva szűnni kezdett a vihar, újabb két óra múlva pedig teljesen lecsendesedett az idő, csupán az eső zuhogott erősen.

Én mindvégig a földön ültem, ijedten és elkeseredve. Hirtelen eszembe villant, hogy a szél és az eső a földrengés következménye. Eszerint maga a földrengés már elmúlt, én pedig megpróbálhatom, hogy bejussak barlangomba. A gondolattól lelkem újra éledni kezdett. Az eső is erősen ösztökélt, hogy sátramban keressek menedéket. Azonban annyira zuhogott, hogy félő volt, a sátram nem bírja ki. Kénytelen voltam tehát a barlangba menni, noha rettegve és nyugtalan lélekkel, hátha fejemre zuhan. A vad zápor új munkára kényszerített. Árkot kellett ásnom erődítményem körül, hogy a vizet vezessem, mely máskülönben elöntötte volna barlangomat.

Miután egy ideig barlangomban tartózkodtam, és több földlökést nem éreztem, lassanként összeszedtem magam. Hogy bátorságom ébren tartsam, amire nagy szükség volt, raktáramba mentem, és jót húztam a rumból. Ilyesmit csak ritkán műveltem, mert tudtam, az italt nem pótolhatom, ha elfogyott.

Egész éjjel és másnap majdnem estig esett, úgyhogy moccanni sem tudtam. De mivel visszanyertem lélekjelenlétemet, fontolgatni kezdtem, mi a legközelebbi teendő. Ha a sziget ki van téve a földrengéseknek, a barlang nem alkalmas lakásra. Nyílt helyen kell tehát házat építenem, melyet fallal veszek körül, akárcsak itt. Ezáltal biztonságban érezhettem magam emberektől, állatoktól. Mert ha itt maradok, a következő földrengés esetleg eltemethet.

Ennek következtében elhatároztam, hogy máshol ütöm fel sátramat, mely közvetlenül a sziklaorom alatt állott. Feltételeztem, hogy a dombot a legközelebbi földrengés sátramra zúdítja. A két következő napot – április tizenkilencedikét és huszadikát – azzal töltöttem, hogy kidolgoztam költözködésem részleteit.

Az élve eltemettetés félelme miatt nem tudtam nyugodtan aludni. De hasonló félelemmel töltött el az is, hogy védetlen helyen kell töltenem az éjszakát. Ám amikor körülnéztem, és mindent rendben találtam, elment a kedvem a költözködéstől. Időközben azt is fontolóra vettem, hogy tömérdek időbe kerülne ez az új munka, és meg kell elégednem azzal, amit eddig elértem. Így hát egyelőre megnyugodtam, és elhatároztam, hogy oszlopokból és kötelekből egy másik kör alakú falat is építek, és ott helyezem el sátramat; azonban amíg ezzel el nem készülök, maradok ott, ahol vagyok. Ez április huszonegyedikén volt.

ÁPRILIS 22. – Ma reggel mérlegelni kezdtem, miképpen hajthatom végre elhatározásomat. Hiányzottak azonban az eszközök. Volt ugyan három nagy baltám és elég sok szekercém (ezeket cserekereskedés céljából akartuk Afrikába vinni), azonban a görcsös, kemény fák vágása közben legtöbbjük kicsorbult és eltompult. És ha volt is köszörűkövem, nem tudtam az élesítéshez megfelelően

forgatni. Végül szíjjal láttam el egy kereket, amelyet a lábammal hajtottam, hogy mindkét kezem szabad legyen.

Megjegyzés: addig még nem láttam ilyesmit Angliában, vagy legalábbis nem vettem észre. Azóta tapasztaltam, hogy széltében-hosszában használják. Mellékesen megjegyezve, az én köszörűkövem igen széles és nehéz volt. A gép összeállítása és tökéletesítése legalább egy hetembe került.

ÁPRILIS 28., 29. – Két napon át szerszámaimat élesítettem. Gépem a köszörűkövet igen jól forgatja.

ÁPRILIS 30. – Úgy vettem észre, hogy a gabonám gyengén fejlődik. Ma szemlét tartottam, és a napi kétszersültadagot csökkentettem. Ez eléggé elszomorított.

MÁJUS 1. – Reggel, mikor a tengerre pillantottam, a szokottnál is nagyobb apályban észrevettem a parton valamit, ami hordóhoz hasonlított. Közelebb mentem, és láttam, valóban egy hordó fekszik ott, továbbá a hajónak két vagy három darabja, melyet nyilván a szökőár vetett ki. Mikor a roncsra pillantottam, észrevettem, hogy magasabban emelkedik ki, mint máskor. Megvizsgáltam a hordót, kiderült, hogy lőpor van benne. De a víz annyira átjárta, hogy kemény volt, mint a kő.

Felgöndörítettem a parton, aztán elindultam a roncs felé a homokzátonyon, hogy egy kicsit körülnézzek.

Mikor elértem a hajót, egészen más helyzetben találtam. Orra, mely eddig a homokba merült, legalább hatlábnyira kiemelkedett, tatja pedig, mely különben össze volt zúzva, a hullámzás következtében levált a hajó testéről nem sokkal azután, hogy utoljára ott jártam. Most ott feküdt oldalra borulva. A homok olyan magasra tornyosult a hajó körül, hogy apály idején gázolva eljuthattam a roncsig, holott azelőtt legalább egy negyed mérföldet kellett úsznom. Először meglepődtem, aztán arra gondoltam, hogy bizonyára a földrengés okozta a változást. Mivel pedig a lökések ereje meglehetősen megrongálta a hajót, naponta új meg új dolgok kerültek partra, melyeket a tenger elsodort, a szél pedig lassanként előrehajtott.

Ez egyelőre elterelte gondolataimat attól, hogy új lakóhelyet keressek magamnak. Erősen foglalkoztatott, hogy miképpen juthatnék a hajó belsejébe. Erre azonban – úgy látszott – nem sok a reményem, mert a hajó belseje tele volt homokkal. De én már megtanultam a szigeten, hogy semmitől se riadjak vissza. Elhatároztam tehát, hogy mindent szétszedek darabokra, amihez a hajón hozzáférhetek, hátha valamikor majd hasznát vehetem.

MÁJUS 3. – Fűrészemmel kezdtem hozzá a munkához, és átfűrészeltem egy gerendát, melyről úgy gondoltam, hogy a fedélzet felső részét tartja. Mikor munkámmal készen voltam, lehetőség szerint eltisztogattam a homokot a legmagasabban fekvő részekről. De már közeledett a dagály, tehát kénytelen voltam elhagyni a hajót.

MÁJUS 4. – Halászni voltam, de semmi olyasmit nem fogtam, amit érdemes lett volna megenni. Végül meguntam ezt az időtöltést. Épp indulni készültem,

mikor elcsíptem egy fiatal delfint. Az egyik hajókötelet szétbontva, hosszú zsineget készítettem, de nem volt horgom. Ennek ellenére elég sok halat fogtam, úgyhogy ennivalóra nincs gondom. A legtöbbet a napon szárítottam meg, és szárazon fogyasztottam el.

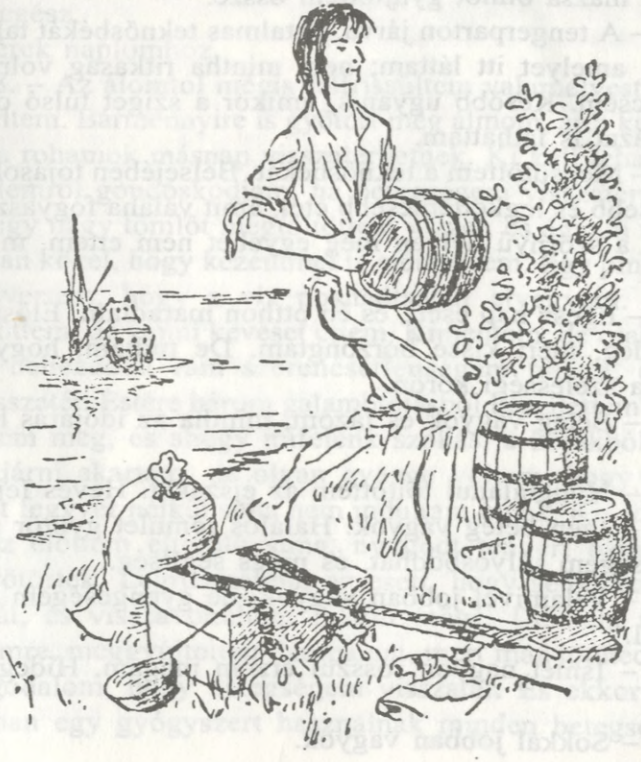
MÁJUS 5. – A roncson dolgoztam. Egy másik gerendát is kettévágtam, és a fedélzetből három nagy fenyődeszkát emeltem ki, összekötöttem őket, majd az emelkedő árral a partra hajóztam rajtuk.

MÁJUS 6. – A roncson dolgoztam, számos vascsavart és egyéb vastárgyat emeltem ki belőle. Kemény munka volt, és eléggé kimerített. Azzal a gondolattal foglalkoztam, hogy tovább nem is folytatom.

MÁJUS 7. – Ismét a roncsra mentem, de nem volt szándékom dolgozni. Azonban azt tapasztaltam, hogy a roncs magától is kettévált, mivel előző nap a gerendát szétfűrészeltem. A hajó több darabja szanaszét hevert, és a belsejéhez is hozzá lehetett férni. Sajnos, csaknem teljesen megtelt vízzel és homokkal.

MÁJUS 8. – A roncshoz mentem, és egy vaskapoccsal próbáltam feszegetni a fedélzetet, amelyről a homok eléggé letisztult, és kiállt a vízből. Két deszkát lefeszegettem, és a dagállyal a partra szállítottam. A vaskampót, másnapra gondolva, a roncson hagytam.

MÁJUS 9. – A roncson dolgoztam, és a feszítővas segítségével behatoltam a belsejébe, ahol több ládát találtam. Feszítővassal próbálkoztam velük, de nem mentem semmire. Találtam továbbá egy ólomtömböt is, amelyet meg tudtam ugyan mozdítani, de ahhoz túlságosan nehéz volt, hogy elszállítsam.

MÁJUS 14. – Naponta a roncsra járok. Utam eredménye számos gerenda és deszka, továbbá két vagy három mázsa vas.

MÁJUS 15. – Két baltát vittem magammal, hátha darabokra tudnám vágni az ólomtömböt, az egyiket éknek használtam, és a másikkal ennek fokát ütöttem. De mivel másfél lábnyira a víz alatt volt, az ütés ereje nem érvényesült.

MÁJUS 16. – Éjszaka erős szél dühöngött, és a roncs még jobban tönkrement. De galambokra vadászva, olyan sokáig barangoltam az erdőben, hogy a dagály miatt már nem tudtam eljutni a roncshoz.

MÁJUS 17. – A roncs néhány darabját a partra sodorta az ár, tőlem körülbelül két mérföld távolságra. Kíváncsi voltam rá, tehát elindultam, hogy megnézzem. A hajóorr egy része volt, de súlya miatt nem tudtam elszállítani.

MÁJUS 24. – A mai napig állandóan a roncson dolgoztam. Nagy erőfeszítéssel, a feszítővas segítségével annyira meg tudtam lazítani az eresztékeket, hogy a következő dagály kiemelt a hajóból több hordót, továbbá két tengerészládát. Mivel azonban a part felől fújt a szél, aznap semmi sem került a szárazföldre, legfeljebb deszkadarabok és egy hordó, amelyben brazíliai disznóhús volt. A sós víz azonban tönkretette. Június tizenötödikén folytattam munkámat, kivéve azt az időt, amikor élelem után jártam. Mindig apály idején tartózkodtam a roncson, és már jókor elindultam, hogy dagálykor kész legyek. Fáradozásaimmal elég sok gerendát és deszkát szereztem, és kitűnő csónakot készíthetnék, ha érteném a módját. Ezenkívül több alkalommal és több darabban csaknem egy fél mázsa ólmot gyűjtöttem össze.

JÚNIUS 16. – A tengerparton járva, hatalmas teknősbékát találtam. Ez volt az első példány, amelyet itt láttam; nem mintha ritkaság volna, egyszerűen nem volt szerencsém. Később ugyanis, amikor a sziget túlsó oldalán jártam, naponta több százat is láthattam.

JÚNIUS 17. – Megsütöttem a teknősbékát. Belsejében tojásokat is találtam. Húsa a legízletesebb és legkellemesebb étel, amit valaha fogyasztottam, főként azért, mert ezen a szörnyű helyen még egyebet nem ettem, mint kecskehúst meg szárnyast.

JÚNIUS 18. – Egész nap esett, és én otthon maradtam. Először azt hittem, hogy az eső hideg, mert kissé borzongtam. De tudtam, hogy ilyesmi nem fordul elő ezen a szélességi körön.

JÚNIUS 19. – Beteg vagyok és fázom, mintha az időjárás hidegre fordult volna.

JÚNIUS 20. – Nyugtalanul töltöttem az éjszakát. Heves fejfájás és láz.

JÚNIUS 21. – Igen beteg vagyok. Halálos rémület gyötör szomorú helyzetemben: betegségem súlyosbodhat, és nincs segítség.

JÚNIUS 22. – Valamivel jobban vagyok, de gyengeségem szörnyű aggodalmakkal tölt el.

JÚNIUS 23. – Ismét nagyon rosszul érzem magam. Hideglelés és heves főfájás.

JÚNIUS 24. – Sokkal jobban vagyok.

JÚNIUS 25. – Igen erős hidegrázás. A roham hét óráig tartott. Hideg és meleg váltakozása. Utána izzadás.

JÚNIUS 26. – Jobban vagyok. Mivel ennivalóm nem volt, fogtam a puskámat, de csak alig vánszorogtam. Ennek ellenére lőttem egy nőstény kecskét, nagy kínnal hazacipeltem, a húsát megsütöttem, és ettem belőle. Nagy étvágyam támadt egy kis levesre, de nem volt fazekam.

JÚNIUS 27. – A hidegrázás megint olyan hevesen tört rám, hogy egész nap ágyban maradtam. Se nem ettem, se nem ittam. Azt hittem, elpusztulok a szomjúságtól. De jártányi erőm sem volt, hogy felkeljek, és vizet hozzak magamnak. Hosszú ideig gyötrődtem, míg végre elaludtam, és csak éjszaka ébredtem fel. Sokkal könnyebben éreztem magamat, bár még mindig elég gyenge voltam, és a szomjúság gyötört.

Mivel lakóhelyemen a víz elfogyott, meg kellett várnom a reggelt, és újra elaludtam. Második alvásom közben szörnyű álmot láttam. Úgy éreztem, hogy a földön ülök, kívül a kerítésen; ugyanott, ahol a földrengés utáni viharos éjszakát töltöttem. Hirtelen úgy rémlett, hogy sötét felhőkből villogó alak lép ki. Olyan volt, mint a tűz, és én alig tudtam ránézni. Leírhatatlan, milyen rémes hatást tett rám. Mikor lába a földet érintette, ugyanaz az érzésem támadt, mint a földrengés idején, és az is izgalommal töltött el, hogy a levegőben körülöttem villámok cikáztak. Mihelyt földet ért, felém indult. Hosszú dárdát vagy más fegyvert tartott a kezében, és meg akart ölni. Szinte leírhatatlan, milyen rémület volt bennem, amikor felébredtem, és mennyire örültem, hogy csak álom az egész.

De visszatérek naplómhoz.

JÚNIUS 28. – Az álomtól mégis felfrissültem valamelyest, és mivel lázam is elmúlt, felkeltem. Bármennyire is gyötört még álmom, arra kellett gondolnom, hogy a láz és a rohamok másnap visszatérhetnek. Ki kell tehát használnom az időt, hogy élelemről gondoskodjam, ha betegségem visszatérne. Első dolgom az volt, hogy egy nagy tömlőt megtöltöttem vízzel, és ágyam mellé az asztalra helyeztem, olyan közel, hogy kezemmel is elérhessem. Egy pint rumot öntöttem bele, és felkevertem, hogy a víz poshadtságát elvegyem. Aztán parázson kecskehúst sütöttem, de vajmi keveset ettem. Kimentem, de csak alig lézengtem. Nyomasztóan nehezedett rám szerencsétlenségem tudata, és féltem, hogy betegségem visszatér. Estére három galambtojásból készítettem vacsorát. Ezeket hamuba sütöttem meg, és ahogy mifelénk szokás, a héjukból ettem meg.

Evés után járni akartam, de olyan gyenge voltam, hogy a puskát is alig bírtam. Viszont fegyver nélkül soha nem indultam útnak. Kis idő múlva leültem a földre, és az előttem elterülő sima, nyugodt tengert bámultam. Szomorú gondolatok gyötörtek. Legrosszabbul az esett, hogy senkihez sem szólhatok. Felkeltem tehát, és visszavonultam falaim mögé. De nem tudtam elaludni. Leültem székemre, meggyújtottam lámpámat, mert már sötétedett. Még mindig kínzott az aggodalom, hogy betegségem visszatér. És ekkor eszembe jutott, hogy Brazíliában egy gyógyszert használnak minden betegségre: a dohányt.

Nekem pedig van egy köteg dohányom valamelyik ládában, mégpedig pácolt. És van egy pácolatlan kötegem is.

(...)

Bármiként is áll a dolog, ébredéskor frissnek éreztem magam, szellemem pedig élénk volt és vidám. Erősebb voltam, mint előző nap, gyomrom is javult, mert éhséget éreztem. Hogy rövid legyek, lázam elmúlt, és vele együtt, úgy látszik betegségem is. Ez huszonkilencedikére esett.

Harmincadikára teljesen összeszedtem magam, és puskámmal vadászni indultam, noha nem akartam nagy utat tenni. Megöltem egy vagy két vízimadarat; egyik vadkacsához hasonlított, de nem volt rá étvágyam. Tehát inkább galambtojást ettem. Este megismételtem a kúrát, mely véleményem szerint talpra állított: dohányt áztattam a rumba. De valamivel kisebb adagot vettem be, nem rágtam levelet, sőt fejemet sem tartottam a dohányfüst fölé. A következő nap mégsem talált olyan egészségesen, mint reméltem, mert a láznak egy kis maradványa még mindig ott borzongott bennem.

JÚLIUS 3. – A láz teljesen elmúlt, noha még hetekbe került, amíg teljesen felépültem.

(...)

SZEPTEMBER 30. – Elérkezett hajótörésem boldogtalan évfordulója. Összeszámoltam a rovásokat naptároszlopomon, és kiderült, hogy háromszázhatvanöt napja vagyok itt. Pontos naplóm itt véget ért. Tintám annyira fogyni kezdett, hogy ezután csak a legfontosabb eseményeket jegyeztem le, de nem tartottam számon a kisebbeket.

***Egyik nap nagy változás történik nem valami mozgalmas életében: lábnyomot talál a fövenyben, s ráébred, hogy a nagy, meztelen talpak csakis vademberhez tartozhatnak. Félelem, aggodalom és remény váltakozik Robinsonban. Kideríti, hogy több lábnyom is van, csak lakhelyétől jóval távolabb. Rájön, hogy a szomszédos szárazföldről szoktak vademberek ide látogatni. Felfedezi azt is, hogy ezek kannibálok, rituális emberevési lakomájukat szokták itt tartani. Hosszú töprengés után egy használható tervet agyal ki, s megmenti az egyik áldozatnak kiszemelt vadembert. Ez igen hálás életmentőjének, hűséges és tanulékony szolgája lesz. Robinson Pénteknek nevezi arról a napról, amikor társává fogadta. Ezentúl sokkal elviselhetőbb lett az élet a szigeten...

A szabadulás vágya azonban nem hamvadt ki szívéből. Nagysokára, de erre is sor került.

Hajó érkezett! De itt is bonyodalmak támadtak. A hajó legénysége ugyanis fellázadt és megkötözve cipelték partra a tiszteket. Robinsonék kiszabadítják őket, s visszaveszik a hajót a lázadóktól. A lázadás vezérei nem térhetnek vissza Angliába, hisz ott bitófa várna rájuk. Robinson felajánlja nekik a szigetet mindazokkal a javakkal, amit fáradságos munkájával összehozott. A regény így végződik:

(...)

Kevéssel később a csónakkal ismét elindultam a partra, mert éppen apály volt. Elvittem az ott maradtaknak az ígért holmit. A kapitány még ládáikat és ruháikat is kiadta, amit ők igen hálásan fogadtak. Én biztattam őket, hogy nem feledkezem meg róluk, ha módomban áll, erre irányítok egy hajót. Mikor a szigetnek búcsút mondtam, emlékül magammal vittem saját készítményű, nagy kecskebőr süvegemet, napernyőmet és egyik papagájomat. Nem felejtettem el magamhoz venni pénzemet sem, mely eddig haszontalanul és minden cél nélkül hevert. Egészen megfeketedett, és csak akkor látszott, hogy ezüst, mikor kissé megdörzsöltem. Elhoztam azt a pénzt is, amit a spanyol hajóroncson találtam.

Így távoztam el a szigetről 1686-ban, a hajónapló szerint december 19-én. Huszonhét évig, két hónapig és tizenkilenc napig voltam itt. Ugyanazon a napon szabadultam ebből a második fogságomból, mint Szalehből a nagy csónakban, a móroktól. Hosszú utazás után, 1687. június 11-én megérkeztem Angliába.

(...)

De a legboldogabb Péntek volt, mert apját is magunkkal vittük a nagy útra.

(A részletek *Vajda Endre* fordításából valók)

Ahhoz, hogy felelni tudjatok a kérdésekre, el kell olvasnotok az egész regényt!

1. Ki volt Robinson? Jellemezzétek őt: milyen volt a szigetre kerülése előtt és a szigeten!
2. Beszéljetek a „naptár" oszlopról!
3. Miben nyilvánult meg leleményessége a szigeten?
4. Milyen alkalmatosságokat hozott létre és milyen szerszámokkal? Honnan volt tintája a naplóíráshoz?
5. Hány évig volt Robinson a szigeten?
6. Mit tartok Robinson legfőbb erényének? Mi tartotta benne a kitartást és a haza iránti vágyát?
7. Vannak-e olyan jellemvonásai Robinsonnak, amelyet követendőnek tarttok? Milyenek és miért?
8. Beszéljetek Péntekről! Mi a szerepe a mondanivaló szempontjából? Ismertek-e hasonló irodalmi hőst olvasmányaitokból?
9. Mi a regény mondanivalója
   a) saját kora számára;
   b) és napjainkban?

Az utazási regény

Előző tanulmányaitok során már megismerkedtetek a regény fogalmával és azzal, milyen típusai vannak. Felsoroltuk többek között a kalandregényt, amely igen népszerű századunkban, akárcsak a tudományos fantasztikum. A kalandregény egyik vállfaja az *utazási regény*, melyet Defoe indított el a XVIII. században *Robinson Crusoe* című művével. Ez váltott ki egy sor, utánérzésből fakadó, hasonló tematikájú alkotást. Defoe nyomán divatba jött a magányos ember alakja, harca az életben maradásért egy lakatlan szigeten, ahová elve-

tődött valamilyen módon. Ezek a robinzonádok. Napjainkban is kedvelt vállfaja a kalandregénynek.

1. Mi a regény? Hány válfaját ismeritek?
2. Milyen regényt olvastatok már idáig, s mely csoportba osztható?
3. Olvastatok-e már énregényt? Mi a címe?
4. Mi a robinzonáda?

Jonathan Swift

(1667—1745)

Amikor a felvilágosodás kezdetén kijelentették: „Több fényt!" – ez már a polgári társadalom kialakulása volt: a felvilágosodás történelmi és művelődéstörténeti korszaka. (Erről már szóltunk.) Az angol felvilágosodás egyik legnagyobb szelleme Jonathan Swift (*ejtsd:* dzsoneten szvift) regényíró és költő.

Apja kishivatalnok volt, aki nem érte meg fia születését. Anyja meg az apja testvérei nevelték. Egyetemi tanulmányait az írországi Dublin (*ejtsd*: dáblin) világhírű egyetemén végezte. Ezután diplomatai titkárságot vállalt, majd pappá szentelték. Eleinte csak politikai, később vallási viszályokba keveredett. (Néhány együttérző sort is írt a Rákóczi-szabadságharcról.)

Lutter Tibor neves irodalomtörténész, Swift életművének egyik kutatója meglátta benne a végletekbe eső embert. Ezt írta róla: „Pap volt és megírta a világirodalom leggyilkosabb vallásellenes szatíráját; világi ambíciók fűtötte politikus volt, és megírta a legkeményebb vádiratot ama világ ellen, melynek kegyeire sóváran vágyott; kérlelhetetlen racionalista volt, ám szíve mélyén a gyengéd érzelem melegét takargatta: íme, csupán néhány olyan ellentmondás, mely meghökkenti és gyakran tanácstalanul hagyja a kutatót, s amelyre az életrajz mégoly gondos elemzése sem tud teljes választ adni."

Amikor visszavonul a politikai tevékenységtől, akkor bontakozik ki írói lángelméje. Ő lett nemcsak az angol, hanem a világirodalom egyik legsajátosabb szatirikusa. Életművének csúcsa a *Gulliver utazásai* (1726) – szatirikus összefoglalása egész előző munkásságának. Bár Gulliver történetét és utazásait a törpék és az óriások birodalmában mindenki ismeri gyermekolvasmányaiból, nem sejtve, hogy ez a mű mekkora társadalmi éllel bír. Szerb Antal is megjegyzi, hogy szelídített formában a világ legkeserűbb szatírájából a századok folyamán bájos gyermekkönyv lett. Az eredeti „olvasása közben az ember mélyen szégyelli, hogy ember".

A *Gulliver utazásai* már nem robinzonáda, pedig itt is több szigetre vetődik a magányos, hajótörött hős. De itt már nem ő teremt szűk, primitív közösséget, abba ő már belekerül. Erről vagy ezekről a társadalmakról (Swift által elképzelt társadalmakról) mond véleményt a szerző. A társadalmat nem ő építi fel, csak belülről bírálja – jegyzi meg Thackeray (*ejtsd*: szeköri). Azt a tulajdonságot gúnyolja, amely a szellem emberét leginkább kihozza sodrából: a nagyképűséget, a fontoskodást, a túlzott önbizalmat...

A regény négy részből áll. Az első két rész a társadalom szatírája, a harmadik és a negyedik pedig az ember szellemi és erkölcsi értékeinek keserű kritikája.

GULLIVER UTAZÁSAI

(részletek)

Első rész

A *Gulliver utazásai* énregény, akárcsak a *Robinson Crusoe*. A hős nem csupán maga beszéli el a vele történteket, de jelen esetben végig szerzőnek titulálja magát.

Tartalma: A hős elmondja, hogy előre készült a nagy utazásra, ezért szorgalmasan tanulta a tengerészeti tudományokat, a matematikát, valamint a medicinát, jól tudva, hogy mindez igen hasznos lesz hosszú tengeri útjai során. Megházasodott. Orvosi rendelőt nyitott, de mivel alig ment anyagilag valamire, különböző hajókon teljesített seborvosi tisztséget. Sok országot beutazott és sok nyelvet megtanult. Ő maga megjegyzi, hogy ilyesmihez nagyon jó volt a memóriája. Már éppen le akart mondani a világjárásról, amikor az *Antilop* nevű hajó kapitányától meghívást kapott a Déli-tengerekre. 1699. május 4-én indultak útnak.

És – mint az utazási regények tengerészei általában – nagy viharba kerültek. Gulliver az átélt eseményektől elcsigázva aléltan esett össze a szigeten, ahova kivetette a tenger sodrása. Amikor másnap magához tért, érezte, hogy fűben fekszik, „amely feltűnően rövid szálú és selymes volt".

(...) Próbáltam felkelni, de még csak mozdulni sem bírtam. Felébredéskor ugyanis egészen hanyatt feküdtem és úgy éreztem, hogy kezemet-lábamat, jobbról-balról jó erősen a földhöz cövekelték; sőt a hajamat is, amely hosszú és sűrű volt, szintén hasonlómód lekötötték. Különböző kisebb-nagyobb kötelékeket is fedeztem fel keresztül-kasul a testemen, hónaljamtól kezdve egészen a combomig. Persze csak felfelé tudtam nézni; a nap is kezdett nagyon erősen sütni, és az erős fény borzasztóan bántotta szememet. Mindenféle zűrzavaros hangokat hallottam magam körül, de tekintettel leírt helyzetemre, az égbolton kívül semmit sem láthattam. Kis idő múlva valami élőlényhez hasonló dolgot éreztem mászkálni a bal lábamon, amint csöndesen haladt felfelé egészen a

mellemig, míg végül már majdnem az államat súrolta. Feléje fordítottam szememet, már ahogy akkor tudtam, és egy alig hat hüvelyknyi, ember formájú teremtményt láttam magam előtt, kezében íjjal és nyilakkal, puzdrája meg a hátán. Közben azt is éreztem, hogy legalább még vagy nagyvenen jönnek utána ugyanebből a fajtából (már amennyire akkor megállapíthattam). Oly döbbenetes volt számomra ez a meglepetés, hogy hangosan felordítottam, mire ezek rémületükben mind megfutamodtak. Többen közülük (mint ahogy később értesültem ezekről a dolgokról) súlyosan megsebesültek, miközben hasamról a rétre vetették magukat, és egymás után a földre zuhantak. Mindezek ellenére hamar visszatértek, sőt az egyik közülük – aki olyan vakmerő volt, hogy az arcom közvetlen közelébe hatolt – csodálatának kifejezéseképpen az égre fordította szemét, és karjával hadonászva azt üvöltötte igen durva hangon, de ugyanakkor nagyon értelmes tagolással, hogy *Hekinah degul*. A többiek ismételték ezeket a szavakat, nem is egyszer, de akkor még nem tudhattam, hogy mit jelentenek.

Az olvasó képzelheti, hogy egész idő alatt jómagam továbbra is a lehető legkényelmetlenebb helyzetben hevertem a réten. Hosszas küszködés után, végre nagy nehezen mégis sikerült elszakítanom kötelékeimet – sőt még azokat a szögeket is kirángattam, melyek segítségével a bal karomra hurkolt zsinegeket verték a földhöz. Tudniillik, mikor kezemet már arcom magasságába húzhattam, rögtön rájöttem a dolog nyitjára, most már ujjaimmal is tapasztalva módszereiket, melyekkel lekötöztek. Ugyanakkor egy igen erőteljes rándítással, ami közben rendkívüli fájdalmat is okozott, jól meglazítottam azokat a köteleket, melyek bal oldalt csomózták hajamat a földhöz: ennek köszönhettem, hogy legalább két hüvelyknyire tudtam már forgatni a fejemet. Viszont ezek a fura kreatúrák másodszor is ész nélkül lebukfenceztek rólam, mikor meg akartam fogni őket; utána hallatlanul erős és éles üvöltést hallottam – mire aztán mindennek vége lett, egyikőjük hangosan felkiáltott: *Tolgo phonac*. A bal kezemre pillanatok alatt száz meg száz nyilat eresztettek: úgy éreztem, mintha millió varrótűvel szúrkáltak volna. Ezenkívül még egy másik sorozatot is lőttek, de azt fel a magasba, pontosan úgy, ahogy Európában az ágyúgolyókat szokták – ezekből bizonyára egy csomó potyoghatott különböző testrészeimre (ahol viszont nem éreztem őket) –, nem egy volt, amelyik az arcomat is eltalálta, de szememet rögtön letakartam bal kezemmel.

Mire ennek az első nyílzápornak vége lett, a testi-lelki fájdalomtól hörögni kezdtem, és mikor ismét megkíséreltem a szabadulást, az elsőnél még sokkal hevesebb támadásba kezdtek. Voltak, akik lándzsákkal próbálták döfködni az oldalamat; még az volt a szerencsém, hogy jó bivalybőr zeke volt rajtam, melyet nem tudtak kilyukasztani. Úgy vélekedtem, hogy itt a legbölcsebb módszer az lesz, ha szépen nyugton maradok; határozott tervem volt, hogy valóban így fogok viselkedni egészen estig, amikor bal kezemet már úgyis sikerrel kioldozván, talán végleg kiszabadulhatok. Ami a sziget lakóit illeti, azt hiszem, joggal képzelhettem, hogy játszva megbirkózom itt a leghatalmasabb

ármádiával is, ha mindenki csak akkorára nőtt, mint azok, akikkel eddig találkoztam.

A Sors azonban, úgy látszik, másképp rendelkezett velem. Mikor ez az itteni népség megállapította, hogy teljesen nyugodt vagyok, abbahagyták a lövöldözést. A zaj azonban mind erősebb lett körülöttem, amiből arra következtettem, hogy számuk tetemesen megnövekedett. Körülbelül négy yardnyira tőlem, pontosan a jobb fülem szomszédságában, már vagy egy jó órája állandó kopácsolást hallottam, mintha mesteremberek dolgoznának. Mikor arra fordítottam a fejemet – már ahogy a szögek és kötelek engedték – egy emelvényt pillantottam meg magam mellett: vagy másfél lábnyi magasságban lehetett a földtől. A dobogóra négyen fértek rá az itteniek közül: két vagy három létrán lehetett feljutni rája. A pódiumról az egyik bennszülött, aki valami nagyon előkelő személyiség benyomását keltette, hosszú beszédet intézett hozzám, amiből egy kukkot sem értettem. Viszont azt is mindjárt említenem kellett volna, hogy mielőtt ez a főfő alak belefogott a szónoklatába, háromszor egymás után azt kiáltotta, hogy *Langro dehul san* – ezeket a szavakat és az egész orációt is később aztán elismételték, és meg is magyarázták nekem. Elég az hozzá, hogy erre rögtön ott termett vagy ötven a sziget lakói közül: azonnal elvágták a köteleket, melyek bal felől húrozták a földhöz minden hajszálamat – így végre szabadon forgathattam jobb felé is a fejemet, és egyúttal szemügyre vehettem mindjárt a szónokot is, egész mivoltában, összes gesztusaival.

Középkorúnak látszott, amellett jóval magsabb, mint három kísérője. Ezek közül az egyik az apródja volt és az uszályát cipelte: talán épp csak valamicskével lehetett hosszabb, mint a gyűrűsujjam. A másik kettő meg két oldalról támogatta. Az összes szónoki fogásokat sorba kijátszotta előttem; pazar bőségben tanulmányozhattam a legkülönbözőbb körmondatokat, melyek részben fenyegetéseket tartalmaztak, részben meg szépséges ígéreteket, irgalmat és megértést prédikáltak. Pár szóban válaszoltam szolgálatkész és alázatos modorban. Közben bal kezemet és szememet a nap felé fordítottam, mintegy jelezve, hogy az eget hívom tanúnak; azonkívül, minthogy jóformán az éhhalál kerülgetett, nem lévén bennem egy árva falat sem azóta, hogy a hajótörés előtt néhány órával éppen hogy bekaptam valamit; a természet ez irányú követelését oly erősen éreztem magamban, hogy akarva, nem akarva jeleznem kellett türelmetlenségemet. Lehet, hogy tán nem is egészen a hivatalos illemszabályok előírásai szerint, amennyiben az ujjamat ismételten a számba dugtam, jelezvén, hogy enni szeretnék.

A *hurgo* (így hívják náluk a főurakat, mint később hallottam) nagyon jól megértett. Leszállt az emelvényről, és kiadta a parancsot, hogy néhány létrát támasszanak a derekamhoz; ezen aztán százával másztak fel a szigetlakók, szépen a számhoz sétáltak, hatalmas kosarakkal, telis-teli finom húsokkal. Mindez a király legfelsőbb parancsára történt; ő szereztette be, ő küldte ide az egész menüt, szinte egy időben azzal, hogy tudomást szerzett rólam. Amennyire megfigyeltem, különféle állatok húsával traktáltak, de az ízüket még nem tudtam

megkülönböztetni. Volt itt lapocka, comb, karaj bőviben, a formájuk birkahúsra emlékeztetett, kitűnően is volt elkészítve, csak éppen kisebb volt minden, mint egy verébfióka szárnya. Egy harapásra hát kettőt-hármat is nyeltem belőlük egyszerre: a cipóból is triplájával mértem a falatot, hiszen csak akkorácskák voltak, mint egy-egy muskétagolyó. Igyekeztek oly gyorsasággal kiszolgálni, ahogy csak tellett tőlük: közben testem méretei és étvágyam a legnagyobb csodálkozást és bámulatot keltették köztük, aminek ezer jelét is mutatták előttem.

Ezek után ismét jelbeszédhez folyamodtam, megértettem velük, hogy inni szeretnék. Már étkezésemmel kapcsolatban is kitapasztalhatták, hogy apró kvantumokkal nem sokra mennek nálam, úgyhogy – mivel ezek a szigetlakók feltűnően leleményes népség – előkerítettek egy óriási hordót, rendkívül ügyesen odagörgették a kezemhez, ott helyben csapra verték: mondanom sem kell, hogy az egész egyetlen húzásra lement, egyrészt azért, mert alig lehetett több félpintnél, másrészt mert ízéből ítélve valami nagyon könnyű burgundira taksáltam (csak sokkal jobb ízű volt). Hoztak egy második hordóval is, amelyet szintén a fentebb jelzett módon szívtam le; utána ugyan próbáltam jelezni, hogy hozzanak még – de úgy látszik, a készlet kifogyott. Miközben én ezeket a számukra csodálatos dolgokat produkáltam, állandóan örömrivalgásokban törtek ki, végigtáncolták a mellemet, és úgy, ahogy kezdetben, most is állandóan ezt ismételték: *Hekinah degul! Hekinah degul!* Szokásos jeleikkel tudomásomra hozták, hogy dobjam le a két hordót – de előbb figyelmeztették a lent bámészkodó tömeget, hogy húzódjék távolabbra. *Barach mivola*: ez volt a szerteordított parancs. Mikor aztán látták, hogy a boros tömlők már a levegőben röpülnek, ismét kórusban kezdték üvölteni: *Hekinah degul.*

Bevallom, hogy miközben ezek a figurák ide-oda mászkáltak a testemen, bizony nemegyszer erős volt bennem a kísértés, hogy elkapjak egypár tucatot a kezem ügyébe kerültek közül, és a földhöz csapjam őket. De mivel még emlékezetemben volt mindaz, amit a közelmúltban szenvedtem el tőlük (és az esetleg még nem is a legrosszabb, ami ezektől kitelik), azonkívül, mert valami becsületszófélét is adtam nekik (magam legalábbis így értelmeztem alázatos viselkedésemet): mindez arra késztetett, hogy ellenálljak a fent említett kísértéseknek. Arról nem is beszélve, hogy olyan emberekkel szemben, akik semmi költséget nem kímélve ilyen bőkezűséggel bántak velem, a vendégjog szabályait is kötelezőnek éreztem magamra vonatkozólag. Azt is be kell vallanom, hogy nem győztem eléggé csodálkozni ezen incifinci törpenépség vakmerőségén: a legcsekélyebb félelem árnyéka nélkül mászkáltak és promenádoztak rajtam, még akkor is, mikor az egyik karom már rég szabad volt; még a fél szemük se rebbent látásomra, pedig bizonyára nem mindennapi szörnyeteg benyomását keltettem bennük.

Némi idő letelte után, mikor már látták, hogy nincs több igényem a táplálkozás területén, egyszerre csak megjelent előttem egy igen magasrangú személyiség, akit ő császári felsége küldött hozzám. Miután őexellenciája a

talpomon keresztül feljutott a jobb lábamra, tíz-tízenkét ember kíséretében az arcom felé vonult. Ott bontotta ki megbízólevelét, ellátva őfelsége nagy pecsétjével. Mindezeket majdnem beledugta a szemembe; utána még vagy tíz percig beszélt is; szavaiban a harag legcsekélyebb nyomát sem tapasztaltam, de annál keményebb határozottságot; közben gyakran mutogatott egy bizonyos irányba, amiről csak később tudtam meg, hogy a fővárost jelenti, körülbelül fél mérföldnyi távolságban – ugyanis arról volt szó, hogy a legfelsőbb királyi tanács határozatot hozott, miszerint oda fognak szállítani. Pár szóval válaszoltam, persze teljesen hiába – viszont azzal a kezemmel, amely már szabad volt, jelbeszédet kíséreltem meg, amennyiben rátettem a másik kezemre (mindezt jó magasan őexellenciája feje fölött, nehogy akár őt vagy díszkíséretét véletlenül megüssem), majd utána a fejemre és többi testrészemre: ilyenformán próbáltam megértetni vele, hogy szeretnék már kiszabadulni. Úgy láttam, hogy elég jól megértette a dolgot – ezzel szemben szünet nélkül rázogatta a fejét helytelenítése jeléül, sőt a kezével is olyan mozdulatokat tett, melyek világosan mutatták, hogy mint foglyot börtönbe kell vinniük. Ugyanakkor egyéb jelekkel azt is kifejezésre juttatta, hogy enni-innivalóm ezentúl is lesz elegendő, és a legjobb bánásmódban lesz részem.

Ezek után ismét eszembe jutott, hogy mégis inkább megpróbálom széttépni bilincseimet. Azonban mikor újra sajogni kezdtek a nyilaik által okozott sebhelyek a kezemen és arcomon, melyek telis-teli voltak hólyagokkal, amellett, hogy apró lándzsáiknak is legalább még a fele bent volt a bőrömben – úgy döntöttem, hogy különböző jelekkel és biztosítékokkal értésükre adom: csináljanak velem, amit akarnak. Mindezek végeztével a *hurgo* és kísérete igen derűs ábrázattal és nagy udvariaskodások közepette visszavonult.

Hamarosan utána ismét a tömeg egyetemes felkiáltását hallottam, melyben főleg a *Peplom selan* szavak ismétlődtek – közben éreztem, egy sereg szigetlakó a bal oldalamon egy kissé meglazította kötelékeimet, úgyhogy a jobb oldalamra fordulhattam, és jó alaposan kivizelve magam, megkönnyebbültem – a bennszülöttek határtalan ámulatára, akik előre sejtve mozdulataimból, hogy mi fog itt következni, rendkívüli sietséggel tágultak jobbra-balra, hogy el ne öntse őket a zuhatag, mely rendkívüli hevességgel sustorgott ki belőlem. De még mindezek előtt, arcomat és mindkét kezemet egy rendkívül kellemes illatú kenőccsel végig bekenték, minek következtében a nyilaik által okozott sebek percek alatt behegedtek. Fenti körülmények, együtt azzal a kellemes kielégültséggel, melyet ebédjüknek és boraiknak köszönhettem, nagy kedvet csináltak egy kiadós szundításra. Körülbelül nyolc órát aludtam, mint ahogy később mesélték nekem; de ebben nem volt semmi csodálatos, mivel a császár parancsára az udvari orvosok altatóport kevertek boroshordóimba.

Úgy látszik, hogy abban a pillanatban, mikor mély álomban megtaláltak a parton, közvetlenül hajótörésem után, a császár erről gyorsfutár révén azonnal értesítést kapott; ezek után döntött a koronatanács olyan értelemben, hogy kötözzenek a földhöz a már fentebb leírt módszerekkel (ami meg is történt

azon éjjel, melyet alvással töltöttem); ugyancsak odafent határozták el, hogy enni- és innivalót a legnagyobb bőségben küldjenek számomra, azonkívül valami gépezetet is szerkesszenek, amellyel majd a fővárosba szállítanak. Lehet, hogy ez a döntés rendkívül merésznek és veszedelmesnek látszik, és meg is vagyok győződve afelől, hogy nem igen akadna uralkodó Európában, aki ilyen módszereket alkalmazna hasonló helyzetben – magam részéről viszont mégsem mondhatok más véleményt, minthogy eljárásuk, igenis, rendkívül ésszerű és lojális volt. Mert tegyük fel, hogy ha ezek a szigetlakók mindenáron arra törekedtek volna, hogy nyilaikkal és dárdáikkal álmomban megöljenek: bizonyára már első sebesülésem fájdalmától azonnal felriadok, ami kétségtelenül olyan vad haragra lobbantott volna, hogy a dühtől megduplázott erővel azonnal széttéptem volna minden kötelékemet, mellyel a földhöz bilincseltek, ami után (hiszen képtelenek voltak bármiféle ellenállásra) részemről igazán a legcsekélyebb irgalomra sem számíthattak.

Az ország lakói a legkitűnőbb matematikusok, amellett a mérnöki tudományokban is a tökéletesség rendkívüli fokára jutottak, mivel ez irányban a császár állandó biztatására és pártfogására is számíthatnak: őfelsége a tudományok köztiszteletben álló pártfogója. Az uralkodónak a legkülönbözőbb, kerekeken járó gépezetei vannak, melyekkel hatalmas fatönköket és egyéb terheket tudnak szállítani. Igen sokszor magában az erdőben építteti hadihajóit, ott helyben, ahol a szálfákat kivágják; és ezeket a gyakran kilenc láb hosszú alkotmányokat az említett masinákkal viteti a tengerpartra, vagy húsz-harminc yardnyi távolságra.

Most is ötszáz ácsot és mérnököt állítottak azonnal munkába, hogy elkészítsék addigi leghatalmasabb gépezetüket. Ennek a fából készült alkotmánynak magassága három hüvelyk volt, hossza hét láb és szélessége négy; egyébként huszonkét kereken mozgott. A nagy lárma, melyet hallottam, a gépezet megérkezésének szólt. Számításom szerint körülbelül négy órára rá indíthatták útnak partravetődésem után. Abba az irányba, ahogy feküdtem, szóval testemmel párhuzamosan, állították mellém. A legfőbb nehézség persze abban állt: hogy fognak átemelni és elhelyezni ebbe a járműbe? Először nyolcvan póznát állítottak fel e célból (mindegyik egy-egy láb magas lehetett), aztán körülbelül csomagolóspárga vastagságú köteleket erősítettek mindenféle kampókkal különböző szíjakhoz, melyeket viszont nyakamra, kezemre, derekamra, lábamra tekertek a szerelők. Mármost kilencszázat a legerősebb emberek közül azzal foglalkoztattak, hogy a póznákra szerelt csigák segítségével a magasba húzzák a köteleket: sikerült is alig három óra alatt felemelni és átrakni testemet a kocsira, ahol ismét erősen lekötöztek. Mindezt azonban csak később tudtam meg; hiszen mialatt ezt a műveletet végezték velem, végig mélyen aludtam az italomba kevert altatószer következtében. A császár legteherbíróbb lovaiból tizenötezret fogtak a gépezet elé (mindegyik körülbelül négy és fél hüvelyknyi), hogy a fővárosba fuvarozzanak, amely mint már jeleztem, vagy fél mérföldnyire volt innen.

Négyórás utazás után ébredtem fel, mégpedig egy igen mulatságos incidens következtében. A kocsit ugyanis egy időre leállították, hogy valamit javítsanak rajta, két-három bennszülött pedig, nagyon kíváncsi lévén, vajon hogy festhetek, mikor alszom, szépen felmásztak a vontató alkalmatosságra, és miután lábujjhegyen fellopództak egész az arcomig, egyikük (egyébként a testőrség valamelyik kapitánya) fogta kis lándzsáját, és szúrós végét jó magasra földugta a bal orrlyukamba, ami úgy csiklandozott, mint valami szalmaszál. Egy óriásit kellett prüsszentenem, a kíváncsiak észrevétlen letakarodtak rólam, úgyhogy csak három hét múlva tudtam meg, mi okozta hirtelen felriadásomat.

A nap hátralevő részében még hosszú utat tettünk meg; csak éjjel tartottunk nagyobb pihenőt, amikor is ötszáz testőr strázsált mellettem: egyik fele tőlem jobbra, égő fáklyákkal, másik fele meg fölfegyverkezve minden íjával-nyilával, hogy bármely pillanatban belém lőhessenek, ha csak megmoccanok.

Másnap reggel napfelkeltekor folytattuk utunkat, és déltájban már csak kétszáz yardnyira voltunk a város kapuitól. A császár és egész udvartartása kivonult, hogy fogadjon bennünket; viszont főfő marsalljai semmi körülmények között sem akarták megengedni, hogy őfelsége át- vagy rásétáljon különböző tagjaimra: ennek a veszélynek mégsem merték kitenni császári személyét.

Épp azon a helyen, ahol kocsink megállt, ősrégi templom emelkedett, az itteniek általános véleménye szerint a legnagyobb az egész birodalomban. Az elmúlt években valami szörnyűséges gyilkosság történt falai között, azóta szentségtelen helynek tartották ezek a fanatizmusra igen hajlamos népek, és csupán a polgári élet céljaira használták; az egyházi díszítéseket és berendezést már mind rég kihordták a templomból. Ezt az üres katedrálist jelölték ki most számomra lakóhelyül. Az északra néző főkapu legalább négy láb magas volt és majdnem két láb széles, úgyhogy minden különösebb nehézség nélkül keresztül bírtam bújni rajta. A kapu két oldalán egy-egy apró ablak volt látható, alig hat hüvelyknyire a földtől; a bal oldalin az udvari kovácsok kilencvenegy láncot vezettek keresztül, amelyek körülbelül akkorák lehettek, mint a hölgyek óraláncai Európában; ezeket a láncokat aztán harminchat lakattal a bal lábamhoz bilincselték.

A templommal szemben, a nagy országút túlsó oldalán, vagy húsz lábnyi távolságra, egy legalább öt láb magas bástyatorony emelkedett. Ennek a tetejére vonult fel a császár a legfőbb udvari méltóságokkal, hogy így a legelőnyösebb nézőpontból tanulmányozhasson engem; persze ezt is csak később mondták nekem, hiszen akkor még nem láthattam őket.

Az országban széltében mesélték, hogy állítólag több mint százezer szigetlakó özönlött ide a városból, ugyanazon célból, mint az udvar – és meg vagyok győződve, hogy legalább tízezren, testőreim minden tilalma ellenére, éjjel-nappal mászkáltak rajtam, létráik segítségével – úgyhogy hamarosan proklamációt kellett kibocsátani, amely aztán halálbüntetés terhe alatt tiltotta el az efféle dolgokat. Miután az udvari lakatoscéh biztosítva látta, hogy immár végleg lehetetlen kiszabadítanom magam, levagdosták rólam azokat a régebbi köte-

lékeket, melyek eddig tartottak fogva. Mikor ezek után egy kissé felültem, egyszerre csak oly végtelen búskomorság öntötte el egész lényemet, amilyet még életemben sohasem éreztem. Hanem az a vad lárma és határtalan csodálkozás, melyet a szigetlakók produkáltak, mikor látták, hogy felkelek, sőt járok: sokkal több, semhogy itt kifejezhessem. Azok a láncok, amelyek bal lábamat tartották bilincsben, legalább két yard hosszúak voltak, és így nemcsak azt tették lehetővé, hogy egy kis félkörben ide-oda járkálhassak, hanem (mivel végüket a kaputól vagy négy hüvelyknyire rögzítették), nyugodtan ki-bemászkálhattam, azonkívül még teljes hossszúságomban ki is nyújtózhattam, ha végigfeküdtem a templom padlóján.

Szómagyarázat:

yard – angol hosszmérték, 0,914 m; **kvantum** – *(lat.)* mennyiség; **pint** – űrmérték, az angol pint – 0,9 liter; **promenád** – sétány; **promenádozik** – sétál; **mérföld** – hosszmérték, az angol mérföld kb. 1609 m; **lojális** – méltányos, jóhiszemű, együttérző; **hüvelyk** – *(rég.)* hosszmérték, 25-27 cm; **láb** – *(rég.)* hosszmérték, változó: 29,2-től 32,5 cm-ig; **incidens** – általában váratlan, kellemetlen esemény, zavaró mozzanat; **fanatizmus** – vakbuzgóság, amely mások meggyőződése iránti elfogultsággal, türelmetlenséggel párosul; **proklamáció** – (*lat.*) kiáltvány

***Gullivert elnevezik emberhegynek. Most már megbíznak benne, s szabad mozgást engednek neki az országban. Egy nap felkeresi őt az udvarból a személyi ügyek minisztere, s elmondja, milyen belső szakadás és belső, késhegyre menő harcok bomlasztják az országot. Az ország két pártra szakadt: az egyik az alacsony cipősarok híve, a másik a magas saroké. A magas sarkúak vannak többségben. A másik gond: a jelenlegi császár nagyapja még egészen kisgyerek korában egyszer megvágta felséges ujját, amikor a lágytojást a szokásos módon, a vastagabb végén próbálta feltörni. Az apacsászár erre kiadott egy rendeletet, amely szerint a legszigorúbb büntetés terhe alatt megszabja alattvalóinak, a népnek, hogy ezentúl a lágytojás csakis a hegyes végénél törhető fel. A Vastag Vég hívei többen voltak, a nép ellenállt, fellázadt, és 11 ezer ember vállalta a mártírhalált az „igaz ügy" érdekében. Sokan közülük a szomszédos birodalomba szöktek, Blefuscuba (*ejtsd*: blefászku), ahol a tojásfeltörés ügyében az egyik prófétájuknak legszentebb hittételére hivatkoztak: „Minden igazhitű a megfelelő végén törje fel az ő tojásait." Hogy melyik a megfelelő vég, azt a legfelsőbb hatóságok döntik el.

Ezt a belviszályt kihasználva és arra hivatkozva, hogy vallásszakadást idéztek elő a lilliputiak Blefuscuban is, meg akarják támadni Lilliputiát.

Gulliver nem akar beavatkozni az ország belharcaiba, de kész bármikor segíteni az uralkodónak, hogy megvédje birodalmát minden aljas hódítótól. Első alkalommal fonalakra fűzi az ellenséges flotta hajóit és átgázol velük a tengeren. Ezért fényesen kitüntetik.

Ám gyűlnek, egyre gyűlnek az ellenségei és a rágalmazói. A császárnő is megorrol rá, ezért megelőzve a császár büntetését, Gulliver Blefuscuba menekül.

Ott örömmel fogadják, az uralkodó szolgálatába akarja fogadni. Gulliver azonban már nem hisz se császárban, se királyban. Egy partra sodródott csónakban nekivág a tengernek. Angol vitorlás veszi fel a fedélzetére, s 1702. április 13-án eléri Anglia partjait. A családjával nem tölt hosszú időt: két hónap után újra elfogja a kalandvágy.

Második rész

A *Csavargó* nevű hajó, amelyen útrakél, most is viharba jut, de reményt ad az utasoknak egy ismeretlen föld közelsége. Így egy páran csónakban partra eveznek, de megijednek valami ismeretlen, hatalmas szörny közeledtétől, s visszamenekülnek a csónakba. Gulliver magára marad. Elrejtőzik a közeli szántóföldön. Körös-körül hatalmas méretekben lát mindent. Az emberi alakok akkorák, mint egy templomtorony. Az óriások országába került, Brobdingnagba (*ejtsd*: brobdingneg). Az egyik szántövető tenyerébe veszi a fura kis emberkét és hazaviszi. Otthon jóllakatják, ápolják. Ám a gazda hasznot akar húzni a kis jövevényből, s hetivásárokon mutogatja. A fővárosba is elkerül vele, ott meglátja a király hopmestere (udvari szertartásmester), jó pénzért megvásárolja a királynő részére.

Az udvarban megszeretik, kényeztetik, ellátják ruhával, nagyságához mért bútorzattal. Egy asztalos dobozt készít neki, ez lesz a lakószobája, egy másikat pedig utazódoboznak rendeznek be, mert a királynő magával viszi mindenhová, amikor országjárásra indul. Így ismeri meg hősünk az országot. Természetesen egyik ámulatból a másikba esik.

Az óriások királya roppant értelmes, művelt, okos ember. Arra kéri Gullivert, ismertesse meg vele hazája államrendjét és alkotmányát. Gulliver hazafiúi büszkeségtől fűtve igyekszik csak a legjobbakat mondani, a legelőnyösebb színben feltüntetni Angliát. Öt napon át tart előadást a királynak, aki figyelmesen hallgatja, közben jegyzetel is.

(...) Miután hosszú értekezéseimnek végére értem, őfelsége a hatodik audencián elővette összes jegyzeteit, és pontról pontra közölte kételyeit, aggályait és ellenvetéseit. Rögtön megkérdezte: miféle módszereket alkalmaznak a serdülő arisztokrácia szellemének és testének üdvös fejlesztése érdekében? és egyáltalában, mik azok a foglalatosságok, melyek a fiatalurak idejét kitöltik életük legfrissebb és legfogékonyabb korszakában? miféle jogszabályok szerint intézkednek abban az esetben, ha egy főnemesi család kihal? miféle képesítés szükséges ahhoz, hogy valakit újdonsült lordként a felsőházba beválaszthassanak? talán a király szeszélye? avagy valamelyik palotahölgy lepénzelése? vagy cselszövény, mely a közüdv rovására üt pártot? – ilyeneket kérdezett őfelsége, mikor az előléptetések módját firtatta. Érdekelte az is, mennyire sajátítják el ezek a nagyurak a hazai törvények ismeretét, és miféle iskolákban; hiszen (előadásom szerint) honfitársaik minden magánügyéről és tulajdonáról az utolsó szó kimondására vannak jogosítva. Vajon minden biztosítékunk

megvan-e, hogy nincs közöttük egypár vén zsugori, vagy szűkagyú fanatikus? Esetleg olyan, aki tönkrement, és így néhány zacskó arannyal megvesztegethető – aljasabb kísértésekről nem is beszélve? Vajon azok a felszentelt apostoli uraságok, akikről szintén beszéltem, valóban mindig csak páratlan teológiai tudásuk és életszentségük alapján jutottak abba a bizonyos püspöki székbe? Sose fordult még elő, hogy ezek csak a kínálkozó helyzetek ravasz kihasználói voltak, mielőtt még az érseki trónusig felkapaszkodtak? Nem akadtak-e esetleg közöttük szolgalelkű vagy netán prostituált káplánocskák, akik egy-egy nagyúr léhűtői voltak, és akik ezen nagyurak véleményeit csak tovább szajkózták, miután bekerültek a lordok felséges gyülekezetébe?

Utána azt szerette volna megtudni, miféle módszerekkel dolgozunk odahaza az úgynevezett alsóház tagjainak megválasztásánál. Nem fordulhat-e elő, hogy egy arannyal tömött zacskó tulajdonosa, akinek esetleg semmi köze sincs a választókerülethez, mégis úgy befolyásolja a tanulatlan szavazókat, hogy őt választják meg inkább, mint saját földesuraikat vagy a legérdemesebb környékbeli uraságokat? Nem lehetséges-e, hogy egy csomó ember mindig olyan feltűnő mohósággal szeretett volna bejutni az alsóházba – noha én magam is többször hangsúlyoztam, hogy a képviselőség rengeteg küszködés és anyagi veszteség egy ember életében, sőt gyakran az egész család pusztulását vonja maga után, mivel a képviselő úr egy fillér fizetést vagy nyugdíjat sem kap az egészért. Ez utóbbi körülmények őfelsége számára a közösségi szellemnek és az önfeláldozás erényeinek oly túlzásait jelentették, hogy úgy láttam, nagyon is hajlik ama szkeptikus vélemény felé, miszerint uraink talán nem is mindig egészen őszinték; és ennélfogva pontosabban szerette volna tudni, nem merült-e fel időnként e túlbuzgó urakban az a gondolat, hogy fáradozásaikért és terhes befektetéseikért esetleg azzal kárpótolják magukat, hogy feláldozzák a közjót, egy gyenge és gonosz uralkodó és a vele egy húron pendülő korrupt minisztérium sötét szándékainak?

De ezzel még nem volt vége, mind újabb és újabb kérdésekkel állt elő, ez a téma úgy látszik, legeslegapróbb részleteiben is érdekelte – ezer kételye és ellenvetése támadt mindennel kapcsolatban; gondolom, az lesz a legbölcsebb és legegyszerűbb, ha elhallgatom őket.

Ami a bíróságokat illeti, ezzel kapcsolatban őfelsége szintén vallatóra fogott: de ezekre legalább nem volt nagyon nehéz felelnem, mivel a járásbíróságon egyszer már majdnem mindenemből kiforgattak egy kártérítési perem alkalmával, amikor is a perköltséget úgyszintén velem fizettették. Megkérdezte, mennyi időt szab ki a törvény arra, hogy a bírák a pro és kontra között dönthessenek, s mennyi pénzt emészt fel a pörösködés? Vajon meg van-e engedve, hogy fiskálisok és államügyészek olyan ügyekben lépjenek fel, amelyekről köztudomású, hogy nélkülözik a jogalapot, fondorlat szüleményei, vagy éppen az elnyomást szolgálják? Vajon a politikai pártállás vagy vallási meggyőződés szerephez juthat-e, midőn a bírák az objektív igazság mérlegét viszik a kezükbe? Vajon az ügyvédek és királyi fővádlók megtanulták-e az emberi egyenlőség egyetemes erkölcstanát, avagy csak nacionalista, szűkkörű

és provinciális háziszokások ismeretesek előttük? Vajon az ügyvédek és bírák maguk komponálták-e azokat a jogi kódexeket, amelyeket aztán a legtágabb értelemben vett szabadsággal értelmezhettek és használhattak, ahogy éppen kedvük járta? Vajon gyakran előfordult-e, hogy különböző időkben, de ugyanolyan természetű ügyben a bírák egyszer felmentést, máskor meg büntetést dekretáltak? És az ügyvédek szoktak-e különböző precedensekre hivatkozni, hogy az ellenkezőjét bizonyíthassák annak, amit tegnap még lelkesen védelmeztek? Vajon a védők és vádlók hatalmas céhe gazdag vagy szegény társasága-e? Vajon kapnak-e anyagi jutalmat egy-egy védőbeszédért vagy bármiféle szakvéleményért? S kiváltképpen: beválaszthatók-e egyáltalán ezek az emberek az alsóházba?

Ezután az államháztartás és a kincstár ügyeit vette boncolóra. Figyelmeztetett emlékezőtehetségem némi fogyatékosságára: ugyanis hozzávetőleges számításom alapján az állam adójövedelmét öt vagy hat millióra becsültem, őfelsége pedig, aki a legnagyobb pontossággal ellenőrizte adataimat, a fenti számoknak éppen a duplájára jutott. Ismételten hangsúlyozta, hogy mivel mindenképpen tanulni akar közgazdasági módszereinkből, számításait a legmesszebbmenő matematikai pontossággal kell végeznie. De ha esetleg az én kalkulációm volt is helyes, akkor sem érti, hogy juthat a királyság olyan válságokba és csődökbe, mint egy közönséges magánszemély? Ezzel kapcsolatban aztán afelől faggatott, honnan kapunk ilyenkor hitelt? És ha kapunk, honnan kerítjük elő a pénzt adósságaink kifizetésére?

Nem győzött csodálkozni kárhozatos és méregdrága háborúinkon – úgy vélte, hogy igen összeférhetetlen népség lehetünk, vagy csupa rossz szomszéd vesz körül –, tábornokainknak viszont a fentiek alapján jóval gazdagabbnak kell lenniük, mint maga a király. Pontos felvilágosítást szeretett volna kapni arra vonatkozólag is, mi dolgunk lehet egyáltalában szigetvilágunk határain kívül; eltekintve kereskedelmi és békés diplomáciai kapcsolatoktól, vagy a tisztán védelmi célzatú flotta partmenti felvonulásaitól. Amit aztán sehogy sem tudott megérteni, ez az államköltségen fenntartott állandó hadsereg volt a béke kellős közepén egy szabad országban. Mondta is, ha egyszer olyan képviselők kormányoznak bennünket, akiket magunk választottunk független elhatározással erre a tisztre, tulajdonképpen nem érti, mitől vagy kitől félünk, avagy miféle ellenség miatt fegyverkezünk? Viszont érdekelné véleményem arra vonatkozólag is, hogy bármely angol polgár házát nem védené-e meg jobban maga a tulajdonos, családjával és fiaival egyetemben, mint az a tucat haramia, akiket vasvillával verbuválnak a külvárosokban, utána éhbérnél is kevesebb zsoldot dobnak nekik, és így legcsábítóbb kereseti forrásként továbbra is csak a rablógyilkosság fog kínálkozni számukra és épp az említett polgári házaknál.

Azon nagyon sokáig nevetett, miféle furcsa algebrával próbáltam (őfelsége saját szavait idézem) megállapítani honfitársaim pontos számát: módszerem ugyanis abban állt, hogy először a különböző szekták és pártok létszámát próbáltam meghatározni és csak a végén mindent összeadni. Nem látott semmi rációt abban, hogy azokat, akiknek véleménye ellentétben van a többségével,

mért kell arra kényszeríteni, hogy ezt megváltoztassák? Másodszor nem értette, ha már éppen kényszerről van szó, miért nem kényszerítik ezeket inkább arra, hogy eltitkolják említett különvéleményüket? Mert ahogy az első fajta kényszer minden képzelhető kormányzatra csakis a zsarnokság bélyegét sütheti, úgy a másodiknak elmulasztása a kormány kétségtelen gyengeségét jelenti: mert bárkinek jogában áll ugyan mérgeket tárolni rejtett szekrénykéiben – de főbenjáró bűn volna fioláit likőrcímkékkel ellátva forgalomba hozni.

Azt is pontosan megjegyezte, hogy a nagyurak és vidéki dzsentrik szórakozásai közt, felemlítettem a kártyát. Érdekelte, hány éves korban avatják be az ifjakat e szórakoztató sport titkaiba, és ugyancsak megkérdezte, hány éves korban szokás abbahagyni a szerencsejátékokat? Egy napnak körülbelül hányadrészét veszi igénybe az efféle elfoglaltság? Előfordul-e, hogy valaki olyannyira vonzódik hozzá, hogy esetleg komoly veszélybe sodorja vagyonát? Vajon egészen közönséges és minden erkölcsi érzéket nélkülöző emberek, akik nagyszerűen kitanulják e nemes időtöltés minden fogásait, nem jutnak-e váratlan gazdagsághoz, és nem fordul-e elő, hogy ezek arisztokráciánk legszebb virágait egyszerűen az ujjuk köré csavarhatják? Esetleg még rossz társaságba is csábítják? Nem fordul-e elő, hogy az urak ennek következtében teljesen elhanyagolják elméjük és erkölcsük kiművelését, és e nemzeti szórakozás következtében elvesztett vagyonukat úgy próbálják visszaszerezni, hogy a fent említett infámis művészekhez járnak iskolába a biztos nyerés tudományát kitanulandó?

Mikor végighallgatta az angol történelem utolsó századáról szóló beszámolómat, egy ideig egyszerűen nem tudott szóhoz jutni a megdöbbenéstől. Később elég határozott hangon megjegyezte, hogy históriánkban nem látott egyebet, mint összeesküvést, lázadást, gyilkosságot, tömegmészárlást, palotaforradalmat, és száműzetést; amin egyébként nem is csodálkozik, mivel kapzsiság, széthúzás, képmutatás, alattomosság, kegyetlenség, fanatizmus, őrültség, gyűlölet, irigység, kéjvágy, intrika és nagyzási mánia igazán csak idevezethet.

Egy másik audencia alkalmával őfelsége azon fáradozott, hogy summázza mindazt, amit hazámról előadtam; jegyzeteiben ismételten utánanézett kérdéseinek és feleleteimnek; mindezek után kezébe vett engem, és elkezdett a leggyöngédebben cirógatni, végül pedig a következő nyilatkozatot tette (sem tartalmát, sem előadási modorát sohasem fogom elfelejteni): Édes barátocskám, Grildrig! Te a világ legszebb dicshimnuszát mondtad el itt nekünk hazádról. Napnál világosabban bebizonyítottad, hogy a butaság, a naplopás és bűnözés azok a feltétlen követelmények, melyek nélkül nálatok senki sem lehet törvényhozó. Hogy a törvényt csak azoknak van joga magyarázni, értelmezni és alkalmazni, akiknek minden érdekük és egyetlen tehetségük abban áll, hogy a törvényeket kicsavarják, összezavarják és megkerüljék. Előadásod alapján egy bizonyos intézmény halvány körvonalai imbolyognak előttem, amely intézmény eredetileg lehet, hogy még tűrhető is volt – de úgy vettem észre, hogy még ezeket a bizonytalan kontúrokat is eltorzította, szertekuszálta, sőt a történelemből egyszerűen kitörölte a korrupció. Egyáltalában nem derült ki az általad előadottakból, van-e egyáltalában olyan állami pozíció nálatok, melynek betöl-

téséhez valami tudás, vagy képesség igényeltetik? Még kevésbé láttam nyomát annak, hogy valaki érdemeiért kapott volna grófi koronát, vagy hogy a papok közül tudásuk vagy jámborságuk szerint választanák a hercegérseket; nem láttam, hogy katonák a hősiességük és hazaszeretetük miatt kapnának rangot vagy kitüntetést; bírák tárgyilagosságukért; honatyák a hazának tett szolgálatokért; államtanácsosok a bölcsességükért? Ami téged illet (folytatta őfelsége), te, aki életed java részét világjáró utazásokkal töltötted, remélem elkerülted országod megszámlálhatatlan bűneit. Mindabból azonban, amit sikerült magamnak összeállítanom hosszú értekezésedből és főleg azokból a kigészítő feleletekből, melyeket csak fárasztó logikai munkával tudtam kierőszakolni, és harapófogóval kihúzni belőled – mindezekből nem tudok más következtetést levonni, mint hogy dicső hazád szülötteinek zöme a nyomorult és visszataszító férgek legkártékonyabb fajtája; számomra csoda, hogy a természet ilyen aljas csúszómászókat hozhatott létre, és hogy a föld még tűri őket a hátán.

Szómagyarázat:

audencia – *(lat.)* fogadás, kihallgatás; **teológia** – *(gör.)* hittudomány; **káplán** – *(lat.)* katolikus segédlelkész; **szkeptikus** – *(gör.)* kétkedő, bizalmatlan; **korrupt** – *(lat.)* megvesztegethető; **pro és kontra** – *(lat.)* vmi mellett vagy ellene; **provinciális** – *(lat.)* vidékies, elmaradott; **kódex** – *(lat.) itt:* törvénykönyv; **dekretál** – *(lat.)* határozatot, rendeletet hoz; **precedens** – *(lat.)* olyan előzetes eset, amelyre később hivatkozni lehet; **kalkuláció** – *(lat.)* számítás; **ráció** – *(lat.)* értelem, ész; **fiola** – *(lat.)* kis üvegcső, üvegedény; **intrika** – *(lat.)* cselszövés, ármány, fondorlat; **kontúr** – *(lat.)* körvonal

***Gulliver felajánlja a királynak, hogy megtanítja a szakembereit a puskapor s különböző, nagyhatású fegyverek készítésére, de a király ezt visszautasítja.

Már harmadik éve tartózkodik hősünk az óriások között, amikor egy hatalmas sas egy óvatlan pillanatban magával ragadja dobozostul, s az óceánba ejti. Egy angol hajó bukkan rá, és Angliába evez vele. Gullivert az óriások országában nem kevesebb meglepetés és kaland érte, mint a törpék között. Olvassátok el!

I.

1. Milyen társadalmi berendezkedés van Lilliputiában?
2. Mi volt a legmeghökkentőbb Gulliver számára?
3. Hogyan viselkedtek vele a királyi udvarban?
4. Milyen „égbekiáltó" gondok emésztették belülről az országot? Ti hogyan oldottátok volna meg?
5. Melyik epizód tetszett nektek ebből a részből a legjobban?

II.

1. Mit gondoltok, milyen erőfeszítésébe került Gullivernek, hogy megszokja a különbséget a két ország között?
2. Miben nyilvánult meg Gulliver hazaszeretete?
3. Mit tudtok kiolvasni az óriások királyának kérdéseiből?
4. A kérdései olyanok, mintha megállapítások, állítások lennének. Mit gondoltok, vannak-e köztük olyanok, amelyek napjainkban is aktuálisak?

Harmadik rész

Gulliver tíz napnál többet nem bírt ki otthon. Ám a hajó, amelyen útrakelt, most sem hoz neki szerencsét. Csak éppen nem szenved hajótörtést. Kalózok támadják meg őket, csónakba ültetik s otthagyják a nyílt tengeren. Ismeretlen szigetcsoporthoz vetődtek. Meglátogatja majdnem valamennyit, az utolsó előttinél veszi észre, hogy elhomályosodik a nap, sötétségbe borul minden. Ez attól van, hogy egy tükörsima fenekű, hatalmas valami úszik el felette a levegőben. Kiderül, hogy ez egy műsziget, melyet tudósok találtak ki, akik igen magas elméleti és műszaki fejlettséggel rendelkeznek. Társadalmi berendezkedésük ugyan elmaradott, a nép szinte rabszolgasorban él, elszegényedett. De a király olyan kasztot fejlesztett ki, amely jómódban és csak a tudománynak él. (A regény ezt érdekes részletekkel támasztja alá.) Ha azt mondjuk, hogy az egész mű társadalombírálat, akkor ez a fejezet a regény legironikusabb része. Így mutatja be, például a Királyi Kitalálások Akadémiáját és azt is, milyen fontos „tudományos" dolgokkal foglalkoznak. Ezt a látogatást az egyik sziget, Balnibarbi Lagadó nevű fővárosának vezetője, őexellenciája és őlordsága eszközli ki Gulliver számára. Hősünk itt tapasztalja, hogy az egyik csont és bőr férfiú nyolc éve kísérletezett azzal, hogy a napsugarakat kivonja az uborkából, hogy majd a hideg időkben a fiolákban tárolt hőt szertelövellje a levegő felmelegítésére. A fennakadás, ami még vagy nyolc évre visszatartja az eredményt az, hogy a parasztok egyre kevesebb uborkát termelnek, s egyre magasabb az ára. A másik szobában, ahonnan rettenetes bűz áradt ki, egy udvarias tudós, ahogy ők nevezték – kitalátor – fogadta.

(...) Ez a tudós nem foglalkozott semmi egyébbel, mióta belépett az Akadémiába, mint hogy a legkülönbözőbb kísérleteket végezte azon célból, hogy az emberi ürülékből visszanyerje az eredeti tápanyagokat, különválasztva őket azoktól a színeződésektől, amelyek az epétől származnak, ugyancsak elpárologtatva szagukat, és lombikban fölözve le az emésztő nedveket. Az Akadémia gazdasági hivatala hetenként szállította a kísérleti anyagot: ez pedig egy emberi ürülékkel színig töltött tartályból állott (...)

Láttam egy tudóst, aki jeget próbált hamvasztani puskaporkészítés céljából; ugyanakkor megmutatta nekem hatalmas disszertációját, mely a tűz kovácsolhatóságát tárgyalja, éppen most rendezi sajtó alá.

Összeakadtam egy páratlanul ötletgazdag építésszel, aki új házépítési módszert dolgozott ki, amennyiben szerinte a tetőzettel kell kezdeni a dolgot, és onnan haladni lefelé lépésről lépésre, egészen a pincéig; evidens igazolását látta módszerének a két legokosabb rovar, a méh és a pók építkezési eljárásában.

A következő teremben egy vakon született embert találtam, körülvéve egy csomó asszisztenssel, akik szintén világtalanok voltak; ezeknek abban állt a feladatuk, hogy festékeket kevertek ki művészek számára; a színeket a mester tanításai alapján, tapintás és szaglás segítségével igyekeztek megkülönböztetni. Igazán csak különös balszerencsémnek tulajdoníthatom, hogy a látogatási idő

alatt a tanítványok nem mutattak feltűnő eredményeket, és a véletlen úgy hozta, hogy a professzor maga is csupán a hibák sorozatát produkálta előttem. Egyébként ezt a kitalátort egész különleges támogatásban részesítik, és a legnagyobb megbecsülésnek örvend kollégái körében.

Egy másik laboratóriumban egy felette rokonszenves kitalátorral találkoztam, aki felfedezte a disznókkal való szántás módszerét, azon célból, hogy megtakarítsák az eke, az ökrök és a munka költségét. Az eljárás a következő: az ember hat hüvelyk távolságban és nyolc hüvelyk mélységben teledugdossa a földet egy csomó makkal, répával vagy gesztenyével, ezzel-azzal a zöldséggel, tökmaggal, miegymással, amit persze mohón falnak ezek az állatok. Mikor ez megtörtént, hatszáz-hétszáz kocát ki kell hajtani a mezőre, ezek aztán pár nap alatt fenekestül felforgatják a „szántó"-t, miközben csemegéjük után túrnak-fúrnak a földben, és így máris lehet vetni utána, trágya szintén már ott helyben elkészíttetvén. Igaz, hogy az eddigi kísérletek azt mutatták, hogy a dolog igen költséges, és a végrehajtás is kissé körülményes; azonkívül a termés egyelőre kevés, illetőleg semmi. Ahhoz viszont kétség sem férhet, hogy a találmány rendkívül fejleszthető.

Ismét újabb szobába léptünk, ahol a falak és mennyezet telis-tele voltak sűrű pókhálókkal, kivéve egy kis átjárót, ahol a cella tudósa ki-bejárhatott. Még jóformán be sem léptem, ez máris rám kiáltott, hogy szememnél is jobban vigyázzak hálói minden szálára. Tragikus fejcsóválások kíséretében beszélt az emberiség végzetes tévedéséről, miszerint csak selyemhernyó-tenyésztéssel foglalkoznak, noha oly rendkívüli bőségben vesznek körül háztartásunk belső rovarai, melyek minden szempontból végtelen fölényben vannak a selyemhernyókhoz viszonyítva, hiszen nemcsak szőni, hanem fonni is tudnak. További tervei szerint pókok alkalmazásával egyszer s mindenkorra meg lehet takarítani a selymek festésének költségeit: efelől valóban nekem sem volt leghalványabb kétségem sem, miután bemutatta a szivárvány minden színében pompázó légytenyészetet, mely pókjainak állandó táplálékát képezte, biztosítva bennünket, hogy a pókhálók is majd ezeket a színeket veszik föl; és mivel mindenféle szín a birtokában volt, a legegyénibb igényeket is ki tudja majd elégíteni, feltéve, ha megfelelő táplálékot talál tarka legyeinek – a táplálóknak ugyanis gyantásnak és olajosnak kell lennie, tömény fokon tartalmazva enyves anyagokat, hogy a későbbi selyemszálak erejét és elszakíthatatlanságát biztosítsa.

Mind ez ideig azonban az Akadémiának csak egyik osztályában végezhettem megfigyeléseket; a másik ugyanis a szellemtudományok továbbfejlesztői számára volt berendezve, amelyről szintén igyekszem majd beszámolni, de előbb még meg kell emlékeznem egy jeles személyiségről, akiről a bennfentesek egymás között mindig, mint „univerzális lángelmé"-ről áradoztak. Ez előadta, hogy harminc év óta minden gondolata csupán az emberi élet megjavítására irányul. Két terem állt rendelkezésére, telve a legcsodálatosabb masinériákkal; ötven ember dolgozott körülötte. Egyesek a levegőt próbálták a hidrogén

kivonása, s a víznemű és folyékony alkatrészek szűrlelése útján szilárd és száraz matériává sűríteni. Mások márványt puhítottak, hogy vánkosokat és tűpárnákat lehessen készíteni belőle; ismét mások élő lovak patáit vegyi úton kővé változtatták, hogy a körömfájásra immúnisak legyenek. A lángelme maga két nagy tervén dolgozott szenvedélyes odaadással; az első abban állt, hogy a földet ezentúl pelyvával kell bevetni, mert szerinte a rendkívül csíráztató erők kizárólag abban találhatók, amit már be is bizonyított egy csomó kísérlet segítségével – ezeket azonban nyilván csak nehéz felfogásom nem tudta pontosan követni. Másik tervével viszont azt akarta elérni, hogy bizonyos ásványi, növényi és egyéb gyantaszerű anyagok külső alkalmazásával megakadályozza a gyapjú növését két bárányka hátán; és e téren is igen vérmes reményei voltak, biztosítva mindnyájunkat, hogy alig pár éven belül sikerül majd az egész királyságban a csupasz birkák fajtáját mindenütt kitenyészteni.

- - - -

segítettek újból egymás vállára emelni súlyos terhüket, és ilyenformán el is búcsúztak egymástól.

Persze rövidebb beszélgetések céljára az ember a zsebébe is dughatja (vagy akár a hóna alá) a kellékeket, mindössze annyit, amennyi a gyors szükségletekhez valóban nélkülözhetetlen – otthon meg úgysem jön senki sem zavarba: hiszen azok a szobák, ahol olyan társaság gyűl össze, mely ezt a speciális társalgási művészetet gyakorolja, eleve úgy vannak berendezve, hogy a legkülönbözőbb tárgyak rögtön a résztvevők keze ügyében legyenek, és így bő anyagot szolgáltathassanak a művi úton lefolytatott társalgás fent leírt módjához.

Másik remélhető előnye ezen találmánynak abban áll, hogy az emberiség egyetlen közös nyelve lehet a jövőben, melyet megértenek minden civilizált országban, ahol a használati tárgyak és egyéb eszközök nagyjában úgyis egyformák szoktak lenni, vagy legalábbis erősen hasonlítanak, úgyhogy a „tárgy-nyelv" könnyen megérthető. És valóban: ily módon diplomatáink a legnagyobb könnyedséggel tárgyalhatnának idegen uralkodókkal és államtitkárokkal, akiknek nyelve egyébként teljesen érthetetlen volna számukra.

Meglátogattam a matematikai intézetet is, ahol a tanárok oly módszerrel tanították növendékeiket, amilyen nálunk Európában alig elképzelhető. A tételeket és bizonyításokat hajszálfinoman ráírták egy vékony ostyára; a tintát hozzá egy agyvelőváladékból készült tinktúra szolgáltatta. A növendéknek ezt éhgyomorra kellett lenyelnie; a rákövetkező három nap alatt csak kenyéren és vízen élhetett. Amint az ostya megemésztődött, a tinktúra felszívódott az agyba, és magával vitte a tételt. Viszont a siker mind ez ideig még nem felelt meg teljesen a várakozásnak; részben azért, mert talán tévedtek az adagot vagy összetételét illetőleg, részben meg a kölykök komiszsága miatt, akik ezeket a pirulákat oly undorítónak találják, hogy rendszerint gyorsan elbújnak valahová, és egy kis torokba nyúlással azonnal meg is szabadulnak tőlük, mielőtt a hatás egyáltalában elkezdődnék; azonkívül semmiképpen sem lehetett rávenni őket, hogy olyan soká böjtöljenek, mint az előírás megkívánná.

- -

A politikai kitalátorok pavilonjában nem valami szívderítő tapasztalatokat szereztem: véleményem szerint a professzorok a végső elmeháborodottság stádiumában élnek, ami egyike azon szimptómáknak, melyek mindig búskomorrá tettek, ha találkoztam velük. Ezek a szerencsétlen alakok ilyen terven törték a fejüket: a királyokat meg kell győzni arról, hogy kegyenceiket bölcsességük, tehetségük és becsületességük alapján válogassák ki maguknak, a minisztereket arra kell megtanítani, hogy a nép javát tartsák szemük előtt, és csak az érdemet, különleges tehetséget és rendkívüli szolgálatokat részesítsék jutalomban, továbbá világosítsák fel az uralkodókat afelől, hogy legnagyobb hasznuk abból származik, ha saját érdekeik minden szempontból azonosak a nép érdekeivel – és ha magas pozíciókba olyan embereket helyeznek, akiknek tehetségük is van azoknak betöltésére – ilyen és hasonló, teljesen vad és lehetetlen fantazmáik voltak, mihez hasonlók valóban még sohasem születtek épeszű emberek agyában, és ezzel végleg megerősítették ama régi megálla-

pításomat, miszerint nincs a világon az az őrült vagy képtelen eszme, melyet egyik vagy másik filozófus ne tartott volna igazságnak.

A kitalátorok érdekes felfedezéseket tettek a betegségek terén: azonos foglalkozásúaknál csak egyforma betegség fordulhat elő, s ezt egyformán kell kezelni is. Az adózásról eddig hallatlan, a világon egyedülálló elképzeléseik vannak.

(...) A legmagasabb adót azokra a férfiakra vetette ki, akik a gyöngébb nem legkényeztetettebb kegyencei; az adókulcs végső megállapításánál a nőktől kapott kegyek természete és száma a döntő adat: itt is persze teljes szabadságot kell adni, hogy az illetők maguk legyenek sikereik védőügyvédei. Szellemesség, bátorság, úri modor szintén azon dolgok közé tartoztak, melyeket súlyos megadóztatásra javasolt a professzor: az adóalapot itt ismét a már javasolt módon kell megállapítani, vagyis minden ember saját maga legyen hites szakértő abban, mekkora kvantummal rendelkezik az említett tételekből. Viszont ami a becsületet, igazságosságot, bölcsességet és műveltséget illeti, a tudós szerint ezek mind adómentesek, mivel egytől egyig oly sajátságos lelki tulajdonságok, hogy nincs is a világon élő ember, aki ilyesmit felebarátjában elismerne, vagy önmagában értékelne.

A nőket, a szóban forgó terv alapján, szépségük és eleganciájuk szerint kell megadóztatni: ők természetesen ugyanazzal a joggal rendelkeznek, mint a férfiak, amennyiben az adótételt önmaguk fogják megállapítani. Viszont hűség, erkölcs, józan ész és jóindulat nem tartoznak az adóhivatal ellenőrzése alá, mivel amit ebből nyernének, még a behajtás költségeit sem fedezné.

***Gulliver mindeme tapasztalások után már nagyon visszavágyik Angliába. De mivel nincs indulásra kész hajó, felkeresi a szigetcsoport többi részét is. A következő beszámoló a Glubbdubdribről szól, ahol szellemidéző mágusok laknak. Megidézik többek között Nagy Sándor, majd Julius Caesar szellemét, miközben kiderül, hogy nem olyanok voltak és nem úgy haltak meg, ahogy a modern történelem tudósai állítják.

Luggnaggot – a következő szigetet – is udvarias emberek lakják. Itt élnek a struldburgok is: a halhatatlanok. Kik azok? „...előfordul néha, bárha rendkívül ritkán, hogy egy családban váratlanul olyan gyermek születik, akinek piros, kör alakú folt van a homlokán, pontosan a bal szemöldöke felett, ami félreismerhetetlen jele, hogy sohasem fog meghalni." Harminc éves korukig olyanok és úgy viselkednek, mint minden más halandó. Utána levertek, búskomorak lesznek, s ez az állapot hova tovább, egyre fokozódik. Nem irigylésre méltóak tehát, amint azt Gulliver először gondolta. Éveik előrehaladtával fokozódnak az általános emberi rossz tulajdonságok, és csak a rosszak: a csökönyösség, a barátságtalanság, az irigység, a kapzsiság, az önzés. Megvakulnak, testük összeesik, eltorzul, s félnek a tudattól, hogy soha meg nem halhatnak. Így vegetálnak – mindenki által kitaszítva, kegyelemkenyéren.

Végül hősünk Japánba utazik, ahol egy holland vitorlás Amszterdamba viszi, ahonnan 1710 áprilisában hazakerül Angliába.

Szómagyarázat:

lisszertáció – *(lat.)* tudományos értekezés; **evidens** – nyilvánvaló, magától értetődő; **asszisztens** – *(lat.)* itt: egyetemi tanársegéd; **immunis** – *(lat.)* vmilyen betegség iránt közömbös, ellenálló; **pelyva** – a gabonaszemet borító vékony, hártyás levélkék csépléskor leváló tömege

1. Milyen tapasztalatokat szerez Gulliver a tudományok országában?
2. Milyen itt a társadalom? Hogyan oszlik meg? Milyen szakadék tátong a társadalmi rétegek között?
3. Milyen emberi vonásokkal rendelkezik a felső és milyennel az alsóbb réteg?
4. Mit gúnyol ki Swift azzal, hogy a szolgák botra kötött marhahólyagokat tartanak hol gazdáik füléhez, hol szeméhez, amelyekben kavicsok csörögnek?
5. Ti mit tarttok a Királyi Kitalálások Akadémiájáról? Minek és kinek a célját szolgálta?
6. Milyen embereket tűzött Swift tollhegyére a kitalátorokban?
7. Hallottatok-e valami hasonló „kitalálásdiról" a közelmúltban? Mit? Ha nem, kérdezzétek meg szüleiteket, nagyszüleiteket!
8. Van egy magyar szólás: Epébe mártotta a tollát. Mit jelent? Elmondhatjuk-e ezt Swift regényéről? Miért igen vagy miért nem?
9. Vajon miért teremtett Swift egy szigetet, amelyen a halhatatlanok laknak? Vannak-e halhatatlanok? Kiket jelképeznek ezek az öregek?

Negyedik rész

Gullivert nyugtalan természete, kalandvágya hajtotta, és öt hónap múlva az lképzeléseinek megfelelő *Kaland* nevű hajón újra útra kél, de most mint apitány. A kezdés most is a szokásszerű, a hajón lázadás tör ki, ő pedig egy smeretlen szigeten tér magához. Kiderül, hogy ez a lovak birodalma. Csakhogy lovak megoszlanak nyihahákra és jehukra. A jehuk csupaszok, undorító estiák, alantas munkát végeznek és sok rossz tulajdonságaikkal hasonlítanak z emberre. A nyihahák az eszes lovak, akik hamar felfedezik Gulliverben az rtelmes és tisztaságkedvelő jehut, és magukhoz emelik.

Három év alatt – amit ezek között a lények között töltött – hősünk megisnerte a nyihahák erényeit, értékeit, megbízhatóságát, s megtanulja becsülni ket. Nekik is elmondja hazájának törvénykezését és államberendezkedését – le most már minden kertelés nélkül. A nyihaha úgy véli, az angol jehuk még z ittenieknél is förtelmesebbek. A bölcs nyihahákat az értelem vezérli. Itt wift egy újabb emberi társadalmat, az ész, a bölcsesség, a becsület társadalmát lmodja meg. A nyihaháknak a hazugságra még csak szavuk sincs. Tetteiket a elebaráti szeretet vezérli. Életmódjuk a legtermészetesebb, se kényszert, sem rőszakot, veszekedést nem ismernek. De betegséget sem.

Ám a lóparlament 3 év után azt a határozatot hozza, hogy Gullivernek el ell hagynia az országot, mivel házigazdája olyan bánásmódban részesíti ezt csupasz jehut, amely nem illeti meg őt. Gulliver elájul a hír hallatán, de ngedelmeskedik.

Egy magaeszkábált kenun elvergődik Új-Hollandiába. Portugál hajósok kadnak rá, akik meg is mentik az életét, mivel Gulliver az emberektől elvonulva e szeretné fejezni az életét. A portugálok megmentik ugyan, de kétségbe

vonják szavahihetőségét kalandjaival kapcsolatban. Elmezavarodottnak hiszik. Megkötözve teszik ki Anglia partjainál.

Családjában sem kelt örömteli érzéseket megérkezése. De megesik a szívük a zavart lelkű emberen, az meg a nyihahákról ábrándozik egyfolytában, s még beszélget is velük.

Megírja visszaemlékezéseit. Okulásként vetett papírra mindent. „... inkább tanítani, mint mulattatni" szeretett volna. Egyetlen nagy cél lett az irányadója: „... minden leírt sorod legyen maga az igazság." Hogy nem írja le konkrétan a szigetek nevét, ez azért van, nehogy kiterjessze rájuk csápjait a gyarmatosítási polip.

Ha elolvastátok a regényt, feleljetek a következő kérdésekre:

1. Igaz-e, hogy Swift a legmélyebb keserűséget fejezte ki a legtökéletesebb formában?
   a) melyek azok a legmélyebb keserűségek, amelyekről a regényben szó van?
   b) milyen formában (a témának megfelelő formában) nyilvánul ez meg?
2. Milyen véleménye lehetett Swiftnek az emberről? Van-e pozitív hőse? S ha van, milyen? Kicsoda?

***Fantasztikus tartalma miatt e látszólag gyermekeknek szóló mű valójában embernek és társadalomnak legkeservesebb szatírája. Ez a regény megmutatta, milyen nevetségesek, szánalmasak (bár Swift szánalmat nem érzett az emberek iránt) a megszokottak, hétköznapi dolgok, ha kicsinyítő lencse alatt nézzük őket. Másrészt mily undorítóak, visszataszítóak – főleg az emberi ösztönök, ha nagyító alá tesszük. Ezek pedig: a félelemből fakadó gyűlölet, a király előtti hűség, a királyi hiúság, a magabiztosság, az önbizalom, az apróbb dolgok felnagyítása, az intrikák, a szolgalelkűség s persze a hálátlanság kicsiben és nagyban.

Swift megundorodott kora társadalmától, embereitől. Ezért találta meg eleinte az állatvilágban, az értelmes lovak között a harmóniát, de hát azt is felosztotta nyihahákra és jehukra. Reménykedett, ha nem is minden rossz megszüntetésében, de legalább az ellentétek feloldásában.

(A részletek *Szentkuthy Miklós* fordításából valók)

1. Van-e a *Gulliver utazásai* c. regénynek üzenete a mai ember számára? Mi?

TARTALOM

AZ IRODALOMRÓL 4

A NÉPKÖLTÉSZET VILÁGA 5
Népi imádságok, könyörgések 5
Jézusnak szent vére 7
Az az asszony Mária 8

A regösének 8
Regösének 10

A magyar írásos irodalom kialakulása 11
Ómagyar Mária-siralom 12

A Jókai-kódex és a Ferenc-legenda 14
Az fordólt farkasról, ki bódog Ferencnek miatta fordóla nagy szölédségre 14
Szent Margit legendája 17

A lovageposz 18
Roland-ének *(részletek)* 19
Roland halála 25
Nibelung-ének *(részletek)* 29

A HUMANIZMUS 56
Janus Pannonius 56
Pannónia dicsérete 57

Az epigramma 58

HISTÓRIÁS ÉNEKEK, ÉNEKMONDÓK 59
Tinódi Sebestyén 59
A Cronica előszava *(részlet)* 61
Budai Ali basa históriája *(részlet)* 61

A REFORMÁCIÓ KORA 64
Heltai Gáspár 64
A farkasról és a bárányról 65

A fabula 65
Az ebről és az konc húsról 66

Bornemisza Péter 6
Siralmas énnéköm .....

Balassi Bálint .....
Búcsúja hazájától .....
Hogy Júliára találа... .....

A metafora ... 73
Az te nagy nevedért... ... 74

A BAROKK KORA ... 75
Zrínyi Miklós ... 75
Bethlen Miklós. Önéletírás ... 78
Szigeti veszedelem *(részletek)* ... 78

Az eposz ... 94

Mikes Kelemen ... 95
Törökországi levelek ... 96

A kuruc kor története ... 99
Rákóczi nóta ... 101
Kuruc katonanóta a XVIII. század elejéről ... 104

Gárdonyi Géza ... 105
Egri csillagok *(részletek)* ... 106

A regény fogalma ... 144

A KLASSZICISTA DRÁMA ... 146
Moliére Jean-Baptiste ... 146
A fösvény *(részletek)* ... 147

A komikum ... 156

Csokonai Vitéz Mihály ... 157
Zsugori uram ... 158
A Reményhez ... 159
Az estve ... 162
A boldogság ... 164

Berzsenyi Dániel ... 166
A közelítő tél ... 167
Fohászkodás ... 168

Az elégia ... 169

Daniel Defoe ... 170
Robinson Crusoe *(részletek)* ... 171

Az utazási regény ... 183

Jonathan Swift ... 185
Gulliver utazásai *(részletek)* ... 186

Навчальне видання

КУЛІН Катерина Степанівна

ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Художній редактор *І. Б. Шутурма*
Коректор *І. О. Петро*

Підп. до друку 09.07.07. Формат 70x100/16. Папір офс. Гарнітура Таймс.
Друк офс. Умовн. друк. арк. 16,9. Умовн. фарбовідб. 17,5.
Обл.-вид. арк. 13,0. Тираж 2370 пр. Свідоцтво держ. реєстру: серія
А01 № 200747. Вид. № 11. Зам. № 97П.

Державне підприємство "Всеукраїнське спеціалізоване видавництво "Світ"
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
www dsv-svit.lviv.ua
e-mail: office@dsv-svit.lviv.ua

Друк ВАТ "Патент"
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
e-mail: patent@uzh.ukrtel.net